

Lászlóffy Aladár

Ballada a szilvaízfőzésről

*Erdély nagy öblében sötét óceán van,
Megkövesült vihar morajlik habjában,
El is, eltakarta múltunk kusza éje,
Csontjaink a halak, szilvaíz a mélye.
Kőműves Kelemen, különös Kelemen
Egyedül vált úrrá ezen az elemen.*

*Világító-Dévat épített a partra,
Minden eltévedő azóta tart arra.
Kóborló gepidák, csatangoló gótok,
Révbe jutottatok, s hol van a hajótok?
Habarcsból a tenger, sziklából a bárkák.
A Kárpátok üstjét keverik a Párkák.*

Istenem, szólj, szavalj belőlem

„Nappal kiáltok, éjjelente
előttem vagyok” (zsolttár)

*Árnyékain a néma napnak
a szolga-percek áthaladnak
ebben a némaság-menetben
a semmi figyelmeztet engem.*

*Volnék a nappal alvó lámpa
kikapcsolt készülékek álma,
a falon unatkozó festék,
ha nem tudnám, hogy jönnek esték*

*és megelevenedik létem
szimfóniákban, halk zenékben.
Istenem, szólj, szavalj belőlem
mondd el, amit nem várnak tőlem.*

*Mondj olyat, mit nem tőlem várnak
mondj ellent életnek, halálnak,
a fő, hogy megértsenek bármit,
mi szorult helyzetükön tágít.*

*Mint várótermi hangszóróból
közömbös, hogy ki szól, ha jót szól
nyöszörögjenek az indulattól
ha terved némává parancsol,*

*csak ropogjak, mint nagyidőben
antennák felett elmenőben
s ne tudja meg a többi néma,
miért is hallgattam el épp ma,*

*de érthessék: adásszünetben
a mikrofon a Te kezében –
s mikor egy kicsit belejöttem
Te szóltál, szavaltál belőlem.*

Balázs Attila

Mementő, sztrapacska!

Hogy ne felejtsem el soha

(képek egy összetört, majd összemadzagolt
visszapillantóból, vagy igyekezett önéletírásra)

Tulajdonképpen mindig azt hittem, hogy akinek nincs fejlett képzeletvilága, reménytelen eset az írás szempontjából. Divatok, irányzatok jöttek és mentek, gyakorta az én szárnyaim alá is szelet pumpálva, néha úgy, hogy felröppenne: homlokegyenest szemben találtam magam saját magammal, de ettől a rögeszmétől nem sodródtam távol igazán semmikor se. (Képzelethiány, halál.) És most mégis – fantáziámat minimumra fogva – megkísérelném rekonstruálni az idő egy szeletkéjét, mert csak ennek nevezhetem a végtelen időhöz képest ezt, kellő alázattal: szeletkének. E hellyel-közzel netalán unalmas szelet-kísérltetnek jómagam vagyok a főszereplője, mivel ha nem így lenne, valószínűleg nem érném el céloom vele. Persze kérdés, mi is lehet a céloom vele. Maradjunk annyiban, hogy nincs. Csak kikívánczik belőlem. Így. És mivel a szóban forgó években nem vezettem naplót, merthogy úgy éreztem, kisebb gondom is nagyobb annál (nem vagyok igazából /naplóíró?), így romló emlékezetemre hagyatkozhatom csupán, meg különféle szóbeli költésekre. Isten segéljen! Invokációnak ennyi elég is lesz.

1 1991 őszén futottam be Budapest központjába az Üllői úton, mégpedig az akkor már közel se ifjú, Renault 4-es típusú, narancsszín, karambolozott kocsimmal (lásd: *A nagy szökés*, Alföld folyóirat, 1997/7). Jómagam túl a harminc derekán, hátam mögött az akkor már jócskán nekidurvult, ma is szinte megfejthetetlenül abszurdnak érzett legújabb balkáni, azaz most délszláv háborúval, amelyben – minden nőgatás és fenyegetés ellenére – semmiképp sem akartam részt venni. Később ugyan mégiscsak megfordultam benne, de egyelőre még nem. Behajtottam a Kecskeméti utcába – nem is értvén pontosan, miként sikerült átjönnöm a határon –, majd leparkoltam a Ferenciek tere közelében. Elfordítottam a slusszkulcsot, hanyatt dőltem a székben, és az arcomhoz tapasztottam a tenyerem. Utána a halántékom masszíroztam. Nem emlékszem, meddig. Aztán csak kikászálódtam az autóból, fogtam az odahaza sebtében összeállított kis batyum, s felmentem M. Líviához, aki az előzőleg lebonyolított virágnyelvű telefonbeszélgetésből sejtette, hogy a napokban érkezem. Becsöngettem a halkán mulató, majd kisvártatva harsányul pergőre váltó, cigányzenés Kárpátia asztalai felett. Este volt már. Lívia ajtót nyitott.

- Hát, megjöttem – mondtam.
- Gyere be – mondta, és megölelt.
- Innál valamit? – kérdezte valamicskével később.
- Persze.

Sose éreztem akkora szükségét vödörnyi pálinkának. Bizonyára ettem is valamit, ittam kifulladásig, utána – legalábbis mai távlatból úgy tűnik – filmszakadás következett. Elájultam M. Lívia pirosra festett galériáján, míg ő szorgalmasan gépelgetett odalenn (ha jól emlékszem, Hajnóczy-összes készült akkor). Bizonyos értelemben azóta is alszom, s a francba, talán már nem akarok egészen felébredni sosem.

Később megpróbáltam megmagyarázni, hogy a szökött ember csak alszik legszívesebben; alszik és alszik, miközben igyekszik távolodni attól a bizonyos parttól, amelytől ébrenlétben még annyira se tud. A szökött embert akkor is megszigonyozták, ha nem találták el. Valójában a szökött emberre a legjobb rápirítani és adni neki, mondjuk, egy befejezetlen horgolnivalót, akármit, bármit, csak hogy a szökött emberrel szemben túl nagy (tud lenni) a tolerancia, s akkor a szökött ember visszaaludja magát. Neki egy a dolga: rémálmokat látni. Nos, ezt remekül képes teljesíteni. Ha pedig nem, akkor – visszatérve valahonnan – lelkiismeret-furdalása van. És már itt is vagyunk az ébrenlétben.

A szökött ember azt mondja, hogy reggel neki is csörögjön az ébresztőóra. – Miért? – kérdezik. A szökött ember titokzatos pillantásokat vet. *Van neki dolga*. Belenyugszanak. A szökött ember reggel felpattan, fogat mos, igyekszik kávé főzni, rosszul csavarja fel a kupakot, elviccelődnek ezen. Következő kép: a szökött ember kilép az utcára. Mindenki siet valahová. A szökött ember is elkezd sietni. Rövid idő múlva fogalma sincs, hová. Visszasiet. Nincs már „otthon” senki. Akkor úgy dönt, megnézi az autóját. (Ez egy feladat.) Odaérve látja, hogy az éjszaka ripityára verte valaki az oldalsó ablakot. A szökött ember politikai indítékot vél felfedezni benne, aztán rájön, hogy valószínűleg csak a sofőrülés puha birkairhája kellett valakinek. A szökött ember – mindent összevetve – megalázottnak érzi magát.

Valahogy beragasztgatja az ijesztő, szabálytalan lyukat, elparkol máshová, a sarki közértben vesz egy Bikavért, felmegy a Kárpátia fölé, leül a piros galéria alá, horkolást-horgolást félre: ott az írógép. De amit leír, abban csak túlradó érzélem van, semmi bölcs távolságtartás. *(Csak te bocsáss meg, Kedvesem! Szép szerelmem: Balkánia! Bocsáss meg mindannyiunknak! Mert valahol mi még szeretünk Téged. S forró olajban veszünk oda.)* Kitépi a papírt. Megint ugyanaz, csak rosszabb. Utána botor, céltalan okoskodás. *(A konfliktusnak mély gyökerei vannak, meg hogy: Sokféle magyarázata van a tizenkilencedik századi indulatok hajmeresztő ezredvégi fellobbanásának /.../)* Eh! Szét akarja csapni kinyitott írógépét, de eszébe jut, hogy nem az övé. Veri öklét-fejét az asztalba, aztán felcsavarja a tévét. Ott mit lát? Hát azt, ami elől szökött. Harckocsik, tankok libasorban, azt követően ugyancsak tankok: legyezőszerűen kibomló, tüzelő előrenyomulásban (például a legendássá váló Vukovar városka felé – igyekszik teljes mellbedobással, üdvözlettel az újvidéki hadosztály. Ismerősök. Vukovari anxi.) Meg sem várva a sporthíreket meg az időjárás-jelentést, a szökött ember lekattintja a tévét. Megissza a maradék bort, és feltornázza magát a galériára.

- Nem hallottad a telefont? – kérdi hazaérve fáradtan Lívia.
- A telefont? – kérdi kábán a szökött ember. – Miről szolt?
- Valaki fordítás felől érdeklődik.
- Nem hallottam – vallja be a születési helyéből eredően is több nyelvet beszélő balkáni szökevény. – Fordítás? Kinek kell?
- Majd jelentkeznek megint.

Nos, azok nem jelentkeznek soha többé, amíg világ a világ. Ellenben tényleg jelentkeznek vagy felveszik a kagylót – mások. Nem ártana egy háborús regény, persze, egyelőre csak elolvasásra. Jó lenne, ha lenne benne valami szerelmi fonal, lehetőleg előtérben, a háború csak amolyan háttéri kakofónia. (Részemről passz.) Olvastuk a drámáját. Nagyon érzékeny húrokat pendít, sajnos túl terjengős szerelmi (?) történet, és sajnos nincs benne igazából a mostani balkáni tragédia lényege. (Részükről passz.) Úgy véljük, hogy előző hangjátékaival ellentétben a legutóbbi nem üti meg az Ön által is az elmúlt években felállított magas mércét. (A Magyar Rádió részéről passz. Igaz, valamivel később.) Forgatókönyv? – Csak valami ötlet létezik részemről. (Akkor egyelőre passz.) Vers? – Nem írok olyat. Összetévesztenek valakivel, mint az Újhold, amelyik ugyan a novellámat egykor elfogadta, de az általam sosem írt verseket visszaküldte. (Passz.) Elbeszélés? – Éppen van. (Oké.)

– Azt hiszem, tekintettel a jelenlegi helyzetre, a Bukowski-fordítás tárgyaltan – az Európa Kiadó részéről Ferencz Viktor szerkesztő.

– Danilo Kiš-fordítás? Ugratni tetszik bennünket? Az az ember magyarul ír, nem? – Így az újdonsült mini-kiadók egyikének nevében valaki.

– Írna egy (magyar) Latinovits-drámát az évfordulóra? – Így valaki más.

– Írnék – gondolta a szökevény ember, s a *The Guardian* című angol lap háborúscikk-megrendelésével párhuzamban elkezdett lejegyezni egy (magyar) drámát Latinovits Zoltánról meg az ő „Csutorájáról”. Kutyaugatásról meg a sinekről, amelyek szerte futnak széles e világban, aztán mégis ide csatlakoznak vissza valahogy – nagyon szomorúan. Örökké visszahullámoz, kanyarodón. Mondhatni: gyilkosan. Metélőn. (Volt egy jugoszláv film, amelyikben vala holmi eb, amely szerette a vonatokat... És néha énekelt. Torkára fagytaig a vonyítás.)

Volt egy kutya, amelyik szerette a vonatokat.

– Hallottuk, mi van – mondja még a telefonba Radnóti Zs., a színház egyik örök lelke. – Hallottuk, hogy mi van odaát.

Radnóti Zs. szavai buzdítóan hatnak, hogy a szökevény írjon drámát. Tényleg, pontosan milyet is, arról nem esik, esett szó. (Biztos jó.) A szökevény meg írt. Ütötte-verte Lívia gépét. Néha felüvöltött, mint a sakál. Skálázott – paradox mód az akkori „kalasnyikov-külgyminiszter” lakosztálya, ajtó mellé támasztott sárga szőrfedezékje felett –, bögve-röhögve, nyögve-fingva lengett az emlékezet általa elképzelt nyújtótengelyén, hogy megszüljön valami, amit majd mások megpróbálnak életre pofozni. Mások is, mert minden hangjáték, forgatókönyv és dráma végeredményben vidám-véres kollektív játék. S bár valamiféle cirkusz a maga módján, mégis tud hiányozni, ha nincs. Minden novellán, regényen túl: hiányzik ez az időnkénti „falka-játék”. (Hiányzik, mint láthatjuk, nem is annyira a tömegeknek, amennyire a szerzőnek, aki néha oktanulán drámaírónak képzelet magát.)

– Akarom mondani, ne is sértődj meg – szól majd kissé rezignált hangon ezekben a zűrös napokban Mákonyi E. szív-, tüdő-, has- és egyéb párti jóbarát, régi emlékeket idéző sztrapacska készítője valódi juhtúróval –, itt te nem leszel az első számú írók egyike. Ne is sértődj...

Így a Mákonyi.

(Mint láthatjuk, a nevekkel való helyenkénti játszadozás jogát igyekszem fenntartani magamnak, hiszen az én nevem is ferdítették, játszották már többféleképp!)

Mákonyi azon ritka vacsorák egyikének a szerzője, amelyekre a szökevény embert szorultságában meghívták; mellesleg gyérek az invitálások, holott a nemrég még nem szökevény ember valaha nagyon sok anyaországi arcot gyűjtött az asztalához. Közöttük olyanokat is, persze, akik tőle aztán valahogy eldobbantottak a Nagy Nyugatra, és nem jelentkeztek soha többé a bűdös életben. Tehát Mákonyi:

– Biztosan nem lesz itt belőled menő író. Már csak azért sem, mert mindig az lesz, hogy amonnan jöttél.

– Honnan?

– Onnan valahonnan. Nem is Erdély. Mindegy. Ezt nem vakarod le.

– Talán nem is akarom, vakarni le – mondja a szökevény ember, de abban a pillanatban mintha valamiféle elbizonytalanodás lenne úrrá rajta. Nagyon kellemetlen érzés, és módfelett veszélyes, a szökött ember mégis hajlamos rá. A drámaírás – kicsit talán ettől is – egy időre elakad, pedig a műnek már kb. nyolcvan százaléka kész. Aztán jön – hetekkel a kesernyessé lett sztrapacska után – Salgótarjánból (Kolczay L. szerkesztő-kritikus hathatós támogatásával) egy amolyan Madách-bronzérem, amely ismét lendít egyet a drámaírás kerekén. És akkor majdnem elkészül az opus, sajnos a szövegnek mindhárom példánya elveszik majd egy sötét éjszakán, s nem kerül meg soha többé.

Lehet, jobb is így, gondolja a szökevény. A sors akarata, akárcsak a szökés.

Elképzelhető, hogy a darabot a kukázók adják elő titokban ma is valahol vélt Kukaországban, Dzsuvahonban vagy Dodeszkádenben a saját épülésükre és szórakozásukra, bár őszintén szólva: ez kevésbé hihető.

KEDVESE(I)M, JÖTTÖK UTÁNAM?

Az áttelepülés súlyos pillanatai közül, ez van, a legtöbb valójában a bürokrácia különféle karkai kastélyainak hajnali sötét kazamatáihoz fűződik. Szól az ébresztő, szökevény! (A téma bővebb feldolgozását lásd az 1995-ben a Kijarat Kiadó által megjelentetett *Én már nem utazom Argentínába* c. kötetnek a *Kék Könyvecske rapszódiaja* címszava alatt! /Megj.: az elbeszélés eredetileg az *Egy szeméttel kevesebb* elkeresztelésnek örvendett, könyvfejezetté érlelődve tompult később „kék rapszodiává”/.) Nos, olyan nem kimondottan borges-i, valós labirintusok ezek, amelyek – mint a rendes útvesszők általában – sejtetni sem engedik, hol lehet a végük. Hogy a dolog bonyolultabb legyen, a sűrű folyosókra nyíló sárgult szobákban, ahová csak végtelen várakozás, „maláj kalózokkal” vívott csata és többszöri teljes megsemmisülés árán lehet bejutni, rendre marcona-morcos, az udvariatlanságot alapvető magatartásformának tekintő, a pletyka szerint alul kenhető dezinformátorok kuksolnak, akik elképesztő leleménnyel misztifikálják az oda vetődő szerencsétlen utazó amúgy is áttekinthetetlen ügyét. Általában téves információkkal szolgálnak – lehet ez véletlen? –, és rendre hamis további útírányt jelölnek ki.

Gondolnád, ezek gonosz, rosszhiszemű emberek, de hogy éppen mindegyikük?

Yugo-Szindbád eltöpreng ezen, miközben lökik, leggyakrabban hátra valahová, a kezdetek kezdetére. Legszívesebben – tisztelet a kivételnek – abba az országba küldenék – ha másért nem, hát még egy hiányzó papírért –, abba a szétfröccsent Jugóba hajítanak vissza, amelyből elindult, amelyből – helyzetfelmérése szerint – elindulni kényszerült. Még akkor is – eh, abszurdumok abszurduma! –, ha az az ország úgy, ahogy volt, már nem is létezik. Kinek fontos ez? Tényleg senkit sem érdekel, hogy annak az országnak a maradékában, ahová Szindbádnak még egy valamit igazolót vissza kellene ruccannia, a visszaruccanót tucatnyi katonai behívó várja – nem beszélve a nekigyürkőzött fogdmegekről és a rácsos furgonjaikról. Sintér-dolog. Négy év múlva Szindbád azt is megtapasztalja, de sikerül valahogy kicsúsznia a hálóból.

Szindbád, a hánykolódó, különben abban reménykedik a BRFK és az egyéb: pattogós vagy éppen lágyan, csaknem szerelmesen dallamos névrövidítésű intézmények kacskaringós alagútjaiban, kezében a bejáratban megszerzett azonosító lapocskájával

(szerencsére nem amolyan nyakba akasztós halállapocsk!), hogy ott legalább mindenki – demokratikus módon, korra, nemre, fajra stb. való tekintet nélkül – egyformán rossz, körülményes és kilátástalan bánásmódban részesül, azonban csalódnia kell. A „kínai negyed” például viszonylag könnyedén veszi az akadályokat. A baj akkor kezdődik, amikor Szindbádra kerül a sor. Mert mit is akar ez az ember? (Alak. Maradt volna inkább ott, ahol a kedves édesanyja..?)

– Az úr egy magyar író! – üvöltötte 1991 késő őszen M. Lívia az V. kerületi polgármesteri hivatalban, ahová elkísért, látva szorongásom.

Csak némi felvilágosítás kellett volna, meg úrlap az állampolgársági folyamodványhoz, továbbá azt kellett volna megtudni, az egészben számít-e valamicskét is, hogy a nagyapám magyar állampolgár. Remélt segítőkészség helyett az asztala mögött ülő hölgy ájuldozni kezdett vakmerőségemtől, hogy oly frissiben oda merészelttem szemtelenkedni, miközben – berzenkedése közben – majdnem felborította a kávéját, olyanokat javasolva: *nem-e kellene?* netalán elébb kicsit körbeutaznom a magyar hont – ismerkedés céljából.

Lívia tehát elbődült, és én megszeppenve azt hittem, ennek csak rossz vége lehet, de nem. Az aktadáma ettől valósággal megjuhászodott. Bár jókora adag lenézés és gúny kíséretében, de tüstént kaptam legalább húsz darab formanyomtatványt, merthogy hatot – arcomról lesíró írástudatlanságomban – már startban biztos elszúrok, a többit pedig nyugodtan szétoszthatom a barátaim között, hiszen nyilván vannak annyian, hogy Dunát lehetne velük rekeszteni. (Most melyik hideg napokra célunk? Mindegy.) Így hát a családomról nem is esett szó. Feleségemről és egyetlen lányomról se, akik akkor még nem jöttek át, később azonban végérvényesen: igen. De nagyapámról sem, az édes, jó, „hűdéses történelem basztatta”, határmódosítások megzavarta temerini öreg zászlóról (lásd: *Szemelvények a Fédérés Manó emlékirataiból*, regény, Forum Könyvkiadó Újvidék, 1986), a civilben kereskedőről, aki nem érte meg az 1996 júniusában bekövetkezett „magyarrá üttetésünket”. Időközben csendben elszenderült – hú katétere társaságában – egy aggok házában, valahol Budán. Ő egyébként sem lehetett volna – sajnálatos ágyhoz kötöttsége miatt – szemtanúja a maga módján kenetteljes VII. kerületi díszünnepélynek, melynek legkatarkikusabb pillanatában valaki a jelenlévők közül hangosan elsírta magát. És nekünk, kíváncsiaknak, sosem szolgált magyarázattal arra eme délceg férfiú, hogy miért történt vele ez.

Az igazsághoz tartozik, hogy én – a körülmények folytán – 1991 késő őszenél valamivel utána láttam neki az imént szóban forgott, az említett hölgyemény szerint csaknem jogtalanul megkaparintott úrlapok kitöltéséhez. Akkor viszont startban elszúrtam kettőt. De nem hatot. Igyekeztem tehát végül is – majdnem négyszer négy évszak leforgása után – Göncz Árpád (dráma)író, államfő szép aláírásával koronázta, melyből minden grafológus okos, kiegyensúlyozott emberre enged következtetni Árpai bácsi elnöki személyében. Ám blaszfémia! Hogy ettől lett-e nekem olyan, amit az öröm jelenségét kutató szakemberek *flow*nak neveznek, valamiféle csúcsöröm-folyás lehet ez magyarul, hát – kezemet a szívemre: – nem tapasztaltam ahhoz fogható. Tulajdonképpen legjobban az útlevelnek örvendtünk, amelyre vámunk kellett még egy ráadás hónap erejéig. Akkor meglett a kék színű magyar bumáska, benne ékes betűkkel, hogy én Novi Sad-on születtem ekkor és ekkor. A nevemet ugyanakkor – fejlődött már akkorra a dolog – helyesen írták le, pontosabban: magyarul írták le; nem lettem Balaz, mint ahogy azóta holmi alattomban elburjánzó agydaganatba beleboldogult kollégám, sorstársam, a vajdasági Mucsi Géza lett valamicskével korábban, a hasonló folyamat végén ugyanitt, csak két utcával arrébb Muci Geza, úgyhogy szabályos névváltoztatási kérelmet kellett benyújtania ahhoz, hogy visszakapja eredeti nevét. Gézának, akinek végrendelkezése szerint Márai *Halotti beszédét* szavalták a temetésén (szavalt a Bicskei István a Nagy József franciaországi „néma” mozgásszínházában dolgozó vajdasági magyar színművész), Mucsi Géza barátomnak és nemzedéktársamnak, ennek az örök optimista, töretlen lendületű, entuziasztikus embernek legalább a fejfájára hú pontossággal került a név. Megdolgozott érte.

Tehát legjobban az útlevelnek örvendtünk. Sajnos első ízben, amikor élvezni próbáltuk, csak a magyar–jugoszláv határig voltunk boldogok vele. Ott belevesztünk a katolikus karácsony pravoszláv tumultusába, s akkor úgy tűnt, se előre, se hátra. (Mennyi Szindbád!) Karácsonykor ugyanis a Nyugatról Magyarországon átözönlő, haza vakációzó jugó vendégmunkások ezrei torlódnak fel az összes számukra igénybe vehető déli átkelőhely torkolatában. Valóságos infarktussal fenyegető trombózis. A törökök még rádobnak erre pár lapáttal, mert a fene se használja már a szétmállott, kilyuggatott, különféle gaz és rossz emlékek felverte, szétkátyúzott-katvaszótt, tankok darabolta, újdonsült kicsi országok felszabdalta régi szlovén–horvát–szerb útvonalat. Mindenki erre robog, ráadásul, amikor némi remény kezd pislákolni, hogy mégse Húsvét lesz az a pillanat, amikor befutunk Újvidékre, engem – frissensült útlevelemre pillantva – kajánul félrevezényelnek, kiszállítanak az autóból, hogy kisvártatva hosszú, kínos, ám szabályos vattatáson essek át a jugó cerberusok bodegájában, miközben feleségem és lányom ijedten feszeleg, szüleimnél odahaza pedig a gyertyák csonkig égnek.

Akkor el kellett mondanom – úgy másfél órányi terjedelemben – mindezt idáig, ha nem is éppen így. Valójában ennél többet, mégis kevesebbet... Muszáj volt elmesélnem, hajmeresztő-ravasz sűrítésekkel, jókora ugrásokkal elhadarnom 1991-től errefelé majdnem mindent, természetesen más momentumokra helyezve a hangsúlyt, kvázi megfeledkezve bizonyos lényeges részletekről. Fő tézisem az volt, hogy akárcsak jórészt az a tömeg az ablak alatt, úgy én is egyszer – pár hamuban sült pogácsával – elindultam a nagyvilágba: *trbuhom za kruhom*. Mondhatni, ha nem is igaz: korgó gyomorral a kenyér után. (Mákonyi barátom sztrapacskája felé?) Nekiveselkedtem, mivelhogy lapátra igyekeztek helyezni a televízióban, ahol éppen dolgoztam. – Na jó, jó – bólogattak cinikus mosollyal. – Éppen 1991 őszen? Nahát! No, de még ilyet! – Véletlenül épp így esett, vontam vállat. – No, mindegy. (Legalább egy kis mosoly!) Tollbamondtam, aztán felolvastuk, hogy mit mondtam. Elszórakoztunk a korrekciókkal, stilizálgattunk egy picit a jegyzeten, végül mehettem. Pedig akkor már nem volt kedvem sehová se menni. Talán csak a senkiföldjére. Ott egy lyukat ásni, meghúzódni benne, mint a nyúl (lásd esetleg, ha tudod: *Cuniculus*, regény, Forum Könyvkiadó Újvidék, 1979), megbújni és nem mászni elő soha többé. Különben is arra gondoltam, mindössze egyetlen telefonjukba kerül, hogy odahaza ne csupán a rég látott szeretteink várjanak, hanem még pár készségesen segítő kéz is várna megírni a Nagy Könyvemét, melynek vázlata – hála jó belátásomnak – máris megszületett.

Szerencsére nem így történt.

Aztán meg rá kellett döbennem, hogy az időközben megváltozott Újvidéken vagy Novi Sad-on (tulajdonképpen egyre megy, lehet, az Újvidék az útlevelben csak olaj lett volna a tűzre), leszámítva szeretteink megölelését, igazából nincs mit keresnem. Kettőnk közül valamelyik – ha nem is halt meg, de – elhidegült. Újvidék és én, valamelyikünk kiszerezett. Talán (csak) azért mentem oda, hogy felelevenítsem *A nagy szökés* emlékéit? (Annak a paramétereit már megadtam...)

Valamelyik másik látogatásunk alkalmával történt az a számomra emlékezetes esemény, melynek során Újvidék központjában nyakon csípett a katonarendőrség. Csak nagy ügyel-bajjal sikerült szabadulnom, elsősorban annak köszönhetően, hogy akkor éppen másokra vadásztak. Nevezetesen horvátországi szerb katonaszökevényekre, így én megúsztam. Azokban a napokban már a levegőben lógott a krajainai horvát offenzíva, a szerbiai hatóságok pedig – szerencsémre minden figyelmük erre összpontosult – az onnan elmenekült épkezláb férfiakat igyekeztek összeszedni és élőfalnak visszaszállítani abba a báb-végvár köztársaságba, melynek hadereje – végjátékban – rövid idő leforgása alatt csúfos vereséget szenvedett. Később egyesek holmi Zágráb és Belgrád közötti

titkos megegyezésről rebegtek, de akkor nem értem a nagy összefogósságot, továbbá azt sem, hogy a horvátoknak miért kellett oly bestiálisan megrikítani az onnan fejvesztve előzőlő, főképp civil sokaságot. Egy magyarázat létezik ez utóbbira: hogy soha senkinek ne jusson eszébe visszatérni! Nekem meg elment a kedvem – most kivételesen mázlis magyarként – a családi ünnepi ebédőtől. Különb se szeretem a levest hidegen. Olyan, mint a döglött medúza nyákos leve. (Tudok még ízléstelenebb lenni?)

Utazásról, levesről, horvátokról, sebesültekről, no meg az elhagyott – ellopott? – Latinovits/Szindbád drámáról jut eszembe, ahogy 1991 decemberének egyik estéjén, a Ferenciek terén a 7-es buszt várom, mint anno épp Szindbád várta valahol a postakocsit. Egy régebb óta ismert, sötét szemű ifjú hölgy hívott meg vacsorára. Fiatal orvostanhallgató, akinek Eszéken szétraktétázták volt a tanulmányi lehetőségeit, ezért feljött Pestre, és itt valahogy – némi viszontagságok árán – sikerült bejutnia az egyetemre, persze egy kikötéssel, ha befejezi, lediplomázik, Magyarország területén nem állhat munkába. Nos, azt hiszem, ennek megünneplése volt az elképzelés, merthogy a diploma, vele együtt a tilalom érvénybe lépése akkor még távolinak tűnt. A lány – aki mellel ehhez, szállás fejében, egy itteni rokkant öregasszony gondozását is vállalta – így is örült a dolognak, és úgy gondolta, velem osztja meg örömét. Merthogy előzőleg sikerült találkoznunk, mely alkalommal vidáman elcsicseregte, hogyan áll a szénája. (Így és így...)

Meghívott-beavatottként rostokolok hát a buszmegállóban, hónom alatt egy palack bikavérrel, és megpróbálom kitalálni, milyen lesz az előttem álló est. Vajon a lány teljes egészében őszinte-e hozzám (fontosnak tűnik!), meg vajon a vénasszony tűrhető-e, és végül mikor szokott elaludni? Álmodozom kicsit némi pikantériával, mint Szindbád, mi tagadás, amikor valaki viccesen hátba ver. Amint összerendezve megfordulok, van is mit látnom: Lord Esterházy a híres író és Lady Gitta kanyarodott hozzám személyesen, víg szerelmespárként kettő hatyú: egymásba fonódva. Látszik, Lord Esterházy személyesen szavatul a Lady biztonságáért (régic vicc!).

– Rajtakaptunk! – mondja.

Zavaromban majdnem elejtem a bort. Most ugyan min kaptak rajta? Ledér ábrádozások? Letaglózó időkben való szertelen bulizások, vagy zugivási kísérleten? Nem érkezünk kellőképp tisztázni, mert befut a busz. Ólordsa int, hogy csak menjek, ők is mennek valahová. Ugrom.

– Jó lenne összefutni – kiáltja utánam Lady Gitta –, majd hívunk!

Nos, ez nem történik meg soha, így részemről az *Esterházy könyve* című műnek csupán pár nyitó, sosem leírt bekezdése marad meg – az emlékezetemben. Na jó, tréfálkozom (én is)... Meg hát annak az opusnak talán épp azért kellett volna nekivágnom, ellenére. Mindegy. Hogy az az estém aztán milyenre sikerült, milyenre nem, itt nem bocsátkoznék bele, pedig végre valami izgalmas is belopakodhatna ebbe az írásba? Elég az hozzá, hogy meredt sztrapacska nélkülire sikeredett, se vidáman, se búsan.

Esterházy Péter barátságos vesébe boksintásával folytatnám hát arrafelé, hogy Ólordsa évek múltán egyszer ismételtén hátba paccsintott. Tehát összesítve másodszer. Történt ez márpediglen a Magyar Narancs hetilap Szarajevó-antológiájának bemutatóján a Műcsarnokban, ahol feleségem – befelé való késett igyekezetében – véletlenül megcsúszott, akárha láthatatlanul ott ketyegő banánhéjra lépett volna, hanyatt esett és kedvét veszítve hazament. Történt sok neves, kiváló író kollégám társaságában, hogy „vajdasági testvérem”, a narancsos M. József bevezetője után azt találtam mondani, amikor rám került a sor, miszerint igencsak meg vagyok illetődve ennyi jófej híresség és kiválóság között, s zavartságomban talán nem is tudnék okosat mondani. (Még kevésbé olyan fanyar-szellemeset rögtönözni, mint a közvetlenül mellettem ülő K. Zoli.) Igen, Péter akkor nyakon legyintett. Neveztünk, netán nyihogtunk, nyihaháztunk kicsit, ám ez engem mégsem lendített át a holtpontra. Akkorra már nagyon elegendő lett a háborúról okoskodó, ügybuzgólkodó, folyton ágaskodó, alkalmi haditudósító saját magamból (robbanás, penetráns bűz, köréje csoportosítandó vemhes, súlyos gondolatok stb.), és talán túlzottan is szűkszavúra fogtam a dolgot.

Lehet, meggyőződése, talán ezért is kicsit vékonyra sikeredett az a dolog akkor, mint a zacc a háborús bosnyák kávéban.

Tulajdonképpen ma már bánom. Furcsa, nagyon furcsa ügy. Lehet, másképp alakul részemről minden, ha feleségem is ott van. Vagy netalán akkor némultam volna el teljesen? Megjegyzem, Lady Gitta ott ült, Esterházy mégis beszélt, ám neki könnyebb lehetett abban a helyzetben. Beszélni, gondolok itt a témára. Ellenben, akárhogy elemezgetem a történeteket, hogy valamerre folytassam, a gróf úr első csappintása 1991-ben a 7-es busz megállójában mintha nagymértékben, egészségesen belejárt volna abba – a BRFK-labirintusok sejtelmes motívumával meg a sötét szemű lány titokzatos vacsorájával, jóhiszemű buzdításával együtt –, hogy nekilássak befejezni fentebb valahol már említett, akkor még meglévő, később végérvényesen elveszített drámámat.

A szökevény minden nevelésesen esendő, horgolás-asszociációjú pótcselekvését félre: az a Szindbád/Latinovits színmű volt az első olyan hosszabb lélegzetű munka, amely le tudta kötni a figyelmem, a kecsegtető összeg ábrándján túl. Ezt a drámát tehát elveszítettem, végül is. Elhagytam. A rendőrség később lealkudta az eltűnt táskát – szerinte „szatyor” – értékét, azzal együtt el is helyezte az ügyet: ad acta. A drámát megpróbáltam újraírni, de nem ment. A szereplők nem akartak igazából életre kelni. Beszéltek ugyan, de elbeszéltek egymás mellett. Nyújtották egymás felé a kezüket, de nem érték el egymást. Mintha valaki leharapta volna az ujjukat. Szar ügy. Így hát letettem róla. Befáradtam, mint ebbe az írásba.

Dodeszkáden, szemét idők.

Befáradtam, mint Szarajevóba, mint Szarajevó fáradt volt bele a maga drámájába. Mint Szarajevó a maga tűzijátékos örült dobozolásába, de határozottan emlékszem, mintha az lett volna az a pillanat, amikor valamiféle új élet kezdődött számomra. Élet, amelyik még tart. És ebben Esterházy Péter keze is benne van. Nem tagadhatom. Benne van. Esterházy-sztrapacska nélkül, mert azt ugyancsak valami szerencsétlen találat érhetette. És legyen bármilyen zsíros és vastag is a juhtúró érte, soha többé nem akarok haditudósítani. Inkább írok valami (rádió)drámát mégis. Írok még... Még ha úgy is néz ki, mintha belelőttek volna a nyelvembe. Vagy a szereplőkébe.

Csonka, páratlan hét éve, hogy hiányosan elmentem valahonnan. Teljesen megérkeztem-e emide? Vél és valós labirintusokon át. Hét éve. Néha dráma, néha nem. Sztrapacska csevapcsicsával. Megünneplem magamban.

(Ha az elejére nem is, a végére intime ennyit: az írást valamiért a csonoplyai-lókúti Szajkó István festőnek ajánlom.)

P. S. Itt elmúlt egy kis idő. Ha ma előveszem ezt a tavaly félretett írást, és elolvasom, nem kell külön magyarázattal szolgálnom önmagamnak, hogy miért hagytam abba. Gondolom, kár pazarolnom rá fogyó erőmet. Kár is vasalgatni, jobb így: gyűrötn. Valószínűleg nem is kellene közzétenni, hiszen érdektelen. Több részében kimondottan unalmas, egészében egyenletlen stb. Nyers stb. Félrehúzó stb. Folytathatlan. Fölösleges. És mégis... Egy szempontból talán érdekes. Mégpedig abból a szempontból, hogy időközben mégiscsak megszületett a benne említett, elveszett színmű valamiféle hiányos rekonstrukciója, s akkor ez amolyan bevezetőül szolgálhat amannak: a *Néha-néha visszatérnek* című (rádió)drámának. Így látom ezt 1999 májusában én: B. A. (Nem kizárt, hogy tévedek, mert ez egy rossz, befejezhetetlenségre, örök torzóságra ítélt drámai akármű. A *Néha-néha*...)

(*Néha-néha visszatérnek a tavaszi álmok*)

Park: fák és pázsit. Lámpa és egy pad. Nappal van, madarak csicseregnek kitartóan. Kopott ruhás, oldaldvást, félfejt erősen

őszülő férfi sétál be a színre. Egyik kezében póráz, a másikban nejlonzacskó. Merengve néz körül, majd leül a padra. Lepakol. Arcát a fény felé emeli, élvezettel sűtkérezik. Bóbiskolásából hirtelen felriad, a pórázra tekint. Úgy tesz, mintha kutya lenne a szíj végén. Meleg hangon szól hozzá.

SZINDBÁD: Te kis sumír, Gubóka.

Szeretettel simogatja a „kutya” fejét.

SZINDBÁD: Kutyuskám, örülsz az életnek?

Hálás kutyalihegés hallatszik.

SZINDBÁD: Pusztai Betyár, Gubó. Hol van az a nyár?

Dúdolja a régi slágert, Gubó belevonyít.

SZINDBÁD: Jól van, te kis Betyár Sumír. Emlékszel még apádra? Pusztai Bendegúz Gúbóra. Vagy anyádra? Tündércelli Gigire.

Csend.

SZINDBÁD (nevet): Mondtam már, hogy egy kis kurva vér is úszkál benned?

Csend.

SZINDBÁD: Te kis kurva fiú! Csak tudnám, milyen gondolatok járnak a fejedben. Emlékszel még arra, amikor megkaptad az első oltásod?

Gubó vonyít.

SZINDBÁD: Emlékszel hát? Mondjuk, a Balatonra. Emlékszel? A Balatonra indultunk. Micsoda idők voltak! A Balatonra indultunk, te meg összehánytad a Skodát, mert rosszak a magyar szérumok. Aztán Almádiban lefeküdtél egy bokor alá, ahol hús földet kapartál magad köré, mert ráadásul tengeri-betegséget kaphattál az úttól. Nem felejtetted el? A Toldi Miklósból olvastam fel neked, hadd acélosodjál, te magyar puli gyerek!

Gubó vakkant.

SZINDBÁD: Helyes. Igazad van. A János vitézből olvastam. Olyan könnyen felejt az ember. Emlékezete gyenge, mint a harmat. Sok idő múlt el. Hanem, él-e még benned az, amikor kicsónakáztunk a magyar tengerre, és...

NŐI HANG (csábítón): Szindbád!

Szindbád felkapja a fejét.

SZINDBÁD: Ki az?

NŐI HANG (dallamosan, hívón): Szind-bááád!

SZINDBÁD: Elárulnád egyszer, ki vagy te? Melyik vagy te?

Gubó nyüszít.

NŐI HANG (kacéran): Hol van az a nyár..?

A nő halkán énekelni kezdi a régi slágert. Gurgulázik. Hol van...?

SZINDBÁD: Oké, tudom, ki vagy.

Tekintget körbe.

SZINDBÁD: Hol forog itt ez az ódon lemez?

A nő elneveti magát. Távoli vonatfütty, erősödő zakatolás. Elnyomja a nevetést. Szindbád ráül a póráz végére, két kezével befogja a fülét, összegörmögyed. Reszket. A kibírhatatlan zakatolás lassan távolodik. Csend. Madárkórus. Szindbád megnyugszik. Kihúzza a fenekét alól a póráz végét.

SZINDBÁD: Megvagy még, Gubókám? Jó. Akkor most olvasunk.

GUBÓ: Már megint?

SZINDBÁD: Mit mondtál, Gubókám?

GUBÓ: Már megint?

SZINDBÁD (ingerülten): Mi az, hogy már megint?

GUBÓ: Semmi... Csak az van, hogy tegnap is olvastunk, meg azelőtt is. Nem játszánánk most valami mást?

SZINDBÁD (erélyesen): Ül a kutya!

Aztán megbocsátón legyint, vastag könyvet vesz elő a zacskóból. Nyálaz, lapoz, köhint.

SZINDBÁD: Emlékszel?

Csend.

SZINDBÁD: Na jó, duzzogjál csak, amennyit akarsz. Most nem a Balatonról van szó. Hanem: voltál-e már azon a helyen – írja itt –, ahol a temető a hegyoldalban van. És a temetőben valaki fekszik. Valaki, akinek azt ígérted, hogy sohasem hagyod el. Voltál-e?

Csend.

SZINDBÁD: Ne vakarózz, kis sumír! Tehát ott fekszenek a csontjai, és üzennek a föld alól. A hús lefoszlott, nem lehet lecsókolni a koponyáról az ajkakat. A velő kiszikkadt, a hangszál elporladt, és mégis üzen. Szindbád erre megdörzsöli a fülét, megdörzsöli a szemét. Szindbád elérkezett ahhoz a korszakához, amidőn körülbelül már mindent megpróbált. Mindent, ami az életben kellemes vagy kellemetlen. Poprádtól Tokajig, és azon is túl, ahol a kurta farkú sült malac almát kap a szájába. Vitorlázott a messzi tengertelen tengereken, és érintett ismeretlen szigeteket...

NŐI HANG (csábítón): Szindbád!

SZINDBÁD: Hagyjál olvasni! Szindbád tehát volt gazdag, és volt szegény. Szeretett hajadonokat és érett asszonyokat. A legjobb borból ivott, és fillér nélkül is ódöngött. Volt hódítóan egészséges, volt beteg és szomorú. A haja egyszerre fehéredni kezdett a fél fején, és akkor bölcs lett Szindbád. De midőn a legbölcsebb volt, akkor is szeretett nagyokat kurjantani. Hol van az a nyár!

NŐI HANG (visszhangként, selymesen): Hol van az a nyár?

SZINDBÁD: Szindbád szeretett nagyokat kurjantani éjjel a borosasztalnál, a tánczene hangjainál. Hol van az a nyár! Szindbád látott halált, látott születést, esküvőt, házasságtörést és gyilkosságot az erdőben.

NŐI HANG: Szindbád, figyelj rám!

SZINDBÁD: Nincs rá idő. Szindbád egyszer sírt is, pénz miatt egyszer...

Gubó idegen közeledtét jelezve mérgesen felugat. Azzal a dühvel, amellyel kutyák esnek az egyenruhának. Rángatózik, feszül rugósan a kutyátlan póráz.

SZINDBÁD: Hallgass!

Gubó nyüszít, elhallgat. Lekonyul a póráz. Csend. Pár szerelmes madárfüttentés.

RENDŐR (kedélyes humorizálással, mégis kicsit harapósan): Jó napot, ki zavarja itt a védett madarak nászát?

SZINDBÁD (nyugodtan): Én lennék az. De nem hiszem, hogy zavarnék, akár egy tollas lelket is.

RENDŐR: Hát, nem tudom. A parkőr panaszkodott, hogy ön nap mint nap molesztálja a madarakat. Üvöltözik meg fütyög. Meg ilyesmi.

SZINDBÁD: Már ne haragudjon, őrmester úr...

RENDŐR: Törzsőrmester.

SZINDBÁD: Törzsőrmester úr. Nagyon rég üvöltöttem én. Néha fütyöntek, ennyi.

RENDŐR: A póráz látom, de hol az eb? Itt általában sok a kutya. De ma éppen nem találkoztam eggyel sem. Itt most nincs kutya. Puli meg pitbull sincs.

SZINDBÁD: Kutya? Talán nincs, talán van. Talán éppen ezért hívom vissza, hogy legyen. Olyan ez, mint az emlék. Kutya-émlék.

RENDŐR (kissé mérgesen): Kutya-émlék? Miket hord össze? Ugratni kíván, ugye?

SZINDBÁD: Ugratni?

RENDŐR: Ugratni, mondom.

SZINDBÁD (merengően): A lovamat ugrattam, de azt is valamikor rég. Lovamat ugrattam a sejtelmes éjszakákon, mérföldjáró csókok nyomában. Nők után, akik az ágy szélén üldögélve hajukat fésülik, és oly szent szerelemmel szólnak a férfiúhoz, hogy élete végéig biztonságban érezheti magát.

A rendőr leveszi sapkáját, végigsimít tar, újabban divatos koponyáján.

RENDŐR: Szóval, ábrándozni jár ide. Vagy szokott is itt nőkkel találkozni?

SZINDBÁD (őszintén): Nem tudom.

RENDŐR: Nem tudja?

SZINDBÁD: Nem. Nem emlékszem már a nevükre sem pontosan. Elvesztek az emlékezet kódében.

RENDŐR: Kód? Hm... Juttassam őket az eszébe? Például a Glóriát a ködből. Ismer bizonyos Glóriát?

Szinbád nem figyel rá. Elrévült teljesen.

SZINDBÁD: Nők. Néha előtáncolnak a holdfényben. Olyanok is, akiktől csak ökölbe lehet szorítani a kezét, megfenni a kést, a kardokat. Felporozni a pisztolyt. Vérbe borult szemmel felébredni, és jajgatva, kezét-pármát harapdálva ismét elaludni.

RENDŐR: Esküszöm, hogy önnel nincs minden rendjén. Kicsoda maga?

SZINDBÁD: Nem tudom.

A rendőr hirtelen a közönség felé fordul (feltéve, ha... van). Hunyorog a fénytől, ujjával a széksorok felé bök.

RENDŐR: Maguk ott! Ne tegyenek úgy, mintha csak szunyókálnának! Láttak már ilyet? Ki vele. Nyíltan, demokratikusan.

Csend. Aztán egy hang a leghátsó sorból, az előadásra beülő ruhatárosé (aki valójában lehet a rendező, vagy a drámaíró).

RUHATÁROS: Én már láttam, bár én csak egy ruhatáros vagyok. Nekem nem először van ez. Nekem dezsavú. Mert például a háború után... Vagyis a két háború között...

A rendőr legyint.

RENDŐR: Eh, nem fontos. (Vissza Szindbádhoz) Belőlem ugyan nem csinál akkora bolondot, hogy még a személyijét is kérjem. Netalán a nevét kérdezzem. Ennyi örült ember! Nem érek rá magával fojlalkozni.

SZINDBÁD (halkan): Ha nem megy, nem kell erőltetni.

RENDŐR: Hát nem is... (Bizalmasan) A lényeg az, nem látott-e itt véletlenül egy férfit?

SZINDBÁD: Láttam többet is.

RENDŐR: De ennek sakktábla van a hóna alatt.

SZINDBÁD: A vízparton igen. Ott láttam, errefelé mostanság nem.

RENDŐR (enyhülten): Rendben. Kimegyek a vízpartra. Valami mérgezett hullát jelentettek onnét. Azért kérném szépen, tartsa nyitva mindkét szemét. Rendben? Elsősorban a maga jól felfogott érdekében. Tartsa nyitva. Oké?

SZINDBÁD: Oké. Tartom.

Rendőr el.

SZINDBÁD: Eh, méghogy a nevem. Nekem már nincs is olyanom!

NŐI HANG (csábítón): Szindbád!

SZINDBÁD: Ugye, nem látod a Gubót?

NŐI HANG: Nem.

SZINDBÁD: A fene egye meg! Elszaladt ettől a rendőrtől.

NŐI HANG (csodálkozva): Melyik rendőrtől?

SZINDBÁD (dühösen): Vak vagy!

NŐI HANG: Tudod mit? Azt hiszem, lassan elegendem van belőled.

SZINDBÁD: Menj a fészkes fenébe!

NŐI HANG (sértődötten): Nem kell kétszer mondani.

Szinbád legyint, mint az iménti rendőr, aztán mérgében felpattan a padra, onnan füttyög, üvöltözik Gubó után. Kirántott gumibottal visszaroohan: a rendőr.

RENDŐR: Le a padról, koszlott kapcabetyár! Különben megcsókolod ezt.

Suhog a botjával, lekaszál pár művirágot Szinbád körül, aki ijedtében visszaül a helyére. Összehúzza magát. A rendőr megcsókolja a gumibotját, el.

SZINDBÁD (merengőn): Ez meg melyik sötét bugyrából ugrott vissza a történelemnek? De néztek csak magamba.

Szinbád önmagába néz. A parkban tavaszi tombolásukat végzik a madarak. Szemrevaló, aligszoknyás ifjú hölgy lépked be, ledér modellként illeg Szinbád előtt. Körbeforog, megállapodik. Szinbádra kacsint, csípőre tett kézzel.

GLÓRIA: Nos, van kedve?

SZINDBÁD (lógó orral): Hát úgy nézek én ki?

A lány elfintorodik, szúrós állal indul kifelé, de visszaszól.

GLÓRIA: A művészi nevem Glória. Ha meggondolja magát, érdeklődhet.

A lány el. Szinbád ropogtatja az ujjait, kinyújtózik.

SZINDBÁD: Hát, köd előtte, köd utána... kedves Szinbádom.

A szín sötétül, pár távoli dörrenés hallatszik. Szinbád feltekint az ég zsinórpádlására.

SZINDBÁD: Már megint esni fog. A mennykő csapjon belé!

A szín világosodik. Ismét rázendítenek a madarak.

SZINDBÁD: Nem szóltam semmit én, e padhoz láncolt Prométheusz.

Belép a sakktáblás idegen. Alacsony, hajlott hátú férfi. Szemüveg, nemes arcél, domború homlok. Majdnem, mint az elefántemberé.

GLIGORICS: Jó napot kívánok! Nevem Gligorics Mátyás.

SZINDBÁD (felkapja a fejét): Mit mond? Nem hallok semmit. Hess!

A madarak elcsendesülnek, figyelnek.

GLIGORICS: Gligorics Mátyás vagyok. Barátoknak csak Szpászki vagy Delfin.

SZINDBÁD: Hamarics Zoltán. És nem nagyon vannak barátaim.

Kezet fognak.

GLIGORICS (nevetve): Hamarics Zoltán? Nem rossz. Legalábbis tréfának nem rossz.

SZINDBÁD: Meg se fordult a fejemben.

GLIGORICS: Örvendek. Tud-e sakkozni?

SZINDBÁD: Nem.

GLIGORICS: Kár, de nem akkora baj. Csendben is elüldögélhetünk itt egy ideig. Helyet foglalhatok?

Szinbád biccent, Gligorics helyet foglal. Ölébe veszi a sakktáblát. Párszor végigsimít rajta. Megakad a szeme a gumibot

lekaszálta egyik virágszálon. Két ujjával óvatosan felemeli. Nézegeti.

GLIGORICS (merengőn): Hát emlékszik a művirág a rétre?

SZINDBÁD: Hogy mondta?

GLIGORICS (visszazökken): Ah, semmi.

Elhajítja a virágot.

GLIGORICS: Valójában arra gondolok, hogy a jó ég tudja, tulajdonképpen nem kell haragudni a rendőrökre. Elvégre ők is főleg csak az emlékeikből élnek, nem?

SZINDBÁD: Bevallom, kissé meglepő a gondolatmenete.

GLIGORICS: Tudom. Aki ismer, mindenki ezt mondja. De ki ismer?

Elhajítja a virágot, mereven néz Szindbádra. Szindbád lesüti a szemét.

SZINDBÁD: Én nem ismerem magát.

Gligorics matat a zsebében, műpofaszakállat húz elő, felragasztja, vigyorog.

GLIGORICS: Így sem ismer?

SZINDBÁD: Nem.

Gligorics leszedi a pajeszát.

GLIGORICS: Akkor jó. De nem is lényeges.

Visszagyűri a zsebébe a műpajeszt.

GLIGORICS: Tulajdonképpen az a helyzet, hogy számomra kiemelt fontosságú ez a hely. Ugyanis régen itt szurkáltam meg a feleségem. Felszeleteltem az én kis művirágomat. Ott hátul, abban a berkenyésben. Azóta is visszajárok ide, amikor szerét ejtethem. Szívesen elbeszélgetek az emberekkel. Megkérdem, hogy vannak. Kicsit felidézzük az elmúlt időket. Ha tudnak sakkozni, akkor elsakkozgatunk, ha nem, akkor nem. Nem kell erőltetni, rájöttem. Hosszú parti nem kell nekem, elég a rövid. Jobb is úgy. Tényleg nem tud sakkozni? Én se vagyok éppen remek.

SZINDBÁD: Sajnos tényleg nem tudok. Valamennyire ismerem a lépéseket, de engem még a Gubó is megvert.

GLIGORICS: Gubó?

Erre nagyot döndül az ég, és uniformisában megjelenik a parkőr. Egyik kezében kalitka, a kalitkában jókora tojás. Az eget szemlélve megtántorodik.

PARKŐR: A rosseb! Még igaza lesz a rádiónak.

Megáll a padon ülők előtt.

PARKŐR: Ha hiszik, ha nem, engem már ötször eltalált a villám. Hát mondhatom, elegendem van. Az első a bal lábam körmét vitte el, a második a jobbét. Harmadszor megperzselődött a fülem, negyedszer leégett a hajam. Az ötödikre nem emlékszem, mert elájultam. Önök hogy vannak?

SZINDBÁD: Láttunk már szebb időket.

PARKŐR: Nem kétkem.

GLIGORICS: Hát az meg ott mit jelképez a kezében?

PARKŐR: Ezt egy hölgyvendég hagyta itt. Elszaladt a kiskutyája után, s valószínűleg itt felejtette a kalitkát. Megkérném önöket, vigyázzanak rá. Mindjárt visszajövök, addig se vessen el. Kiugrom a vízhez megnézni, hogy megy a hal. Kíváncsi vagyok rá.

GLIGORICS (hirtelen elhatározással) Várjon, megyek én is! Én is kíváncsi vagyok rá.

Föláll a sakkasztalával. A parkőr odaadja Szindbádnak a kalitkát. Mindketten el. Gligorics elmenőben kacsintva visszaszól.

GLIGORICS: Különben meg az a legjobb, ha az ember mindig a rendőrök hátában van, nem? Úgy nem kerülhet a szemük elé, ugye? Örültem.

SZINDBÁD: Viszlát. Én is örültem.

Szindbád nézegeti a kalitkát a tojással, leteszi a pad mellé. Glória be. Vizsgálgaítja a terepet Szindbád előtt, egy ponton megállapodik a tekintete. Aztán fölneéz, fütttyentve int arra, amerről bejött.

GLÓRIA: Pista, Józsi, ide!

Pista, Józsi – két melós kinézetű férfi – egy fényes fémrúddal be. (Egyikük, például takarékoságból, lehet a rendőr. Fél bajuszt ragasztott, feltehetően azért, hogy ne ismerjék fel. A másik lehet a parkőr, hirtelenül koromba mártott arccal.) Fügőlegesen rögzítik a rudat, aztán kimennek.

GLÓRIA: Ide süss, vén betyár! Most olyat fogsz látni, amit még nem. Fogalmam sincs, miért vagyok ilyen jó hozzád. Valami megmagyarázhatatlan dolog ez.

Glória csettint, erre megszólal a zene. Glória a zene ritmusára lassan vetkőzni kezd. Amikor tangában marad, akkor a fémrúddal szórakozik, miképp a topless-bárok táncos lányai. Vonaglik, nyögdecselel. Szindbád leesett állal bámulja.

SZINDBÁD (megrökönyödötten): Istenem, Majmunka!

Glória hívásnak érti, Szindbád ölébe ül, rőtörészik, harapdálja a férfi fülét. Szindbád eltaszítja magától. Glória elgurul. A zene abbamarad.

GLÓRIA (dühösen): Barom! A pezsgőt mindenképp ki kell fizetned.

Glória gyorsan összekapja ruháit, csettint, mire Pista és Józsi be. Leszerelik a rudat, mindannyian el. Glória vissza, arcul köpi Szindbádöt, el. Szindbád zsebkendőjét húz elő, törölgeti magát. Aztán kezébe veszi a könyvet. Olvas, amikor távoli vonatfűtty hallatszik, erősödő zakatolás. Elnyomja a megbotránkozott madarak ismét jelentkező csicsergését. Szindbád két kezével befogja a fülét, összegömtyed. Reszket. A kibírhatalan zakatolás lassan távolodik. Csend. Madárkórus. Szindbád megnyugszik. Folytatja a szórakozását, hangosan olvas fel a könyvből.

SZINDBÁD: Jó, hol is hagytuk abba? Szóval, a hajós életéből következnek még itt történetek, amelyeket fiatal nők és ifjak itt-ott tán hitetlenkedve fogadnak. ", majd megismernek ők is mindeneiket: csodákat, amelyeknek létezéséről fogalmuk sincsen a fiatalkorban. Például azt, hogyan veszett meg... Hogyan veszett meg egy Szerda nevű tarka kutyácska, amely egykor a vásáron Szindbád apjának lábnyomához csatlakozott. A kutyát megkötötték, gyógyították, de segíteni már nem lehetett. Akkor előkerült a flinta...

Zörög a bokor, Szindbád összerezzen. Behemót figura jön elő, nevetve Szindbádhoz lép. A frakkját porolgatja, meg a farmemadrágját.

ÓBÁNYAI: A flinta? Nem rossz. Mindig szerettem ezt a kifejezést. Olyan csattanós.

SZINDBÁD: Elnézést...

Óbányai megmerevedik, elnéz valamerre, mint a vadászkutya, aztán kirobban belőle ismét a röhögés.

ÓBÁNYAI: Bocsánat, elnéztem.

SZINDBÁD (zavartan): Elnézést, kicsoda maga?

ÓBÁNYAI: Óbányai vagyok.

Tekintete a pórásra téved.

ÓBÁNYAI: Fajtiszta puli, ugye?

SZINDBÁD (még nagyobb zavarban): Hát... Na jó. Apja Pusztai Bendegúz.

ÓBÁNYAI: Imádom a pulikat. Nekem is volt egy pulim. Bendegúzt mondott? Azt hiszem, ismerem. Én szinte mindent és mindenkit ismerek. Ilyen a beállításom. Bendegúzt is ismertem. Nagyon életrevaló volt. Ha ugyanarra a Bendegúzra gondolunk, márpediglen miért ne gondolnánk ugyanarra a Bendegúzra, nem? Ritka név. A Bendegúzokból kevés van, tehát nagy az esélyünk, hogy ugyanórá gondolunk, nem?

SZINDBÁD: Elképesztően logikus, izé...

ÓBÁNYAI: Óbányai.

SZINDBÁD: Elképesztően logikus, Óbányai uram.

ÓBÁNYAI: Tudom. Hanem azt akarom mondani, hogy titokban kihallgattam önt onnét a bokorból.

SZINDBÁD: Kihallgatott?

ÓBÁNYAI: Mármint hallgattam a felolvasását.

SZINDBÁD: Nem vettem észre.

ÓBÁNYAI: Guggoltam, nem láthatott.

SZINDBÁD: Mit csinált?

ÓBÁNYAI: Khm... nem lényeges. Például figyeltem a madarakat. Mindegy, nagyon csendben voltam. Alapjában véve beszédes ember vagyok, de tudok hallgatni is, mint a sír, amikor muszáj. Fél szó, annyi sem röppen az ajkamról.

SZINDBÁD: Azt meg hogy csinálja?

ÓBÁNYAI: Így.

Tükröt vesz elő, belenéz. Összeszorítja a száját, kidülszti a szemét, nem mozdul. Szindbád csodálkozva nézi.

SZINDBÁD: Csodálom kivételes tehetségét.

ÓBÁNYAI: Nem megmondtam?

Eltesz a tükröt.

ÓBÁNYAI: Én mindent megmondok, amit csak akarok. Még azt is, amit nem kell. Hanem, azt akarom mondani, hogy a felolvasása nagyon jó volt. Az éneklését még egy kicsit csiszolhatja...

SZINDBÁD: Énekeltem volna?

ÓBÁNYAI: Ahogy vesszük. De a felolvasása prima. Fekszik is a szöveg, de még mennyire! Úgy a szívembe markolt, hogy alig tudtam felegyenesedni. El is mentem volna szó nélkül, ha egy mondat nem üti meg a fülem. Ön azt találta vágni az a bakafántos rendőr után, hogy magának már nincs is neve. Mit jelentsen ez?

SZINDBÁD (kesernyésen): Van ez így, nemde? Másokkal is megelik. Az egyik pillanatban van nevünk, a másikban már nincs. Elvitte a cica. Sicc!

Ugatás hallatszik. Óbányai dől a röhögéstől.

ÓBÁNYAI: Milyen trükkös ember maga! De már eleget álltam. Leülhetek egy kicsit ide?

SZINDBÁD: Nyugodtan.

ÓBÁNYAI: Idegesen nem is szoktam. Akkor inkább járkálok. Most azonban nem járkálok.

Leül Szindbád mellé. Megfogja Szindbád kezét, megrázza.

ÓBÁNYAI: Örülök, hogy megismerkedhettünk. Úgy látom, van mondanivalónk egymásnak. Ritka dolog, hogy manapság ennyi mondandója legyen két embernek, nemde? Miközben szinte röpül az idő.

SZINDBÁD (kedvetlenül): Csakhogy nekem már nincs sok mondandóm.

ÓBÁNYAI: Sebaj, majd kipótoljuk. Nekem van. Szeretek beszélgetni magával. Csudabogár maga, én pedig mindig is szerettem a csudabogarakat. Már gyermekkoromban szerettem őket. Tudja, miért?

SZINDBÁD: Fogalmam sincs.

ÓBÁNYAI: Hát azért, mert én is csudabogár vagyok.

SZINDBÁD (kínjában elneveti magát): Tényleg, csudapók maga is.

Visszafelé, fojtott kungfu-csatakiáltásokkal, cigánykerekeket vetve, átbucskázik a színen a rendőr. ÓBÁNYAI almát vesz elő a zsebéből. Elégedetten az ingujjába törli, beleharapni készül, hirtelen meggondolja magát. Szindbád felé nyújtja.

ÓBÁNYAI: Kér egy harapást?

SZINDBÁD: Köszönöm szépen, nem kérek.

Óbányai a háta mögé hajítja az almát. Veszekedő verebek hangja.

ÓBÁNYAI: Akkor meg mit köszön, ha nem kér?

Szindbád térdére csap. Szindbád ösztönösen elhúzódik kissé, de ÓBÁNYAI nem zavartatja magát.

ÓBÁNYAI: Jó vicc, mi? Azért bevallom, hogy a maga vicce sokkal jobb volt.

SZINDBÁD (őszintén): Melyik az én viccem?

ÓBÁNYAI: Az egyik az a rendőrvicc, a másik meg amikor például annak a szerencsétlen Gligoricnak Hamaricsként mutatkozott be.

SZINDBÁD (szinte ijedten): Nem Szindbádként mutatkoztam be?

Óbányai a homlokát ráncolja.

ÓBÁNYAI: Nem hiszem, hogy ilyen tudatosan lépett volna. Egészen biztos, hogy őszinteségi rohamában Hamaricsot mondott. De mindegy, csaknem mindannyian olyanok vagyunk, mint akik valami rossz meséből jöttünk.

SZINDBÁD (ingerülten): Melyikünk? Jött rossz meséből.

ÓBÁNYAI: Mindannyian rossz meséből származunk. Maga is, én is. A mérges rendőr, a gyilkos Gligoric, meg az az istenverte parkőr, akit a saját felesége elátkozott, mert sokat pecázik. Meg Glória is. Meg Pista is, meg Józsi is. Az elszaladt hölgy... Aki akár lehetett volna férfi is.

SZINDBÁD (kíváncsian): Ismeri Glóriát?

ÓBÁNYAI: Glória a szeretőm volt. Bizonyos értelemben most is az. De már nem vagyok rá féltékeny.

SZINDBÁD: Ismeri mindezeket az embereket?

ÓBÁNYAI: Mondtam már, különösebb álszerénység nélkül, hogy én mindenkit ismerek. Hogy is mondjam, ezeket az embereket én találtam ki. Én költöttem őket.

SZINDBÁD: Kitalálta volna? Miért?

ÓBÁNYAI (sátáni mosollyal): Lehet, csupán azért, hogy a végjátékban találkozhassek magával.

SZINDBÁD: Velem?

ÓBÁNYAI: Igen. Lehet, hogy ma épp ezért indultam erre. A végtelen idők parkjába. Az elfehéredett mosolyok pinakotékájába.

Csend. Nagyot döndül az ég. A madarak kussolnak.

SZINDBÁD: Kicsoda maga?

Óbányai újabb almát húz elő. Beleharap, ropogtatja.

ÓBÁNYAI: Mondja, azonkívül, hogy olvasgat, mit szokott még itt csinálni?

SZINDBÁD: Nézem az eget, a felhőket, a fákat, a madarakat...

ÓBÁNYAI: Nem rossz. Bevallom, nekem még nem jutott eszembe. Egyszer azonban majd eszembe jut.

Falja az almát.

ÓBÁNYAI: Amúgy, szokták itt magát mások is zaklatni?

SZINDBÁD: Hát, múltkor belém kötöttek a bőrfejúek, most meg ez a rendőr.

ÓBÁNYAI: Megtévesztett emberek. Majd intézkedem, hogy többé ilyesmi ne forduljon elő.

SZINDBÁD (ingerülten): Ki a csoda maga?

ÓBÁNYAI: Rendben, felfedem valódi kilétem. Én vagyok az igazgató.

Lenyeli csumástól a maradék almát.

SZINDBÁD: Minek az igazgatója?

ÓBÁNYAI: Mindennek én vagyok itt a mindenkori igazgatója.

SZINDBÁD: Nincsenek már olyanok.

ÓBÁNYAI: Nézzen rám! Az én erőm, az én akaratom. Az egész világ egy nagy falu, és az egész világ egy kis színház. Jó, nagy színház. A mi kis községünk meg amott van a parton. A neve Vízi Színház.

SZINDBÁD: És létezik közönsége is?

ÓBÁNYAI: Igen. Bőven.

SZINDBÁD: Lehet, hogy maga örült.

ÓBÁNYAI: Mindegy, gyerünk! Legalább nézze meg, ha nem is akar úszni a tapsban.

Óbányai felpattan, húzná magával Szindbádót, aki nem enged. Akár a horgonyt vetett hajó a hullámoknak.

SZINDBÁD (makacsul): Nem mehetek.

ÓBÁNYAI: Aha, mégiscsak vár valakire.

SZINDBÁD: Magánügy.

ÓBÁNYAI: Rendben. Azért ez nem lehet nyomós oka annak, hogy mi itt búcsúzóul el ne énekeljünk valamit. Épp itt, az énekesmadarak társaságában.

Hegedűvel, vonóval bejön a parkőr, nyújtja Óbányainak, de az int, hogy nem kell a hangszer. A parkőr ki.

ÓBÁNYAI: Nincs egy kis szívderítő a zacskójában?

SZINDBÁD: Már az sincs. Kilyukadt a zacskóm.

ÓBÁNYAI: Nem tragédia. Dalolunk szárazon. Mit énekeljünk?

SZINDBÁD: Nem tudok énekelni.

ÓBÁNYAI: Ugyan már, tán csak nem sértődött meg?

SZINDBÁD (megadón): Oké. Hol van az a nyár, az jó lesz?

ÓBÁNYAI: Tavasz van, szegény barátom.

SZINDBÁD: Hirtelen nem jut eszembe semmi tavaszos.

ÓBÁNYAI: Ez nem lehet igaz. Mi van, mondjuk, azzal a nótával, hogy néha-néha visszatérnek a tavaszi álmok?

Szinbád – talán csak azért, hogy szabaduljon – feláll, Óbányai vállára teszi a kezét. Énekelni kezdi a tavaszi álmokat. Óbányai megmarkolja Szinbádót, ő is énekel, viszi a hangot, kicsit falsba. A közönség felé közelítenek. Beleénekelnek a közönségbe. Hirtelen – náluknál is erősebben – megszólal a:

NŐI HANG: Jánosom. Jánosom! Deli vitézem. Merre hagyta el magad? Kihűl a levesed, meg a kis bécsid sült krumplival. Aztán alukálnod kell egyet, mert délután próba van. Meg cipőt kell vásárolnunk. Jánosom, deli vitézem! Jánosom, útközben vegyél fél kiló kenyeret.

Óbányai abbahagyja a mulatást, elengedi Szinbádót, s az órájára néz.

ÓBÁNYAI: A francba, mennem kell. Itt a telefonszámom ezen a kártyán. Hívjon fel, mondjuk, csütörtökön estefelé. Tízig lehet. Nekünk épp ilyen emberre van szükségünk.

SZINDBÁD: Nekünk? Mégis, pontosan kik maguk?

Óbányai nem válaszol, el.

SZINDBÁD (Óbányai után kiabálva, csaknem pánikszerűen): Hallja, nem ígérhetek semmit! Hallja?! Most jut eszembe, nekem nem jó a csütörtök!

Senki és semmi, csak a saját szinbádi visszhangja a fák között. Nem jó a csütörtök, nem jó... A dalba ráncigált, faképnél hagyott vándoremler tanácstalanul áll egy ideig, mormolja a tavaszi álmokat, aztán legyint, visszaül a padra. Őlébe veszi a könyvet, de nem megy az olvasás. Lecsapja a könyvet. Néz maga elé, forgatja Óbányai vizitkártyáját, aztán dühösen összetépi, elhajítja.

Csend.

SZINDBÁD (fájdalmas szeretettel): Gubó!

Semmi válasz.

SZINDBÁD: Gigi gyermeke!

Semmi válasz.

SZINDBÁD: Bendegúz fattya!

Semmi. Szinbád a levegőt simogatja. Mintha – ezer év magányában – egyenként rendezgetné a láthatatlan, burjánzó, göndör szőrszálakat. Aztán felpattan a padra, onnan füttyög hívón. Füttyögése végül madárhangra vált. Szinbád széttárt karokkal megmerevedik, mint valami giccses-groteszk parki madárszobor. A szín lassan elsötétül. Csend és sötét, de nem sokáig. Vonat közeledik, dübörög, elhalkul. Kutyaonyítás. Elhalkul. Csend és sötét, aztán lassan kivilágosodik. Megszólalnak megint a madarak. A kezdőkép Szinbád nélkül. A pad és a kalitka a tojással, ahol hagyták. A padon a gazdátlan könyv. Az „embertelen” kép sokáig kitart.

Az ellenkező irányból, mint amerre távozott volt, a színen gömnyedten átvonul Gligorics a sakktáblával. Félúton elejti a táblát, szétgurulnak a figurák. Nehézkesen lehajol, összeszededegeti őket. Tekintete az üres padra téved.

GLIGORICS: Na, ez is elment. Ahogy jött.

Odalép, felveszi a könyvet, összefutó szemöldökkel nézegeti, forgatja rövidlátón, majd a sakktáblával együtt a hóna alá fogja.

Felemeli a kalitkát is a szeme magasságába, vizsgálgatja, de úgy dönt, hogy az nem kell neki. A padra teszi.

GLIGORICS (tulajdonképpen senkihez): Isten velem!

Kibattyog.

Marad a kalitkába zárt árva tojás. Hosszan. Váratlanul felrobban. Színes füst. Mintegy végszóra: belép a ruhatáros Glória ruháival. Nyomában Glória. A ruhatáros segítségével Glória felöltözik, miközben a többiek is lassan előjönnek, felsorakoznak, Szindbádot kivéve. Óbányai hegedűvel lép elő. Felstímmeli, rázendít. A többiek követik példáját.

Dal: Néha-néha visszatérnek a tavaszi álmok...

(FÜGGÖNY LE, DE MEGINT FÖL!)

Szindbád előjön. Kézen fogja Glóriát, úgy hajolnak meg mindannyian. Glória és Szindbád hosszú csókban forr össze, miközben a többiek tapsolnak. Valahonnan vaku villan, egy-két paradicsom, primőr zöldség meg tojás is beröppen, némi aprópénz kíséretében.

A távolban fűtyül a vonat. Reszelősen rázendít a muzsika. Mindannyian ki.

Egy kerekre szerelt táskát húznak át a színen, amely fokozatosan elsötétül.

(A TAVASZI ÁLMOKNAK VÉGE)

Visky András

Kolozsvári anziksz. A Szent Mihály templom

a Passió bemutatójára

*Egy szomorú arc, író vagy zenész vagy építész, valami művész,
aligha kétséges, de lehet, hogy pap, és akkor művész, író és
zenész és építész. Vagy, hát persze, színész.*

*1528-ban, a kolozsvári Szent Mihály templom plébánosa,
Joannes Clyn, miután megjárta Bécs és Pádua egyetemeit és
visszatért városába, egy kőből készült ajtókerettel ajándékozta
meg a város védőszentjéről elnevezett szent épületet.
Reneszánsz ízléssel faragott homokkő a sekrestye és a
szentély között, a görög mitológia töredékei és az
őskeresztény szimbolika egyetlen történetben, álomszerű
arányok, Kolozsvár.*

*Joannes Clyn: ez is csak feltételezés, egy név, amelyet csak Isten
tud kibetűzni, mondják. Voltak tűzvészek, tornyot ketté repesztő
földrengés, a hitélet nem csillapodó viharai az egyetlen Név
körül, amely Istené, és amit senki nem tud kimondani. Szent
Mihály, ez valamivel könnyebb.*

*A keret lunettájáról egy férfiarc tekint befelé, a templom
szentélyébe. Kerítésre fölkapaszkodott, kíváncsian leskelődő
gyermek, vagy inkább okos kamasz, figyelemmel kíséri a
szertartást, de valami miatt nem juthat be, noha jelen van,
lesúgja az egész liturgiát, ha kell, latinul is betéve tudja, és ha
Aranyszájú Szent János könyörgéséhez ér a pap, a nagy imához,
azt ő éneklé végig, egyszerűen nem tudja megállni, de úgy, hogy
senki nem vesz észre belőle semmit, még az sem, aki a
szentmisét celebrálja. Isten mosolyog, a pap riadtan távozik, a
hívek még ott ülnek vele egy darabig a homályban, de megesik,
hogy a pap is időz még, belenéz a gyertyafénybe. Ennyi az övé,
aki fáradhatatlanul tartja magát, hogy belásson. Annyi az övé,
ami nem vele történik.*

*Ott van és nincsen ott. Van otthona és nincsen otthon. Részt
vesz, de nem részesül.*

*Joannes Clyn, plebanus Kolosvariensis, így a páduai matricula,
János atya, szólítsuk most már így, hazatértekor felállítatja az
ajtókeretet, majd valamiféle hovatarozási huzavona, helyi
érdekű, életbevágó csetepaté egyik főszereplőjeként, 1529-ben
börtönbe vettetik. Az ajtókeret ottmarad, a sekrestye és a szentély
között, aki belép, a szerpap, bárki, „rajta”, a keretre faragott
kortalan férfiún keresztül lép be, akár a mindig legtűkösabb
épületrészen elhelyezett művészbejárón a rémült színész,
odahagyja a láthatót a láthatatlanért, de belépvén, akkor, a
szertartás idejére, a láthatatlant teszi láthatóvá, itt van Isten
köztünk, megnyilatkozott az Ég, harmatozzatok égi magasok,
futólag, de nem, nem, az időhöz ennek nincs köze, hangokkal
telik meg a templom, teatro da udire messa, mondja Leonardo.*

*A jobboldali gyámoszlopra, egészen lent, az adományozó
családi címere került (saját vérével fiókait tápláló tevékeny
pelikán), a baloldalra meg a városé. A lunettán ábrázolt férfi
írótollat tart a kezében, a hosszú penna vízszintes helyzetben
van, mintha az író vagy komponista csak rövid időre szakította
volna félbe a munkát, amíg fölkapaszkodik a kőkerítésre és betekint,
hogy lássa, mi történik, nem tudta folytatni az írást,
elakadt, valami hirtelen hiányozni kezdett neki, egy szó
vagy egy hangsor, a szertartás végeztével pedig egyszerűen
elfelejtett lemászni és visszatérni íróasztalához, ott lóg a kőfalon*

és figyel, áll az idő, Kolozsvár.

Egy szomorú arcú férfi. Én vagyok az ajtó, senki sem mehet az Atyához, vagy tőle el, hanem csak én általam. Itthon lenni és között, mint a vándor, aki útnak indult, de csak a küszöbig jutott, és nem lépte át, elég hosszú út ez is, az asztaltól az ajtóig, legyen elég, nem a kóborlás teszi a vándort. Itthon lenni és között, mint a vándor, aki visszatért, de csak a küszöbig jutott, egy lépést sem bírt megtenni tovább, ott fogyott el az ereje, a küszöbön, de lehet, hogy nem engedték be, összetévesztették valakivel, nem ismerték fel, kiszóltatták széparcú asszonyát, Margit vagy Margó, de ő egy szót sem tudott szólni a meglepetéstől, csak állt ott, vele szemben, mígnem aztán a tanúk megelégtették ezt is, mondták neki, a vándornak, legyen elég, hogy a küszöbön állhat, semmit nem tehetnek érdekében, annyi az övé, ami nem vele történik.

A küszöbig eljutott, de amikor látta, milyen hosszú még az út az asztalig, feladta, ott áll, a küszöbön, a távoli asztalt nézi, ennyi az övé, Kolozsvár.

Bécs, Bécs, jut eszébe, Sodalitas Litteraria Danubiana, évszámok, feljegyzések, salétrom.

Miért nem ölik meg, kérdezte akkor, kéznél van minden, ami kell. Nem ölik meg, mondták, láttak ők már ezt is, azt is, nem lesz annak jó vége, ha megölik, asszonyok leskelődnek a ház körül tiszta kendőkkel a kezükben, arra várnak, hogy meggyötört arcára borítsák, nem, nem ölik meg, majd mindenféle éneket énekelnek a gyermekek a vasárnapi iskolában, álljon csak ott a küszöbön és nézzen, tegye magát hasznossá.

Nincs történet, kérdezte.

Nincs történet, válaszolták.

Solymosi Bálint

Városmajori hónapok, 1993

I.

(Miért nem írok verset hírből se már?)
Egy átvirasztott éjszaka után,
ahogy lélek s test egybees' netán,
és úgy gondolva épp', semmiért se kár –,
akárha múlttheti újság az ég,
felé-, vagy értékapnak ujjaim,
hogyan olvasnám, mi is volt velem, Ím,
de összegyűröm, ez mind kurva rég'...!
Jegyzetfüzetből mondom fel a kint;
ország, világ, város, velem ne játsszék,
van itt, hozsánna, minden, volna hússzék!
Ital, keskeny ág –, tudni, mi a kint.
Majd holnap, mit?, pár szót?, váltani kell.
Addig is, avval alszom el –, mi kelt.

II

Mozdulni sem lehet már itt; a helyzet
egészen egyszerű tehát, idő
helyett áll a szív, meg, szinte, se hő,
se vágy, se napkelte –, nem ez a kezdet,
s nem is a végzet (vagy annak a hangja).
Egyértelmű tény az is, hogy semmi nincs
helyén, de hagyján, cselekvésre, Ints!
a szék készlet pusztán. Akárha a hangya,
emelgetem, rakosgatom előre,
aztán megint hátra, most nélkülüm,
most velem, így, amíg nekem le nem
esik, hogy velem tehető helyére –
Mi nélkülüm van meg, az meglehet –,
de önmagában, hol kell, nem lehet.

III

Éjszakák múlnak el úgy, hogy se részvét,
se szájalom, hogy nem adódna itt
semmi egy bánásmód nekem; ne hidd;
hogyne pártolnám azt, az „én” a lelkét,
na végre, magától, ha kilehelné...!
Évek, „fatális évek” körülöttem,
füzetlapok, de állj, látod, ki lettem?
A düh; vidám poéta –, ezt ki hinné...?
Nyitott ablak –, azt hiszem verset ír
Neked, viszont hogy miről, ködbe vész,
szármányának ánya érint –, semmi vész!
Vannak vicceid –, dr. Úr kiír?
A javulás lesz a romlás, a kegy,
holnaptól megint van mit cselekedj.

IV

Miféle megszorítással éljek én
(úgyis, mint túl, ennyi a hasonlat
nekem már) akármi gondolat,
vagyis történés hallatán –, a remény
és üdv körét illetően? Néhanapján
kicsit megszaggat a kérdés; előbb-
utóbb kiderül, hogy azért erős' b
hurok nincs a fakirályunk udvarán,
„remény” a kötélnek és „üdv” a sámlí
neve...! Krisztusom! Hordalék napok!
Előfekvő család sarja vagyok...!

*Miért is bántana engem akámi...?
A pillanat sara –, fal a fejemnek.
Mennék –, a háziak nem felejtenek.*

V

*Az alvók voltak az ellenségeim
nekem rég, hogy miért nem beszélnek
hozzám, hogy a fenébe nem félnek
az elhagyatottságunk reggelein...?
Mikor szürkület, hetes szürkület
kegyetlen érve életharagunk,
az undorunk, az álom önmagunk,
hogy most azért semmi nem érme véget.
Beszélni kell –, ne más idézze fel,
ha itt vagyok, ébren, és láthatom
mint küzd az álommal irtózatom,
hogy hallgatók majd, ha megérkezel.
Hanem ha véglegesnek bizonyul
a csönd, az se gond; gyors bealkonyul.*

VI

(A zöld kaszt)

*Mi dolgozik, az a zöld, a király
a Városmajor falombjai közt;
merülne el a fekete, a tört
alattvalószínű –, (csak legyen viszály!)
az otthonába, mit már el nem ér
az önmagát itt visszaálmodó.
(Talán erről semmit nem is tudó.)
Hanem majd egy tényéymyi színefér
elég lesz ahhoz, hogy nevetségessé
legyen mind a tény és mind ő maga,
„trillázva sok kis semmi nyíllana”,
megint mi lesz –, lesz érinthetetlené!
Tatort alap? –, a fű kinő utána, s
az elme enged, nincs mi volna nála.*

VII

(Az idol)

*Valami fény aktív lesz, elvakít,
de úgy azért, hogy jut is, marad is
a színen annyi abból, mi hamis,
hogy jól lásd, nem engesztelhet ki itt...!
Egyet tudsz, haragod az múlhatatlan.
„A testem nem tévedhet...” Idáig
jutsz az olvasásban. A megoldásig
a fájdalom vinne, mi óhatatlan
kudarc –, istenigazán nem vezetne
eredményre, a fájdalom, ezúttal,
csak önként munkavégző se... (Múlttal
nem helyettesít nél semmit e versbe!)
Szóval szerelmed nem akar szakít ni.
Elbaszott színész, jól be kéne állni!*

VIII

(Földközeli)

*Közel, közelebb egyre már a föld;
hogy nem fordulsz meg, minek, meg se térülsz,
kinek, tehát csak észveszejtve vénülsz,
hinnéd, az ember ilyesmire nem költ.
Vagy annyiba vagy amennyibe vagy.
Nem mondod komolyan, nem egy vidám
helyzet, csak rajtad üt e korsírám...!
Mint egy korsó spirituszban az agy –
El is képzeled, valami volt, a hit
talán, hogy létezik az „ő”, „te”, „én”,*

*halálnak megveszekedettjeként,
de csak csillagúr, vagy csurom víz az ing...!
(Magad hiába keresed a tettest.
Olybá lett, akár egy ányék lépte test.)*

1993

Németh István

Miért nincs kiscsikó Hegyesen?

Helyzetjelentés

Hárman szállunk le az újvidéki vonatról: két katona meg én. A hadfiakat magam elé engedem: inkább utánuk haladva, mint előttük ügetve vonuljak be a faluba. Mindkettőjük kezében ott csüng a katonaládából vagy „borjúból” átvedlett szatyorféleség; a világ minden hadserege ezt hordja már, miként a terepszínű, „zöldbableveles” egyenruhát. Jóformán csak a karjukra varrt „felségjelzésről” lehet megállapítani, ki melyik ország katonája. Mind olyanok, mint az óriásokra nőtt zöld sáskák. Nehogy egyszer elárasszák és letarolják a földgolyót!... Az én két katonámat elvesztem a szemem elől, talán a volt zitopromet udvarába surrantak be, mert a faluban már szinte mindet „elfoglalt” a hadsereg. A csirkefarm és keltetőállomás egy nagy csarnokát (állítólag annyi lőszert halmoztak fel benne, hogy ha bombatalálat érné, menne a fenébe az egész falu), a téglagyárat és közvetlen környékét, az iskolát, az óvodát, a tűzoltóotthont (az udvarába állított három harckocsit még csak nem is álcázzák), a Gradjamontot, egy új vágóhid csarnokait; a katonákat a vendéglőben (például a Pokolban), üres lakóházakban szállásolták el. Mindennek, tehát a katonai jelenlétnek első látható jele számomra a futballpálya körül bókászó katona, később megtudom, hogy nemcsak az öltöző az „övék”, hanem a volt napraforgó raktár is. Így vár tehát a szülőfalum, ahol március elseje óta nem jártam. Azóta három nap híján három hónap múlt el. S azóta nemcsak a hőmérséklet emelkedett nyáriasra, de március 24-én a légitámadások is megkezdődtek. Ennek az utóbbinak egyik „következménye”, hogy a falut megszállta a katonaság. Állítólag ide és Pacsér környékére telepítették a zombori laktanyákat.

Már nagyon jöttem volna haza. Azért, hogy a helyszínen győződjek meg a telefonjelentések hitelességéről, amelyek otthonról érkeznek. „Miért nem jöttök haza?” – kérdezték és kéreltek bennünket a rokonok, a barátok, az ismerősök, amikor az újvidéki bombatámadások híret hallgatták a rádióban vagy látták a tévében, de otthon még csend volt, csak a sziréna búgott, ám a hadsereg agyafűrt módon még nem alkalmazta azt a „taktikát”, hogy megbújják a polgári lakosság szárnyai alatt. Nem mentünk haza, mert mindennap azt vártuk, majdcsak vége lesz a háborúnak. És hát mindenki különben sem mehet „haza”. Nem is nagyon tudjuk már, hogy hol van az a „haza”. Hol van az egymillió albán elűződött hazája? És hol van azoké, akiket egyelőre nem üldöznek el otthonaikból? Tíz éve recseg-ropog itt minden. Tovább tart immár ez a bizonytalan állapot, mint tartott az első és a második világháború együttvéve! Persze most (még) nem áll lángokban egész Európa. De újra és újra a Himnusz szavai (átkai?) teljesednek be rajtunk.

Már nagyon jöttem volna haza, de nemcsak azért, hogy a falunkban is beleszimatoljak a háborús levegőbe, hogy a hangulatát is megtapasztaljam annak, amit Újvidéken mindennap megtapasztalok, hanem mert szomjan veszek, belepusztulok, ha időnként nem kortyinthatok abból a forrásvízből, amely számomra az italok itala, anyatej és csöppentett méz, de kábítószer és mérge is, amelyről leszokni nem tudok, s nem is akarok, mert amiként megszenvedtet, úgy fel is emel; titkokat őriz ez az ital és édes titkokat csöpögtet a szívembe; eme forrásvidéken voltál egyszer boldog, ennek a földi és égi boldogságnak az emlékét hordod magadban, ez melegít fel, ha jégcsapok közé tévedsz, innen indultál és ide vágyódsz vissza minden porcikáddal, porod is csak itt lelhet végső nyugalomra.

Már nagyon jöttem volna haza, hát most újra itthon vagyok. Nagyon be kell osztanom ezt a rendelkezésemre álló néhány órácskát, Laciéknál magamhoz veszem a hosszúnyelű kiskapát, mert a Sír környéke három hónap alatt jól begazosodhatott. Útközben a Kálvária felé a postás fekez le mellettem, aki múltkor is már messziről integetett a biciklijéről, rögtön elújságozza, hogy olvasta a hegyesi hidakról szóló jegyzetemet, s örömmel mondja: tudomása szerint több hidunk van, mint amennyit a jegyzetben felsoroltam, legalább hárommal több! Ennek én is megörülök, mintha olyan kincsről szereznek tudomást, amiről eddig nem tudtam, hogy az enyém, rendkívül barátságos a fiatalember, le is száll a kerékpárjáról, talán egy kicsit büszke is rá, hogy a „falu íróját” kísérelheti el egy darabon, tudja-e, Pista bácsi, hogy kinek az unokája vagyok? Hát az öreganyámmal (és mondja a nevét) együtt járt iskolába, együtt jártam, gondolom magamban másokkal is, néhai Pederka Ferivel, meg a szegény Hegyi Pistával is, aki nemrég halt meg, immár csak nyurga alakjára emlékszem. Megkérdezem a fiatalembertől, hogy megy a munka, meneget, mondja, amióta ez a helyzet, hetente csak kétszer, kedden és pénteken érkezik és indul a posta, azt is elmondja, hogy ezt a munkát itt három levélhordó látja el, az ő napi normája harminc kilométer, mert nemcsak a falu ráeső része az ő terepe, hanem a tanyavilág is, a „tanyavilág” a még meglévő tizenhat szállással. Ez meg úgy hasít belém, mintha a saját tanyáim veszték volna oda az elmúlt évtizedekben, jöllehet tanyánk sohasem volt, de gyerekkoromban még ott sorakoztak a kulai úton, a Szőkéknek meg külön tanyasoruk volt a határban, még csárda is állt a „hármastútnál”, tele volt a falu határa tanyákkal, immáron csak tizenhat maradt belőlük, (kevesebb, mint ahány hídja van a falunak!). Ez is egyfajta pusztulás, személyes veszteségem, konstatacióm magamban, miközben a „központinhoz” érünk, a volt Dömötör-féle kocsmáé, ahol édesapám először kapott rajta, hogy füstölök, abban a kocsmában, amelynek tulajdonosát részeg oroszok agyonverték, no, mondja derűs ábrázattal a postás, ide bemegyünk Pista bácsi egy pálinkára, majd legközelebb, mondom, rengeteg az elvégezni valóm; jó, nyugszik bele a fiatalember, így legalább maga tartozik egy „körrel”, rendben, kezet szorítunk, s már előre félek, nehogy megfélemedezzek adott szavamról.

A Sír roskadásig tele májusi szegfűvel, a töveket Etus néni, egyetlen élő nagynénem rakta le még tavaly, a dudva a szomszéd területről a sír fejét támadja, kibújok az ingemből s úgy fogok munkához. Eszembe jut, nem először, hogy talán mindenekelőtt imádkozni kellene, vagy csak lehajtott fővel, némán áldogálni egy darabig szüleim sírja előtt, emlékezni és sírni, de most inkább a munkához van kedvem, igen, kedvem, hogy rendbe tegyem a sír környékét, lekapkodjam az elszáradt szegfűfejeket, kitépjem a sem fű-sem fa surjákat, a vadbodza hajtásokat, hogy aztán elgyönyörködjek munkám eredményében. Egy teljes órát töltök a sír körül, s valamiféle boldog elégtétellel a szívemben egyenesedek fel, hogy még itt vagyok, hogy itt van még valaki, aki gondozhatja ezt a szent helyet. S ezzel a jó érzéssel öltöm magamra a levetett ingemet, fogom a hosszúnyelű kapát s indulok el a sírhantok között a gazzal benőtt utcácskán. És mégis egy kis lelkiismeretfurdalással: búcsúzás előtt mégiscsak meg kellett volna pihennem a sír fölött s el kellett volna mondanom Érettük legalább egy Miatyánkot...

Megkeresem a zuhogó verőfényben azt a helyet, ahol a negyvennyolcas emlékművet tervezik újra fölláttatni, ha a körülmények miatt egyáltalán sor kerül rá. Mert itt állítanak fel a Kálvárián, a vasbeton alap már el is készült, az „alapköletétel” valamikor áprilisban zajlott le, akkor helyezték ide az azóta jócskán elszáradt koszorúcskát, piros, fehér és zöld pántlikákkal díszítve, az eltéphetetlen műanyag pántlikák színét azóta jócskán kiszívta a nap, még a fehér is megfakult, a piros elhalványodott, a zöld színét veszítette, a kapa élével lemetszek mindegyikből egy-egy darabkát, hogy eltegyem emlékbe, a szép szándékból valahol legalább ennyi maradjon. A szép szándékot ugyan nevezhetném felemás szándéknak is, kényszerű megalkuvásnak, annak, amiből egész kisebbségi életünk áll, mert

ennek az emlékműnek, ha már nem az eredeti helyén, a győztes csata színhelyén állítják fel újra, hitem szerint a falu központjában lenne a méltó helye, de az „emlékműbizottság” arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha a Kálvárián magasodik, nem szűr annyira szemet, mintha mondjuk a falu közepére, a templom mellé helyeznék. Mi sem szűrnánk annyira szemet, ha mindnyájan a föld alá bújnánk – mondatja velem a keserűség. Egyébként ezt buzgón gyakoroljuk is. Csak az elmúlt négy esztendőben 428 kishegyesi hunyt el, ezzel szemben az újszülöttek száma 243 volt. Ha így folytatjuk, nem túl sokáig kell óvatos kompromisszumokat kötnünk. Sem önmagunkkal, sem szomszédainkkal. Az emlékmű pedig, ha mégis újra fölállítatik, egyike lesz a Kálvária sok elárvult síremlékének...

Közvetlenül a temető alatt lakik egy jó ismerősöm, ha meglát a faluban így, kapával a kezemben, minduntalan mérgesen rámparancsol, ne cipeljem magammal ezt a szerszámot, térjek be hozzá, ad ő kölcsön szívesen, nem kell kapával a kezemben végigmasíroznom a falun. Most tárva-nyitva a kapuja, bentől túl vidám és túl hangos láрма hangja száll, megnézem, minnek örvendenek annyira ebben a búra termett időben. A „nyárikonyhában” áll a nagy dínomdánom, a sarokban banyakemence. (Tehát inkább olyan nyári-télikonyha lehet.) Az asztal körül egymás szavába vágó, erősen dungós férfiak, az asztalon sörösüvegek, tányéron fölszeletelt sonka. Szerbül folyik a duma, nem értem, miért, amikor a társaság egyetlen rendőr tagja is tud magyarul, ha éppenséggel nem magyar. Tréfából igazoltat, mert nem tudja elhinni, hogy „kilencvenkét” éves vagyok. „Tényleg”, mondja. Megemlítem neki, hogy a saját, egyszülött szülőfalumban most igazoltat a rendőrség másodszer. A jó másfél évtizeddel ezelőtti komolyabb volt. Szolgált itt abban az időben egy túlbuzgó rendőr, rettegett tőle a fél falu, mindenkibe belekötött, így belém is, amikor egy este megjelentem a Mária-féle kiskocsmá ajtajában. Rögvest az igazolványomat kérte, persze nem adtam oda, a saját falumban ne igazoltasson engem senki, mondatta velem a már bennem lévő néhány csöpp, meg a góg is, különösen ne ez a kis Siptár, ahogyan a háta mögött tisztelték a rendőrt. (Valószínűleg albán származása miatt.) Ha már csak azért sem igazoltam magam, társával betuszkolt a szolgálati kocsi, s irány ki a lovcenáci rendőrállomásra. (Még mindig nincs rajta tábla, hogy ott „szervedtem” vagy egy órácskát!) Kedves unszolásukra csak a nevem voltam hajlandó elárulni, meg a munkahelyem címét. Ezt rögtön le is ellenőrizték, telefonon, az illetékes helyen, stimmel, mondták elégedetten. Közben megindult a mentőakció a kiszabadításomért. A vendéglősnő ugyanis, ahonnan bevittek, bevisszük kapcsolat tartott a rendőrséggel (más vendéglőssel is megesk az ilyesmi), s megtelefonálta a rendőrpáncsnoknak, hogy személyemben egy „híres” író hurcoltak el, kezességet vállal értem, engedjenek szabadon. S akkor már megjelent az útitársam is a rendőrsőn kocsijával, akivel aznap, mint már évek hosszú során, együtt terepeztünk. Hát megfenyegetve elengedtek. Abban állapotunk meg, hogy én nem teszem szóvá (nem írom meg) a rendőrség gorombáskodását, hálából ők sem tesznek ellenem feljelentést. Az üzletet alighanem én szegtem meg, mert legközelebb Topolyán áthaladva megálltunk a belügyi titkárság előtt, s minthogy útitársam s kollégám személyesen ismerte a főnököt, betértünk hozzá előadni az „esetet”. Ő ezek után feltehetőleg megpirongatta a túlbuzgó beosztottját, a „kis siptárt”, aki kiskocsmákban minden ok nélkül „híres” írókra csap le, aminek az lett a végső eredménye, hogy karhatalmi személlyel szembeni engedetlenség miatt néminemű pénzbírságra ítéltetem.

Ha ma keverednék hasonló szituációba, nem úsznám meg ilyen könnyen. Ma komoly időket élünk. A faluban nemcsak rendőrök cirkálnak, itt a katonaság is teljes hadfelszereléssel. Június másodikán a *Magyar Szóban* a következő hír látott napvilágot: „Kishegyesen tegnap délelőtt a légiriadó lefújása után több robbanás hallatszott. Mint megtudtuk, a biztonsági erők (rendőrök, katonák? kérdem én) tartottak gyakorlatot (hadgyakorlatot? kérdem szintén én) a Kaszáló határrészében. „Eme határrészben gyönyörködtem kiszállásom napjának délutánján a vasútállomás magaslatáról, vonatra várva. (Ezt a magaslattal, a völgyet elzáró vasúti töltéssel együtt több mint száz évvel ezelőtt valyigázták, kordézták, talicskázták össze a kubikusok, építőmunkások; akkora nyüzsgés lehetett ezen a helyen akkoriban, mint sok ezer évvel ezelőtt a fáraók piramisai körül, de ennek a nyüzsgésnek az emlékét már senki se őrzi a faluban, már gyerekkoromban se igen lehetett hallani a nagy vasúti töltés építéséről az öregek szájából, pedig akkor még volt közöttük, aki látta az ő gyerekkorának ezt a nagy eseményét. Pedig akkor még, az én gyerekkoromban szerettek a régi öregek régi dolgokra emlékezni s mi, akkori gyerekek ittuk ezeket a régi történeteket. Különösen nyáresti „bandázások” idején kinn az utcán. Ma már nem ülnek ki az öregek az utcára „bandázni”, hiszen nincs kiknek mesélniük, nincs hallgatóságuk. A mai gyerekek semmit se raktároznak el magukban szülőhe-lyük és szülei múltjából, új támad a múlt és a jelen között, légüres tér, amelyben képtelen megkapaszkodni, életben maradni a generációkat összekötő gyökérezet.) De most még mindig a dáridózók között ülök, a csendes háziasszonyon kívül mindenki jócskán kaptos, persze ez az égvilágerért sem vonatkozik a rendőrré, aki a tréfát megértve, kegyes mozdulattal adta vissza az igazolványomat. (Enélkül manapság már egy lépést se tehet az ember; évtizedeken át a „kis siptáron” kívül a kutya se kérte a személyazonosságát, ma a volt cégembe se tehetem be a lábomat nélküle, a cégembe, ahol harminc évet ledörgöltem.)

Marasztalnának, vissza-visszarángatnak, nyomnak a székre, de mert értelmes szót most úgyse lehet velük váltani, néhány korty sör és falat sonka után nyálas csókokkal egybekötött szívélyes búcsút veszünk egymástól. A ház előtt csak most veszem észre a kék rendőrkocsit, alig teszek néhány lépést, két katona nyitná vagy zárná azt a nagy, dróthálós kertkaput, ami mögött embermagasságnyi gazmező, nem tudni, most mire jó: búvóhelyül vagy álcázásul a hadfiaknak? Még ebben a valóban komoly helyzetben is – hadiállapot van! – akadnak bátor polgármesterek (pl. Herceg Noviban, Cetinjében, Caeakon), akik figyelmeztetni merészelik a hadvezetést, ne vegyék „igénybe” a civil létesítményeket (például iskolákat), mert ha ezeket éri NATO légitámadás, a felelősség a katonaságot terheli. (A hazai propagandagépezet pedig arcátlanul világgá kürtöli: a gonosztevő NATO iskolákat, kórházakat, lakóházakat, gazdasági létesítményeket rombolt le.) Ilyen figyelmeztetést természetesen nem várhatunk el mondjuk Szabadka vagy Kishegyes polgármesterétől; ez az elvárhatatlanság azért „természetes”, mert az említett polgármesterek „felelősségük teljes tudatában” cselekszenek a rezsim elvárásai szerint. Ezért jelentetnek meg a sajtóban ilyen közleményt: „A törzskar *felelősségteljesen* (kiemelés tőlünk) állítja, hogy a Szabadka, illetve Palics elleni rakétatámadás oka nem volt semmiféle mozgó radar, amely állítólag az utcákon »járák«, ez a hazugság, szándékos inszINUÁCIÓ.” Ilyen „törzskarokban” nyilván ott ülnek a polgármesterek is, talán épp ők azok, akik *szemmel kísérik* (?) a mozgó radarok útját, épp ezért állíthatják *felelősségük teljes tudatában*, hogy ami igaz, az hazugság és szándékos inszINUÁCIÓ. Ne adj Isten, hogy a kishegyesi „törzskar” hasonló közleményt legyen kénytelen megjelentetni a falu esetleges bombázása után, amelyben majd *felelősségteljesen* állítja, hogy területén katonai célpontoknak még csak nyoma se volt, ez mind hazugság, rémhírtérjesztés, szándékos inszINUÁCIÓ, a közvélemény félrevezetése.

Ilyen komoly tehát a helyzet imádvá féltett szülőfalumban. Vajon a nyolcvanharmadik évét taposó nagynéném, aki nem csupán egy fél napra látogat haza, mint e kusza sorok fegyelmezetlen és felelőtlen szerzője, az unokaöccse, hanem szőröstül-bőröstül, testestül-lelkestül benne él ebben a porladó, szétmorzsolódó, világtól és önmagától elforduló szomorú közösségben, hogyan látja a helyzetet, ő, az elesett harcos özvegye (Istenem, már több mint fél évszázada hordozza ezt az özvegyeséget és „titulust!”), akit a Harcoszövetség, mint a volt bajtársuk özvegyét, mintegy jogutódját e „kivételezettek” kasztjának, még ma is, ebben a tudathasadásos korban, számontartja, ünnepeire meghívja, amely ünnepek legmarkánsabb jellemzője az aktuális hatalom harcos támogatása. (Ugyanakkor ugyanez a Harcoszövetség sunyítva hallgatott, amikor az „új hatalom” megkapaszkodása első éveiben meggyalázni s rombolni kezdte annak a partizánháborúnak az emlékműveit, amely háborúból a Harcoszövetség kinőtt. De eme balkáni ég alatt nem ez az egyedüli eset, ami ily ellentmondásos és undorító is ugyanakkor.)

– Hadakozok a vejemmel! – emeli fel harciasan bütykös mutatóujját a nagynéném.

Illetve a volt vejével, mert a vejkó, miután elhunyt első felesége, nagynéném lánya, újra megnősült. De mert szomszédságban van velük s mindennap átjár hozzájuk, „kedvező” alkalom nyílik a hadakozásra. Nem afféle vejkó-anyós hajbakapásra, hanem „eszmei” összetűzésre. A volt vejkó ugyanis az imént említett s még mindig aktuális hatalom harcos elkötelezettje, a nagynéném, jóllehet a harcosnyugdij „élvezője” – enyhén szólva szeretné ezt a hatalmat túlélni. Amilyen jó állapotban találok, nem a hatalmat, hanem a nagynénémet, remény van rá, hogy túléli. Adná a Jóisten!

Hogy a hadakozás a vejkóval hogyan folyhat, csak sejteni lehet abból a néhány fukar, de igen kemény szóból, amit elejt ezzel kapcsolatban, mert minden átmenet nélkül a virágjaira tereli figyelmemet, meg arra, hogy nagymosásba fogott, mert egyik unokaöccsét ismét otthagya a felesége („alighanem véglegesen”), így most a „legény” idehozta az összegyűlt szennyesét, egyrészt, mert egy férfiembernek „kiáll” a kezéből a nagymosás, másrészt, mert neki nincs mosógépe. Itt még van s ebben a pillanatban villanyáram is. Mégse feketével kínálnak, hanem egy kupica pálinkával, amiből egy gyűszűnyit nagynéném is gyakorolt mozdulattal fölhalt.

Elmondom neki, hogy a Kálváriáról jövök, s megdicsérem, milyen szépen megcsináltatta, lebetonoztatta a Szüle és Kisöregapám közös sírját.

– Meg az uramét is, azt nem láttad?

Dehogynem, hiszen egymás végében sorakozik a három sír: a szüleié (nagyszüleimé), a férjéé és a lányáé. (Előttük, a lábuknál magaslik majd a szabadságharc emlékműve, ha csakugyan sor kerül a felállítására.)

Tulajdonképpen ezért tértem be hozzá, hogy megdicsérjem a sírok körüli buzgalmát, meg hogy lássam, találkozom vele, kiszedjek belőle, a Kiss-család utolsó élő tanújából valami családi titkot. Példának okáért jó lett volna tudnom, amikor a *Házilótárt* írtam, miként udvarolt apám édesanyámnak! Egy alkalommal szál krizantémmal – krizantémmal! – kedveskedett neki. Hogyan? Úgy, hogy a virágot a szomszéd ház előtt, kinn az utcán álló szalmakazalba tűzte. Mert nem volt mersze vele a kedvese kikapujában megjelenni. Nem a nagylánytól félt, hiszen a virágot neki szánta, hanem a nagylány túl szigorú édesapjától, hogy ő esetleg hamarabb megjelenik a kiskapuban, mint akit a szerelmes legény várt. Abból pedig nagy baj lett volna, mert az, akiből majd a Kisöregapám lesz, nem tűrt semmiféle „flancot”. Méghogy a legény virággal kedveskedjék az udvarlójának!... Emiatt lett a szál krizantém a szalmakazalba rejtve, amely virágszál onnan bizonyára még aznap este annak a kezébe került, akinek szánták. Persze, miután a szerelmespár megbizonyosodott afelől, hogy a „flancot” ki nem álló ellenőr nincs a közelben...

Valójában hasonló történetekért keresem fel nagynénémet, meg hogy lássam s a vállára tehessem a kezem, „kiparancsoljam” szeméből a hirtelen támadt könnyeket, megvizsgáltjam, díztököt kérjek tőle, a kupica pálinkát úgyis szó nélkül és készségesen adja. A többi ügysem ér egy pipa dohányt sem. Ami ma van, egyszer elmúlik; de ha egyszer ő is „elmúlik”, ebbe a T-alakú utcába többé nem lesz miért betennem a lábomat. Amikor kopogásomra ajtót nyit, mindig úgy áll meg előttem, mintha az a nővére mosolyogna rám, aki az édesanyám volt. Talán ezért, ezért a mosolyáért keresem fel mindig, ha erre járok.

Nemsokára egy óra, nézek riadtan a falra, fél hatkor indul vissza a vonaton s még a fél falut a nyakamba kell vennem. Ferkó, mint mindig, széles mosollyal fogad s máris nyitja a sörösüvegeket, hozza a sonkát és szigorú titoktartás mellett elmeséli, hogyan „húzott” két fizetést tartalékos szolgálatáért. Nemcsak ő, de a bajtársai is, az a tíz főből álló kicsi egység, amely két hónapon át „adta” az őrséget az m.-úti katonai raktárnál. Mind a tízen környékbeliek voltak. A parancsnok egy náluknál fiatalabb, tényleges idejét töltő tejfelesszájú tizedes, inkább ők dirigáltak neki, mint az önekik. Tehát vígan éltek. Sőt, gyöngyéletük volt. Hétvégeken hazamehettek, hét közben jöttek a csomagok. Egyszer aztán egyik bajtársuk a bajonettjével pöszmötölve eltörte azt. Ez már nem gyerekjáték, mert leszereléskor el kell vele számolni. Állítólag száz márka az ellenértéke egy ilyen gyiloknak. Mitévők legyenek? Ekkor fedezték fel, hogy a raktár, aminek az őrzését rájuk bízták, „tartalmaz” ilyes szuronyokat is. Hát kicsempéztek belőle egyet. De a raktárban nemcsak fegyverek voltak, hanem bakancsok, egyenruhák is. Divatos terepszínűek. Mi lenne, ha kicsempésznénk egy-egy pár bakancsot, katonablúzt, katonanadrágot? És hazahoznák magukkal emlékebe. S mert alkalom szüli még a katonatolvajt is, megtették a megteendőket.

– Amit onnan hazacsempésztünk, annak az értéke fedezte a járandó zsoldunkat – mondja kárörvendő mosollyal Ferkó, s rögtön meg is mutatja a katonablúzt, amit természetesen csak itthon hord, a ház körül, nehogy a faluban szúrjon valakinek. A káröröm a szája körül meg onnan származik, hogy ami most van, megveti szöröstül-böröstül. Előhozza ős is a P. Ferenc-esetét, amit Laciéknál már hallottam. Ez az illető, aki innen szökött át Magyarországra, idehaza eldicsekedte, hogy Arkán szabadcsapatában szolgált, ölt, gyilkolt, rabolt, mert hát a háborúban mi mást is csinálhatna az ember. A különös az egészben, hogy nemcsak a hegyesi ívócimboráit szórakoztatta ezekkel a háborús történetekkel, hanem a magyar tévénezőket is, határon innen és túl, sajnos az én figyelmemet valahogy elkerülte, pedig élek-halok az ilyen korhelyes beszámolóikért. (Ide tartozik még, hogy a tartalékosok a két hónapi zsoldot készpénzben annak rendje-módja szerint idehaza megkapták. Fejenként valamivel több mint 4000 dinárt, ami 400 márkának felel meg. A hadsereg, pontosabban az állam, akkor ilyen bőkezű a tartalékos katonái iránt, amikor civil alattvalóit éhbérért dolgoztatja! Ferkót például havi ötszázért. Persze vannak még ennél is szerényebb keresetűek.)

Idefelé jövet ismét útbaejtettem azt a Kertsor-végi lankást, amelyet tavaly, erre járván, szomorú szerb dal árasztott el, azt a lankást, ahol azok az égig érő nyárfák magasodnak és zúgatják sűrű lombjukat. Szülőfalum talán legszebb része tárul itt fel a szem előtt; abban a bekerítetlen kertben, ahol tavaly krumplibokrok sirtak összebújva, most kukoricasorok futnak egymás mellett, szép, első kapálásra váró kukoricasorok, mert annak az ideje van, kukoricakapálás ideje, ahogyan erre nagyon helyesen egyik családi lapunk vezércikkírója is fölfigyelt, imígyen szólva: „Ilyet még nem látott (sic!) a vegyes lakosságú békés vajdasági róna kapásai!” (A mai újságírói és vezércikkírói elkötelezettség megköveteli ugyanis, hogy Vajdaságban feltétlenül vegyes és békés lakosságról beszéljünk. Mert ez a lakosság talán még sohasem volt ilyen vegyes és békés mint mostanában. Naponta többször is elmondja a rádió és nyíltan leírja a rezsimező sajtó, hogy Vajdaságban huszonhat nemzet és nemzetiségi – a huszonhatból csupán egy a nemzet, a többi nemzetiség – és harminckét vallási felekezet él békés egyetértésben. Csupán az a bökkenő, hogy ezt a békességet ránk hozó nemzet miért nem hagyja békén vér- és felekezet szerinti nemzettestvéreit abban a másik, kicsiny, „szakadár” köztársaságban? De folytassuk a kapásidőzetet:.) Legrosszabb rémálmaiba se illő háború dúl a feje felett, miközben ő most is elindul reggelenként (mi még hajnalban indultunk el – N. I. megjegyzése) a megélhetést ígérő kukoricatáblák felé, azért, hogy megtermelje mások és családja számára (elsősorban *mások számára* – kiemelés N. I.-tól) a betevő falatot. Föl-fölnéz az égre, ahol repülők, kíméletlen gyilkos gépek szántják az esőfelhőket (vagy a tiszta égboltot – teszi hozzá N. I.), és hol egy hidat, hogy egy gyárat, hol éppen egy lakóházat rombolnak le.” Majd a vezércikkíró így folytatja, rádobva még egy lapáttal az elmondottakra: „Valamit hall is az örök idő mindig bölcsen gondolkodó embere: valahol nagyon-nagyon magasan tőle (ez a *nagyon magasan tőle* nagyon szépen van megfogalmazva – állapítja meg N. I.), egészen távoli kontinenseken komoly elvárásokat támasztottak vele szemben, hogy intézkedjen gyorsan valamiféle számára alig ismert elképzelések és eszmék érdekében, mert különben a demokrácia nevében tovább bombázzák a szülőföldjét.”

Hát így kapálnak 1999 májusában a vegyes lakosságú, ám békés vajdasági róna „mindig bölcsen gondolkodó” emberei.

De ha már az idézeteknél tartunk, el ne felejtsem macskakörmök közé tenni szeretett szülőföldem tisztelt polgármesterének felfedezését és nyilatkozatát sem egy másik családi lapban:

„Most érezzük csak igazán az egymásra utaltságot nemzeti, vallási hovatartozásból függetlenül. *Most értik meg a más nemzetbeliek* is, hogy velük együtt nekünk magyaroknak is ez a hazánk, hogy mi továbbra is itt akarunk élni, velük együtt, egyetértésben. Ennek tudatában tesszük azt, amit ebben a helyzetben tennünk kell.” (Kiemelés N. I.)

A eaeaki, a cetinjei stb. polgármester „ebben a helyzetben” megpróbált mást is tenni, például tiltakozott a túlzott katonai jelenlét ellen, szülőfalumban viszont sohasem állomásozott annyi katona, mint most, jóllehet a polgármester tudja, milyen következményekkel járhat ez – célpontja lehet a helység a bombázóknak! –, mégse teszi ezt szóvá, legalábbis a nyilvánosság előtt nem. Igaz, Eaeak és Cetinje lakossága nem vegyes nemzetiségű, nekik nem fontos megérteniük, hogy önmagukkal kell együtt élniük a háború után is. Persze nem is várható el egy polgármestertől, hogy meggondolatlan kijelentéseiért, követelődéseiért, tiltakozásaiért bezárassa magát, az viszont talán, hogy ilyen körülmények között, mint ez a mostani, ne beszéljen badarságokat. Mert ha csak „most értik meg a más nemzetbeliek”, hogy nekünk magyaroknak is ez a hazánk, akkor ezeket a mai állapotokat ápolni, fenntartani, állandósítani hazafiúi kötelességünk. Hiszen ha majd kitör a béke, visszazökken minden a régi kerékvágásba, s akkor a más nemzetbeliek ismét nem fognak megérteni bennünket, magyarokat. Amiből egyértelműen következik, hogy nem könnyű ma sem polgármesternek, sem vezércikkírónak lenni. Talán még államfőnek sem. És alattvalónak? S ezen belül kisebbségi alattvalónak? Egy olyan virágzó, multinacionális környezetben, amilyenbe a történelem belekényszerítette. (Tudom én persze, a eaeaki polgármesternek könnyebb, mint a hegyesinek vagy a szabadkainak. Nem kell neki állandóan, éjjel és nappal bizonygatnia, a lojalitás örökös jeleként is, hogy ez a hazája, mert valóban ez a hazája. A kishegyesi polgár és polgármester azonban olykor a gyanú árnyékába kerülhet; ezért unostalanul kell bizonygatnia, hogy ez a „hazája”. Szőröstül-bőröstül, elnyomó hatalmával együtt az övé, ragaszkodik hozzá, mint anya a hülyegyerekéhez, vagy még jobban, mert el se tudja magát képzelni máshol, mint Belgrád *ótalma* alatt. Mindig is erre vágyott, ez ad értelmet életének és inkább belepusztul, mintsem lemondana kisebbségi sorsáról.)

Valaki átkiált az utca egyik oldaláról a másikra:

– Baj van, szomszéd!

– No, már megint? Micsoda?

– Eltűntek a kiscsikók!

– Én se igen találkozik velük mostanában.

– Nem, mert ímagjuk se maradt. Épp erről beszéllek.

– Dehát mért nincsenek, ha lehetnének?

– Mert nincs, amivel megcsinálnák őket... Nincs itt már semmi. Nincs itt már lófasz se!

Mennyire hiányzik nekem Újvidéken az „utca hangja”. Persze így, az anyanyelvemen. Az élő anyanyelvi közeg. Igaz, nem is találtam meg ott soha azt a természetes anyanyelvi közegét, ami idehaza körülvevett és fölnevelt. De hiszen visszatérhetnék ide, talán még mindig nem volna késő. Vagy a végleges hazaköltözésnél mámorítóbbak az ilyenféle „hazatalálások”?

Egy fiatalasszony fékez le mellettem. Le is áll a biciklijével. Már messziről megismerhetett. Egyszer, szintén idehaza egy földim rikkantott rám az utcán: Téged a hátadról, a derekad állásáról is megismer az ember... Hát kell ennél nagyobb elismerés? Ilyen baráti szó csak ott buggyanhat ki emberek száján, ahol téged számon tartanak, ahol közéljük valónak érznek.

Persze én a mellettem lefékező fiatalasszonyt nem ismerem, talán meg sem született még, amikor innen elköltöztem, most látom életemben először, bemutatkozik, a Klinkának a felesége (hegyesi, gyerekkori név a Klinka, vagy inkább a Klinkó?), aki a rádió zenei szerkesztője. A faluban, mondja dicsekvő örömmel, már nemcsak rádiósok, hanem újságírók, tévések is vannak. Föl lehetne helyben állítani egy nagy szerkesztőséget, teszi hozzá derűs öngúnnyal, különben, jegyzi meg, itt a házuk a Krivaja mellett, amiben újra nagyban folyik a halászat, ezzel foglalkozik a fél falu, amióta a topolyai vágóhid beszüntette a szennyvíz „szállítását”, már kilós pontyok is előfordulnak a se pataknak, se folyónak nem nevezhető valamiben, ebben a Görbécskében, Kanyargócskában, ebben a már-már mozdulatlan Bácsérben, Krivajában.

– Különbem most, hogy szünetel a tanítás az iskolában, a fiam kezébe nyomtam a maga Sebestyénjét. Ejha, mondta a gyerek, amikor elolvasta. Én nem olyan vagyok, mint az a könyvbéli Sebestyén!

Bizony, én már nem tudom, milyen is az a regénybeli hősöm, nem szoktam újraolvasgatni művecskéimet, de azért jólesik hallani, hogy itt-ott őrzik még egyik-másik könyvemmet s néhanapján elolvastatják a gyerekekkel.

Ami azonban azt illeti, csakugyan föl lehetne állítani a faluban egy komplex szerkesztőséget, könyvkiadóval egybekötve. Van ugyan saját újságja, szépirodalmi folyóirata is (a *Táltos*), de itt ütöttek tanyát, a Pendelhez címzett kocsmában a Symposion szerkesztői is, merthogy írók is vannak Hegyesen, s voltak is mindig a Hiadortól errefelé, és talán még szerénységemet is megtűrnék maguk között, ha végleg hazaköltöznék, amire Vigh Rudi állandóan buzdítgat, most már csak a komoly és végleges elhatározás hiányzik hozzá.

Mert már a Rudiék kapuját zörgetem, a kutyájuk ezúttal nem a hátsó udvarban, hanem az elsőben bújjik ki örömeiben a bőréből. Hanyatt veti magát a lábam előtt, várja hogy lehajoljak hozzá, hogy megsimogassam. Ezt aztán azzal hálálja meg, hogy beszenteli a pantallóm szarát. Ekkorára már Rudiék is kint vannak, a házőrzőt megszidják és megkötik, hiába tiltakozom ellene. Terelnek is rögtön a ház irányába.

– Befelé a hűvös szobába! – adja ki a parancsot Rudi.

A szobának, a falusi szobának az az ismerős, jóemlékű kellemes nyári hűvössége! A pálinkásüveg tartalma már jócskán megcsappant legutóbbi látogatásom óta, úgy látszik, más is rájár, de nem a házigazda, hanem valaki jótét lélek, akit Rudi nem tud visszautasítani, pedig a flaska kizárólag az én számomra van félretéve. Folytatjuk a múltkor abbahagyott évődésünket. Majd Rudi felháborodva közli, hogy éjjeli ügyeletre osztották be a helyi közösségben (hadiállapot van), holott azok, akik beosztották, tudják, hogy az egészségével kissé hadilábon áll. A szolgálat ugyan nem nehéz, beül az ember egymagában az üres irodába, unalmában olvashat vagy felhívja telefonon barátait, ismerőseit. Az „igazi” ügyeletet tulajdonképpen a katonaság tartja, az „örzi” a falu „biztonságát”, dehát létrehozták azt a polgári védelmi törzskart is, s ennek egyik fontos feladata az állandó ügyelet. Kértem Rudit, hogy mire ügyelnek?

– A lófaszra! – mondja.

– Pedig épp az előbb hallottam az utcán, hogy ebből a portékából nincs többé a faluban – mondom.

– De lófaszjankók azért még akadnak – mérgelődik Rudi.

Szeretnék már valami jó hírt közölni a házigazdával, mégpedig a kiadóhoz benyújtott novelláival kapcsolatban. Ott már tettek olyasfélé ígéretet, hogy megjelentetik, épp csak a hegyesi községi képviselőtestület anyagi támogatását várják, de ezt elvárhatják, közölte velem legutóbb Toldi Éva, mert a községi képviselőtestület szegény, mint a templom egere. Egyszer felkerestem a polgármestert, hogy rászédjem, támogatná meg néhány dinárával a *Táltos* című helyi irodalmi folyóiratot, mert még csak egy kevéske hiányzik ahhoz, hogy a kiszedett számukat kinyomtassák. Bajosan sikerült erről őt meggyőznöm, aztán meg közbejött a

háború, a *Táltos* kiszedett anyaga várat magára, vár jobb időkre. Rudinak nem mertem megmondani, hogy miután tudomásomra jutott, miszerint egyik író társ legújabb könyvének kiadásához anyagi támogatást nyújtott a szabadkai képviselő testület, megtiltottam a Fórumnak kéziratom megjelenését, ha ahhoz szülőfalum anyagi segítségét kérnék. Erre mondta Éva, hogy attól nem kell tartanom, mert Hegyes község ládája teljesen üres. (Restellném, ha valaki otthon ujjal mutogatna rám ilyen ínséges időben: „Megjelent Kishegyes község anyagi támogatásával.” Inkább ne lásson napvilágot. De hogyan sugallhatnék valami hasonlót Rudinak, amikor annyira várja, olyan fontos számára, hogy válogatott novellakötete egy „rangos” kiadó gondozásában jelenjen meg? S amikor ez számomra is fontos.)

Felhőpintődött a pohárka pálinka, indulófélben vagyok, amikor a ház asszonya egy kopott, fedelét vesztett olvasókönyvet tesz elém az asztalra, valamikor az ötvenes évek derekán jelent meg, egy novellám díszelge benne, attól fogva „ismer” engem Rudi felesége, s most mosolyogva megkérdi: mikor isszuk meg a pertut?

– Most rögtön! – válaszolom örömmel.

Így is lőn.

S már futok is tovább. Futok tovább végig az ismerős, kedves utcákon, amelyeket itt-ott beleng a szemet megkönnyeztető és orrfacsaró trágyabűz, ami Szenteleky orrát jobban irritálhatta, mint az enyémet, hiszen valamikor én ezt a szagot észre-, illetve föl se vettem: „vele együtt” nőttek fel. S most mégis annyira nyers és toladó. Ez a baromfiganészag. Elképedve és szomorúan tapasztalom: öreg, jobb sorsra érdemes lakóházak egykori tisztaszobájában száz meg ezer számra hízlalnak csirkéket; a nyitott ablakon át nemcsak a keserves csipogásuk hallatszik ki (napfényt, szabad, tágas udvart, szétrugdaltható trágyadombot sohase láttak!), hanem a saját nyers bűzük is, a táplálékuk, a halliszt hánytató szaga is kiárad s kíséri az embert utcahosszat...

Két szöszí gyerek iparkodik hazafelé, horgászfelszereléssel.

– Nem fogtatok semmit? – kérdelem tőlük csak úgy menetközben.

– De! – válaszol az egyik. – Pecabotot!

Máris elpárolog a döglesztő tápszag, a fényes levegőt a nyári délután milliárd ezüstszála szövi át, messziről vadgalambbúgás hallatszik, egy katona sincs többé, a varangyszínű harcokcsik lopakodva kioldalognak a kertek lábától, béke van, a fák árnyékában a házak előtt végesvégig az utcán szundikál a nyári délután.

A piactér, meglepetésemre, teljesen kihalt. Ez azért szokatlan számomra, mert amióta a faluban megjelentek a boszniai meg horvátországi menekültek, a piac „állandósult”: mindennap, és pedig egész napra ide álltak ki portékáikkal – kávé, cigaretta s egyéb apróság – a falu új honfoglalói; ezek az árusok nem voltak ugyan túl sokan, de állandó jelenlétükkel azt a benyomást keltették, hogy a piac reggeltől estig mindennap „üzemel”. Most zuhog a napfény az üres betonpultokra, s az egész téren egy lélek sincs. Riasztóan, bántóan pusztá. Mint egy romkert, amelyben lejárt a látogatási idő. Vajon a tér egyetlen kiskocsmája nyitva van-e?

Nyitva! Megörülök neki, pedig ennél szomorúbb, ridegebb, szutykosabb zug talán nincs is a világon, vagy csak az a „lógerban” lévő testvére, amely elé tavasszal kirakták az asztalokat, mint a városi kávézók elé szokás, s ezeket ülte körül csupa menekültekből álló társaság, ittak, hangoskodtak, behúzott nyakkal, sértődötten húztam el mellettük. Ez a piactéri is a menekültek találkozóhelye, közvetlen szomszédságában néhány ilyen család él, csak át kell sétálniuk ide. Kopottsága és sivársága ellenére mégis testvérként térek be vedlett, nyirkos falai közé, a pincér sohasem felejtí el megköszönni, hogy meglátogatom a „lokálját”. Pedig a „lokál” nem is az övé, csak alkalmazott itt, a kocsmát a helyi lovasklub tartja. Falait ügetőjelenetek, vágató lovak tarkítják. Nem vászonra, hanem magára a falra festve. Mindegyik az unokaöcsém műve, a tehetséges festőé, egy időben kirakatrendező, aztán cégtáblákat mázolt, a vadászkocsmá falaira vadakat, ide lovakat, egy harmadik kocsmá falára nagyméretű tök ászokat, zöld ászokat, makk ászokat festett, a negyedikre fantasztikus alakokat, mindenhova azt, amire a „mecénás” igényt tartott. A pincér barátságos szaván kívül talán ezek a falfestmények vonzanak ide, meg annak az emléke, hogy valamikor az öcsém itt volt boltossegéd, amikor még bolt volt a kocsmá helyén, valójában szeretem elengedni magam ezekben az ütött-kopott, szomorúan szegényes odúkból, áporodottságuk ellenére is barátságosak számomra, mert otthon vagyok végüket járó falaik között.

Ezúttal ketten gubbasztunk benn: maga a pincér, hetes szakállal, kelleetlenül és kedvetlenül, meg egy cingár vendég az asztala körül ugra-bugráló kislányával. A vendég menekült, de a kislánya már ért a falu nyelvén. A gyerekek könnyen tanulnak, könnyen elsajátítják új környezetük szokásait, nyelvét, ez a csöppség is hol magyarul, hol szerbül rikkantja el magát.

– Hogy hívnak? – szólítom meg az anyanyelvén.

– Dorjankának! – válaszolja.

– Milyen szép neved van! – S a cingár emberhez fordulva: – Ez egy tó neve valahol lent délen.

– Egy folyóé! – javít ki.

Bizonyára neki van igaza.

– És te? – fordulok a pincérhez. – Miért vagy olyan életunt, mint egy öngyilkosjelölt?

– Csak fáradt vagyok, Pista bátyám. Négy napig ekéztem a kukoricát, és kiszívta a nap minden erőmet.

– Annyi kukoricád van?

– Nincs nekem egy szál se! Napszamba! De a saját egy szál lovammal.

– Akkor most tele vagy lóvéval.

– Igen, mint kutya bolhával... Nem tudja, Pista bátyám, hogy itt senkinek sincs egy megveszekedett vasa sem?! A gazda is majd természetben fizet, ha megéri és letöri a kukoricát, amit most megekéztem. A négy napi napszám négy mázsa morzsolt kukorica. Ha azt készpénzben kapom, most lenne hatszáz dinárom és fizetnék magának egy tárgyit.

– Te mit iszol?

– Most semmit. Maródiskodom.

Dorjánka az apjától fagyira szeretne kicsalni dinárt, de nem sikerül neki, én gondoltam, megszámolom a pénzemet, az állomásra menet be kell ugranom még a nyugdíjasok klubjába (mert azt ki nem hagyhatom!), meg a vonatjegy, Dorjánka így végképp fagy nélkül marad.

Hallom, olyan hírek keltek szárnyra a faluban, hogy már nem csak az őslakosok árulják a házaikat, hanem a jövevények közül is néhányan, akik idetelepedve vettek maguknak, ám most költöznének (és költöznek is) vissza a szülőföldjükre, ahol béke van, itt meg már több mint két hónapja bombáznak. Keserves életük lehet, de a mi életünk sem rózsás, annak ellenére sem, hogy Kasza úr minden erejével itt szeretne bennünket tartani, a magyar kormánnyal egyetértésben. A bizonytalanság ennek ellenére mindennapos és nagy, egyedül talán csak a magamfajta vének törődtek bele sorsukba: ha már úgyis meg kell döglenni, legalább itthon húzzák ránk a földet. Ha lesz, aki ránk kaparja. Mert a fiatalok elpárolognak innen, jövőjük itt hosszú ideig aligha lesz, s őket nem fogja itt már semmi, sem a Himnusz, sem a Szózat, kiváltképp nem egy olyan kopott odú, ahol most gubbasztunk.

Pedig...

Nem folytatom; fizetek és kioldalgok az ügető lovak és a két szomorú ember társaságából, mielőtt szemük láttára elsírnám magam.

Az iskola tornaterme mellett elhaladva hallom, amint bent kemény katonai vezényszavak pattognak, a falon persze még mindig a régi tábla áll: „Ady Endre Kísérleti Általános Iskola.” Ezúttal, úgy látszik más „kísérletek” folynak falai között, szokatlan kísérletek, félelemkeltők. Hova tűnt a nyári délutánnak az iménti varázsa, hova tűnt a béke, menekülve kapkodom a lábam az állomás felé, a nyugdíjasokhoz épp csak benézek, a söntés üres, sem a Jásó, sem a Bandi, egy nő váltotta fel őket s egy asztalnál egy vendéggel verik a blattot. A nagy teraszon is csak ketten gubbasztanak.

– A népnek nincs pénze, Pistikém!

S ennek a csakugyan pénztelen, kifosztott „népnek” kellene most eltartani a faluba telepített katonaságot, dörmögi valaki, földre süttöt szemmel.

Immár csak másfél év hiányzik ahhoz, hogy befejeződjék a huszadik század. Mit hord a méhében ez a másfél esztendő?

Vasútállomás... Kopott, szomorú, szolgálaton kívüli vasútállomás.

Már be kellett volna futnia a szabadkai személynek, a sín pár mellé állva kémlelem a messzeséget. Mellettem egy vasutas meg egy katona beszélget.

A katona meséli:

– Él innen nem messze egy nagybátyám, az a mániája vagy hobbija, hogy minden eladó földet fölvásárol a falu határában. Mondják, hogy már a fele határ az övé. Senki se tudja, honnan van annyi pénze, az övé már a volt szövetkezet komplett gépállomása is. Tizennégy traktorról beszélnek az emberek. Nemcsak a szabad földeket vásárolja föl, hanem a környék összes istállótrágyáját is. Vannak emberei, fizet nekik, mint a köles. A fél falu csak neki dolgozik. Óriási sefteket csinál, minisztereket vendégel meg, nagy lakomákat csap. Tíz évvel ezelőtt semmije se volt, ma ő a környék leggazdagabb embere.

Arra messze, ahol a nap lenyugszik, a volt Welker-tanyát fürkészem. Vele szemben volt öregapám három holdja. Vagy három lánca? A Welker-birtokot száz holdakban mérték. Aratáskor arról a tanyáról hordtam a vizet fekete kőkorsóban. A korsó nyolc literes volt. Naponta ötöt fordultam, ennyit ivott meg az öt arató, fejenként nyolc liter vizet. A beütött kalap tetejébe lötytyintve persze kapott valamit a bennünket kísért kutyas is.

Jobbra téved a tekintetem a hosszú, széles völgyben, a Dudás Kálmán-féle tanya irányába; bánom, hogy mind ez ideig nem kerestem fel a helyet, ahol a költő gyerekkorában élt és diákkorában vakációzott. Legalább egy fényképfőlvételt megérdemelne az a tanya, vagy ha már romokban áll, legalább a romjai. Megboldogult öcsémmel tervezgettük, hogy egy nap bejárjuk ennek a fenséges, széles völgynek, a Kaszálónak minden zegzugát, akkor talán érintettük volna a Dudás Kálmán-féle tanyát is. A katona nagybátyja, ha ebben a faluban élne, már bizonyára felvásárolta volna ezt az egész, Bajsáig húzódó Krivaja-völgyet.

– Én nem tudom, mekkora az a száz hold, sosem éltem falun azonkívül, hogy most itt vagyok szolgálatban, meg arról sincs halvány gőzöm sem, mekkora lehet ez a trágyarakás, amit a földje végére összehordatott a nagybátyám – folytatja a katona.

Néha, hogy ne legyen feltűnő, végigsaccolom a vasutast meg a katonát. A katona olyan, mintha egy orvosnövendéket bújtattak volna angyalbőrbe, a vasutas, jó ötvenes férfi, a saját egyenruhájába, s tartósan sunyi ábrázatába bújva.

– Gondolom – állapítja meg bölcsen a vasutas –, akkor az már egy nagy hegy lehet. Az a trágyarakás.

– Volt! – rikkant fel a katona; hangjában egyszersmind káröröm és dicsekvés.

Úgy teszek, mintha megtántorogtam volna, mintha hátratántorogtam volna, majd mint gyermekkoromban, lehajlok a sínre, meghallom-e benne a vonat távoli dübörgését. A vasutas megmosolyog, a katona egy percre elnémul.

Föltápáskodom, beállok a sín pár közé, onnan fürkésze azt a távoli pontot, ahol a vonatnak kell felbukkannia.

– Széthordták? Széthordták a trágyahegyet? – kérdezi a vasutas.

– Eltűnt! Úgy eltűnt, mintha ott se lett volna!

– Széthúzták a szomszédok? – csodálkozik a vasutas.

– Nem nyúlt ahhoz senki egy ujjal sem. Nem is mertek volna hozzányúlni. Nagy, hatalmas úr lett ott a nagybátyám, nem merészel azzal senki ujjat húzni.

– Máról-holnapra mégis hűlt helye lett a trágyarakásnak?

– Egyik pillanatról a másikra!

– Egyik pillanatról a másikra?

– Egy szempillantás alatt hűlt helye lett.

Ott, ahol a messzeségben a sín pár összeér, egy gyorsan növekvő fekete pont jelenik meg.

– Elnyelte a föld? – csodálkozik a savanyúképű vasutas.

– Szétröpítette egy NATO rakéta! Telibe találta a trágyahegyet! Beszórta érett istállótrágyával a száz holdat. Még mindig ezen mulat az egész falu. Hogy a nagybátyám olyan szerencsés ember, akít még az ellenség is támogat. Azt suttogják, nem is igaz, hogy valamivel nem épp maga a nagybátyám csalogatta oda azt a rakétát. Aznap reggel, hogy ez megtörtént, széles mosollyal állított be a nagykoszmába és teli szájjal adta a jelenlevők és a világ tudtára, hogy le vagyunk szarva!

Ez a helyes kifejezés, mondom hangtalanul egy régi vicc csattanóját, így van, ez a helyes kifejezés, le vagyunk szarva, s kilépek a sín pár közül, szabad utat engedve a dübörgő vonatnak. Vagy inkább benn kellett volna maradnom?

(1999 nyara)

Kiss Anna

Arche

fúvott gyönggyel
papucsot
látok arany-
szalagot
fenn a szoknya
gödriben
aranygombolyag
forog

kinek az
Isten maga
szegről-végről
rokona
kerek meggyfán
üldögél
Dári Szép
Rozália

aranytűi
zöngenek
aranypántot
életet
nődögél az
aranypánt
gombolyítja
a fonált

piros levél
lezuhog
már az eső
zaborog
hófelhő is
kiszakad
mégse fogy a
gombolyag

odafenn a
papucsok
aranyszalag
kavarog

rengeti a
meggyfaág
Dári Szép
Rozáliát

gombolyítja
a fonált
nődögél az
aranypánt
míg kezéből
kikerül
régen vissza-
feketül

aranytűi
zöngenek
aranypántot
életet
nődögél az
aranypánt
gombolyítja
a fonált

*piros levél
lezuhog
hófelhő is
kiszakad
fenn a szoknya
gödriből
visszafeketült
szalag*

*gombolyítja
a fonált
nődögél az
aranypánt
kinek vagy te
rokona
Dári Szép
Rozália?*

Áttűnések

Mint a zúgó

*sok levél
fordul minden
kártyalap
más felére
két alak
eldobálja
fölszedi
itt az út hol
végetér*

és a róka

*prés mögül
néha
asztalunkhoz ül
toldalék ház
oldalán
ívén vágottkő
falán
még az éji
lepke nagy
szélbe írott
rajzolat*

és homályos

*bortükör
és a
kőfejtő követ
széllel rengető
sötét
fel-le forgó
sok levél
mindenen
átfúj a szél*

fordul minden

*kártyalap
más felére
két alak
eldobálja
fölszedi
itt az út hol
végetér*

*itt az út hol
végetér*

és a róka

*prés mögül
néha
asztalunkhoz ül
toldalék ház
oldalán
ívén vágottkő
falán
reng az éji
lepke nagy
szármayain
fonál akad*

és homályos

*bőrtükör
reng a
kőfejtő sebét
rejtő
lángoló sötét
zúgó forgó
sok levél
és a
szélfogó üveg
két lángverte
gyertyaél*

mindenen

*átfúj a szél
mindenen
átfúj a szél
mindenen
átfúj a szél
mindenen
átfúj a
szél*

Hizsnyai Zoltán

Nyár–Ősz–Tél

(Sör–Bor–Pálinka)

– triptichon –

I

(Présburgi ser-leg)

*a szürke csend
az ürgén szürke csönd
– fül vagy csak fülke cseng
mit hanggá gyúrt kecs önt
reá és csüngve csöng
csobban a báj a csent
elhallott ámdé szent
világ-nagy kriglibent
s mint szöszke haj lecsöng*

*az úr kénsárga fent
sárkánybél-sárba fent
hús sert izzad a csap
csebréből majd' kicsap
csecse csöcs rajt' a föl
csücsöríts rajta föl
ne vesszen kárba árpa hab*

*ont sört a sönt
és döntve önt
megdöntve önti a
sort sörbe ölt
lökődve tölt
s önt is lecsorgia...*

*– így jár ki költ
vált sörre sort
combján léssen
foltos a sort*

II

(Árpád-medencei bor-szüret)

*boroszlán borzong, köd kereng,
borsószik kosbor, borbolya,
még alig pirkad, épp csak földereng
a borzas tőke, s fel-felhortyog a
bongor alól a csélcsap föld, de reng
a csupasz csülkők alatt már a kád,
kadar-lé kacskáz, mint a vércsapa
rézsút a rézsún, csemcse tar borág,
pittyedt biling közt szöszmötöl-
hatol egy szellet lejjebb, szétcsap a
bongyor belekben, bomírt farpofát
próbáló vinkó, ó, te fúrge must,
ne kuporítsd le e büszke genust,
légyen nyughelyed deszkaszarkofág,
karcos kadávered
ne gyalázzák kofák,
mert még az áslóg rád mered,
leveted kettős hevedered,
szétpotyognak a dongafák
s szülőöledbe ered leved...
Mi lesz veled,
ó, jó magyar,*

kóbor porondba süllyed az agyar?
avagy miféle hóbort
a nyers agyagból nyelni óbort?
...Csak annak adj, kit igaz szomj sanyar,
egy verdung csigert lopj elém hamar,
vagy inkább tölts meg mindjárt egy bokályt,
sajtárral hordd a jóféle nedűt,
szagos muskotályt
és hárslevelűt,
zsongjon a bárzsing,
kezdődjön a hepaj;
fogytán a furmint?
hát sebj!
eressz egy déjá vu-t,
ragadd meg karcos kéknyelűd,
mikéntha hajdan – ó, ne szánd hát,
lapaj kupádba meregess leánykát,
ne szánd csintalant,
markold a csínt alant,
s dönts teli egy vendelyt,
hajtsd fel, mint a pendelyt,
várd meg, amíg megült,
csak azután köpöld,
így lelj benne enyhelyt.

Mert borítja immár iromba
vásznát reád a szürkület,
rozsdát seper a nyári lombba,
idén már nem lesz több szüret.
Az ember lomha, méla, rest,
valami védett szögletet keres,
s még oly makacs,
csimpaszkodik a kacs,
tartja a fűt
helyén az űrt,
pedig a puttony már merő ragacs,
ájult a gége, s a hordó hasas.

Bordó bordűrt borít a borzderes
égboltra bő bomyújából az est...

III.

(A gömöri égettbor tora)

Hej, de őszbe hajlott a határ egyszerre,
rozsdá ütközött ki amarra, emerre:
füzek boglya-haján, karcsú cser levelén
– árkok mélyén immár erjed a televény,
dévaj, fűttyös szelek járnak a hegyhátat,
összeakaszknak, egy a másra támad.
Addig gyömöszkélnek egymást egyre feljebb,
felrugallik burka ellős fellegeknek.

Szilánkol, darvadoz, igencsak pilinkél,
pedig még a rögöt meg se fogta a tél.
A murci elejét épp csak most hajtánk le,
az újbort meg le se fejtettük még – s ládd, e!
– alig hogy lepi fenn a horhót a porhó,
a csövekben kotyog már a papramorgó.
Cirkál, gebeszkedik, egyszer-másszor cseppen,
alig lel utat a hervadt rézerekben.

A napok már egyre rövidebbek pedig,
s még ez a rövidebb is hamarabb telik,
gyérül, hamvasodik a bozontos üstök –

forró ákovitát ringatnak az üstök.
S egyszerre iszonyú ihatnékunk támad...
Vond meg, Lojzi! Hogy a rák egye a májad!

*Bugyogjon a gugyi, zubogjon a cujka!
Durzadjon ágyékunk nagy, hoporcsos sulyka.*

*Vond meg! Ropjon olyan csárdást rajtam az öl,
hogy cserfes ajkain túlcsorduljon a föl!
Ne leljen magamban a sanda alkonyat,
csobogjon barkómon kétoldalt ácskonyak!
S majdan, ha elapadt terebes csutorám,
sélyemben is legyen ölemnél egy csobán,
takaros batalé, egy csöcsös bokolyó,
még ha csontra fonnyadt is már a fokoló.*

*Vond! .. De mégse! Nézd, hogy dájcsol, ugrabugrál
vén markomban ama dugván dugva dúlt grál,
csapzik arany prémje, bukéja boróka...,
szája habzik, fűjtat, mint a veszett róka.
... Bócorogjunk haza, amíg menni bírunk,
nehogy a dagványban leljük meg a sírunk...
Elemyed a bélhúr, lefittyen a vonó,
három teliholdat vonít meg egy kopó.*

Kiss Ottó

Falak

Keseszegi a kutyát hívta. Bobi, mondta. Bobi, hol csavarogsz? Kezében remegett a pléhedény. Félt. Belülről vacogott. Közben dohogott magában. Hogy az a kutya mindig csavarog. Pedig ott a háza. Meleg. Ilyenkor este, téli este. Az ételt letette az eresz alá. Ott nem esik bele a hó. Majd megtalálja, ha hazajött.

Keseszegi hátrálva ment. Félt. A góré felől valami motozást hallott. A tyúkok, mormolta. Az nem lehet. Alusznak. Alusznak, alusznak. Bent vagyunk, nyugtatta magát. Így ni. Belülről ráfordította a kulcsot a folyosó ajtajára. Most már nem jön be, bárki az. Lopják a darát. A disznókét. Már hetek óta figyel. Este háromnegyedig a zsák, reggelre félig. Valaki éjszaka bejár a kert felől. A drótkerítése. A likon. Ahol a kutya ki. Az a kutya mindig. Hogy nem tud egyedül meglenni. Mint én. Most beengedném a konyhába. Csak én meg ő. Beszélgetnénk, mint régen Zsókával. Amikor még megvolt. Míg el nem szökött azzal a rongy Mátéval. Egyszer megölöm. Meg én.

Bekattintotta a tévé indítógombját és a fotelba ült. Cigaretta vett ki zakója zsebéből, rágyújtott. Meg kéne keresni a légpuskát, gondolta. Holnap felmegyek a padlásra, ott van valahol. Kitisztítom a csövet, biztosan berozsdállt már. Megkeresem a golyónyomót, az is ott lesz. Meg az ólom. Olyan, mint a szita. De ötven lőszer kijön még belőle. Ha nem száz. Hátramegyek a kisablakhoz, eloltom a villanyokat, várok. Az ablak persze félig nyitva. A puska csöve kint. Jön a tolvaj, zsupsz, oda neki kettőt. Persze csak mellé, hogy megjedjen. Ne jöjjön többet. Aztán másnap megint. Hogyha mégis.

Keseszegi eloltotta a cigaretta, a diófa szekrényhez lépett, meghúzta a pálinkásüveget. Büdöske, mondta neki, mielőtt visszatette. Levetkőzött, pizsamába bújt, felült az ágyra és betakarozott. Már meg is ölték, mondta. Krimet adtak a helyi kábelen.

Tizenhat éves, Máté tizenhét. Zsóka tizenöt. Az érparton ülnek, a térdig érő fűben, a szomorúfüvek alatt. Keseszegin foltozott melegítőalsó, valamikor a nővéreé volt. Még most sem nőtt bele, csak a hossza jó, combjánál lengeti a szél. Keseszegi olyan most, mint a filmekben a balatoni vitorlások. Zsókan szűk rövidnadrág, combját körbeszorítja a szára. Máté ölében ül, szájában fűszál, a vizet nézi. Máté néha végigsimítja Zsóka combját, bátortalanul, Zsóka nem szól. Menjél, hozzá barkát Zsókanak, mondja Máté, és a túlsó oldalra mutat. Keseszegi nem mozdul, Máté kezét lesi, hol matat. Nem hallod, menjél, hozzá barkát! Keseszegi feláll, feltűri nadrágja szarát, hogy átgázoljon az éren. Körbe menjél, mondja Máté. Keseszegi visszahengergeti vézna bokájára a melegítőt, a fahíd felé indul. Néhány lépés után visszafordul, Zsóka szemét keresi. A lány nem mozdul, tekintetét a vízbe fúrja. Aztán megérzi Keseszegi hosszúra nyúló pillantását. Behunyja a szemét. Keseszegi lehajtott fejjel indul a fahíd irányába. Másfél kilométer. A melegítőn keresztül is érzi a csalán csípését.

Megvakarta a lábát, aztán a másik oldalára fordult.

Nem kellett neki a csörgőóra, percre pontosan ébredt. Fél hatkor. Felöltözött, felkattintotta az udvari villanyt, kiment. A kamrában megkeverte a moslékot, a vályúba öntötte. Nyáron elidőzött a disznókkal, beszélt hozzájuk, vakargatta őket. Ilyenkor, télen, nem. Fázott. Meg félt is kicsit. Az égő nem sok fényt adott. Ami világosság volt, az inkább a hó miatt. Az jó. A hó. Az olyan: ártatlan. Tiszta. Mint egy kisasszony. Mint Zsóka volt, míg el nem ment azzal a ronggyal. Az ám. Zsóka is besározódott egy életre. Akár a hó olvadáskor. Csak totyog az ember a sok ganéban meg pocsolóiban, míg el nem viszi a kaszás.

Keseszegi benézett a kutyáiba. Üres volt. Nem szólt. Bement a házba, elkészítette a reggelit. A kutyáét is. Amikor megvirradt, kinyitotta a folyosó ajtaját és kiszólt. Bobi, mondta. Bobi, hol csavarogsz? A kutya farkát csóválva szaladt felé, a szemé csillogott. Keseszegi a lépcsőre rakta az ételt, a folyosóra ment. Az ajtó üvegén keresztül leste a kutyát, hogyan falatozik. Csavargó, mondta aztán. Elmosolyodott.

Délután havat söpört. Amikor végzett az udvari járdákkal, az utcán folytatta. Málemé is kint volt. Hallja, szomszédasszony? Lopják a darát. Közelebb ment. Valaki éjjelente bejár, és egy-két lapáttal elemel. Az asszony figyel. Nem tudom, ki, de én egyszer, istenuccse, lelövöm. Málemé megvonta a vállát. Maga tudja.

Az esti etetés után a vályúban feltörte a vékony jégréteget, langyos vizet öntött rá. A disznók alól kilapátolta a trágyát. Ezt mindennap meg kell csinálni. Úgy marad szép az ól. Úgy lesz büszke a gazda. A látogatók szemében. Már akikhez jár látogató. Akit látogatnak. Akit.

Víz melegített, a lavórba öntötte. Levetkőzött, megmosta a kezét, nyakát, ágyékát. Leült a hokedlire, lábát a vízbe tette. Addig ücsörgött úgy, míg a víz ki nem hűlt. Szerette áztatni a lábát. Az valami gyönyörűség. Mikor átmelegszenek a csontok. Bizsergető. Örömet hoz. Valami ilyen lehet a boldogság is, gondolta. A boldogság.

A konyhában vágott magának egy darab szalonnát, mellé szelet kenyeret. Komótosan falatozott. Amikor befejezte, a szalonnabőrét beledarabolta a kutya tányérjába. Kenyeret aprított rá, tejjel bőségesen átitatta.

Bobi! Bobi, hol csavarogsz? Várt. A kutya sehol. Félt. Kezében remegett a pléhedény. Dohogott magában, hogy az a kutya mindig csavarog. Pedig ott a háza. Meleg. Ilyenkor, téli este. Az ételt letette az eresz alá. Ott nem esik bele a hó.

Hátrálva ment. A góré felől valami motozást hallott. A tyúkok, mondta. Az nem lehet. Alusznak. Alusznak, alusznak. Bent vagyunk, nyugtatta magát. Így ni. Belülről ráfordította a kulcsot a folyosó ajtajára. Most már nem jön be, bárki az. Lopják a darát. A disznókét. Hetek óta figyel. Este félig a zsák, reggelre majdnem üres. Valaki éjszaka bejár a kert felől. A drótkerítésen. A likon. Ahol a kutya ki. Az a kutya mindig. Hogy nem tud egyedül meglenni. Csak én meg ő. Most beengedném a konyhába. Beszélgetnénk, mint régen Zsókával. Amikor még megvolt. Míg el nem szökött azzal a rongy Mátéval. A tanácselnök fia, a polgármesteré. Vagy mi van most. Azt hiszi, neki mindent lehet. Egyszer megölöm. Meg én.

Bekattintotta a tévét indítógombját és a fotelba ült. Cigaretta vett ki zakója zsebéből, rágyújtott. Meg kéne keresni a légpuskát, gondolta. Holnap felmegyek a padlásra, ott van valahol. Kitisztítom a csövet, biztosan berozsdállt már. Megkeresem a golyónyomót, az is ott lesz. Meg az ólom. Olyan, mint a szita. De ötven lőszer kijön még belőle. Ha nem száz. Este elkerekem Mátéék felé. Fél nyolc körül. Nem. Inkább hét óra tájt. Addig biztosan nem jön haza. Az apjánál isznak. Van miből. Ott van mindenki, aki számít. Az előjárók. Behúzodom a bokrok közé, megtöltöm a fegyvert. Nem lövök mindjárt, megvárom, míg kopogtat az ablakon. Zsókanak. Amikor nyílik az ajtó, akkor. Hogy Zsóka is lássa. Mint a tegnapi estét. Csak az kocsiból lőtt, pisztollyal. Automatával. Egyet, de az halálos volt. A légpuskával nehéz lesz. Ki kell cseréljem benne a rugót. Valami jó erősré. És pontosan céloznom. Az fontos. A pontos célzás nagyon fontos. Háttal fog állni. A tarkóját lövöm. Belefűródik a golyó. Minimum bémulás. Ha nem hal is meg, megbénul. Az épp elég. Még Zsóka is visszajönne. Ha hívnám, biztosan visszajönne. És mért ne hívnám? Borítsunk fát a múltra. Persze nem mondanám meg neki, hogy én lőttem. Talán csak később. Amikor meglennének már a gyerekek. Kettő. Vagy inkább három. De mi

van, ha elkapnak. Bezárnak néhány évre, és akkor megtudja. Nemcsak ő, az egész falu. Az esti filmben is elkapták a gyilkost. Bezárták, pedig neki volt igazsága. Kapott vagy tíz évet. Ha nem húszat. Az asszony meg közben kint. Éli a világát. Nem. Úgy kell csinálni, hogy ne jöjjenek rá. Ügyesen. Profimód.

Keseszegi eloltotta a cigarettáját, a diófa szekrényhez lépett, meghúzta a pálinkásüveget. Bűdoske, mondta neki, mielőtt visszatette. Levetkőzött, pizsamába bújt, az ágyra ült és betakarozott. Ezt is megölték, suttopta a tévé felé.

A vonaton ülnek, egymással szemben. Máté a gimnáziumba utazik, sült húst eszik. Disznóbordát. Keseszegi a nővérehez megy a városba. Máté diplomatauskája az ölében, rajta újságpapír, azon van a hús. Milyen? Keseszegi a lerágott csontokat nézi. Izletes, mondja Máté, és megnyalja ujjbegyeit. Omlik, akár a csibehús. Máté a fiatal lányra pillant, aki átellenben ül és olvas. Nevetnek.

Aztán a fal. Ahogy állnak mellette Zsókéval. Azon a nyári estén. A nyárfalevelek leintik a szelet. Csitt, csitt, susogják egymásnak, hogy ne zavarjanak. Látjátok, mi születik? Szerelem. Zsókéval a falnál. Öleli, csókolja. Csibehús, mondja Máté. Nem figyel rá, Zsókat csalná be a folyosóra. Nem lehet. Nem lehet. Majd az esküvő után. A mellét markolássza. Megborzong az örömtől.

Egy magyartarka tehenet fejt, amikor a tőgy helyén megjelent a láncos falióra. A tömör vasfüggőket sokszor meghuzigálta, mire rájött, mit csinál. Az órára pillantott, fél hat.

Kinyitotta a szemét.

Felöltözött, kiment a konyhába. Megnézte a faliórát: fél hat múlt három perccel. Nagyon jó. Ismét megálmodta az időt. Sokadszor.

A kamrában megállapította, néhány kilóval ismét kevesebb a dara. Csóválta a fejét. Ha ez így megy, elfogy idő előtt.

Megkeverte a moslékot, a vályúba öntötte. Kicsit félt. Gyér fény vetődött az ólakra. Hajnalra megenyhült az idő, olvadt a hó. Gumicsizmája tocsogott a lében.

Benézett a kutya házába. Üres volt. Nem csodálkozott.

Levette a sáros lábbelit, papucsba lépett. A konyhában elkészítette a reggelit. Megette, azután a kutyának kevert ételt. Időközben megvirradt.

Kiállt a folyosóajtóba és az ebet hívta. Bobi! Bobi, hol csavarogsz? A kutya farkát csóválva szaladt felé. A szeme csillogott. Keseszegi lerakta az ételt a lépcsőre, megsimította az állat fejét, csavargó, mondta neki, és elmosolyodott.

Búzát, kevés kukoricát és vizet adott a tyúkoknak. Aztán seprűt fogott, kiment az utcára, hogy az árok felé terelje a latyakot. Fábián bácsi saját portája előtt lapátolta a kásás havat. Jó reggelt!, köszönt oda. Az öreg visszabiccintett, aztán megint elmerült a munkában. Keseszegi nem hagyta annyiban, odakurjantott megint. Hallja, szomszéd! Lopják a darát. Fábián bácsi megállt, a lapátnyélre tette a tenyerét. Figyelt. Valaki éjjelente bejár, és egy-két lapáttal elemel. Nem tudom, ki, de én egyszer megölöm. Az öreg megvonta a vállát, nekem nem kell a maga darája, mondta, és folytatta a lapátolást.

Krumplilevest főzött ebédre. Beleaprított két szelet kenyeret, jóízűen megette, azután ledőlt az ágyra. Délután lehozom, mondta. Délután, motyogta, és elaludt.

Mosolyogva ébredt.

Fél nyolc körül járt, már régen besötétedett. Keseszegi a kisablak nyitott szárnya előtt áll, kezében a légpuska. A csöve kifelé néz, kézfejjével megtámasztja a párkányon. Tenyerében három tartalék lőszer. Vár. A délutáni álmát többször végigpörgette magában. Egy szomorúfűz alatt feküdtek hárman. Máté lehúzta Zsóka rövidnadrágján a zipzárat. Le akarta venni a nadrágot, de Zsóka nem engedte. Mi a baj?, kérdezte Máté, és tovább simogatta a lányt. Nem jó így, mondta Zsóka. Nincs benned szeretet. Hát hol van? Zsóka az ér túloldalára mutat, a barkák felé. Ott van a szeretet, a barkákban. Keseszegi megfordult a fűben, és elmosolyodott.

Nyolc óra tájban a kertkapu felől neszt hallott. Nyikorgást. Figyelt, de semmit sem látott. Két perc telhetett el, amikor a hátsó udvar ajtaja kinyílt. Homályosan kivehető alak. Férfi, a mozgásból ítélve. Keseszeginél kissé testesebb.

Izzadni kezdett a tenyere. A puskatus egészen átnedvesedett. Így érezte. Nagyon figyelt, a fegyvert erősen szorította. Az alak a kamra felé igyekezett. A kisablak mellett kell elhaladnia, mindössze néhány méterre Keseszegitől. Mi lesz, ha észrevesz? Elugrik a lövés elől? Megfogja a csövét és rám támad? Lőni kell. Lőni kell, mielőtt ideér. Közelről nehezebb mellélőni. Egyáltalán: közelről lőni sem lehet. Most, míg ide nem ér. Keseszegi ujjá az elsütő billentyűn. A férfi szemét keresi, lefelé céloz. Egy betonoszlop tövére. Az alak arcára rávetődik a holdfény. Máté az. Mit keres ez itt? Az alak elhaladt mellette, be a kamrába. Kezében műanyag zsák. Az állat. Packázik velem. Velem! Keseszegi remegett. Na most figyelj, te szemét. Ha kijön, a seggébe eresztek vagy kettőt. Elintézem egy életre! Máté! Magában üvöltött. Homlokán izzadságcseppek ültek.

Az alak kilépett a nyitott kamraajtón, nyugodt léptekkel haladt a kert felé. Keseszegi ujjá a ravaszon, céloz. Remeg, szorítja a fegyvert. A kertkapu nyikorog, az alak beleveszik a sötétbe.

Keseszegi a földhöz vágta a puskát, az nagyot csattant a fapadlón. Nem lőttem! Nem lőttem! Összeszorított fogakkal préselte ki a hangokat. Egész teste remegett. Kirozott a szobából, ki a folyosóajtón. Dühös léptekkel indult a kamra felé, aztán megfordult, és vissza. Nem lőttem, nem lőttem, sziszegte. A remegés lassan elcsitult benne. Le és fel járkált az udvaron. Hirtelen állt meg, ránézett a lábára, fel az ég felé, és elnevette magát. Erőltetetten kacagott. Könnyei végigcsorogtak arcán. Meztláb volt.

Befelé rálépett a kutya gőzölgő ételére. Nem lőttem, motyogta, és behajtotta a folyosóajtót maga mögött.

A tévét nem kapcsolta be. Ruhástól dőlt le az ágyra, hanyatt. A plafonra bámult. Fél órát feketett így, aztán felállt, nyugodt léptekkel a szekrényhez ment, kivette a pálinkát. Két nagy kortyot ivott, majd visszarakta az üveget. Micsoda egy féreg vagyok, mondta, és megint ledőlt az ágyra. Többet nem szólt, a mennyezetet bámulta. Éjfél is elmúlt, mire elaludt.

Kudelász Nóbel

Ballada a bele nem törődésről

*Utánam semmi, semmi nem marad.
Eloszlok, mint a füst, ha értem
halál és élet egyszer hajba kap.
Az ágy kihűl, kihűl a székem,
kihűl a vers csak félig készen,
s egy túlvilági amazonnal
örök légyotton elenyésem.
Szó nélkül menni kell, azonnal.
Csak még egy rím, csak az legyen szabad! –
hiába kérem, földi létem
vékony fonálja pengve elszakad.
Na és, mi van? Hisz úgyse kétlem,
hogy itt is éppoly észrevétlen
vagyok, mint ott leszek. Fazonnal
kimért időm ha már leéltem,
szó nélkül menni kell, azonnal.
Utánam semmi, semmi nem marad.
Miközben éppen hevenyészem,
vékony fonálja pengve elszakad,
s kihűl a vers csak félig készen.
Kihűl a test, a földi fészke.
Vagyok, mint ott leszek. Ezennel
tudomra vettem: hogyha éltem,
szó nélkül menni kell, azonnal.*

Ajánlat

*Halál, még nem vagyok egészen
öreg. S a terveim halommal.
Oldjuk meg ezt – ha ára léssen –
szó nélkül. Mennyi kell? Azonnal...*

Melyben magára céloz

*Elnúgtam húsznál több tavaszt
a lét borától részegülten.
Morzsoltam nyelv alatt panaszt,
füveztem, álmokat megültem,
pecsét gyanánt a létbe sültén
élem, amit lehet. Kaszál
a céltalanság mindenünnen –
szívem a test-tutajra száll.
Se pénz, se más egyéb kolonc
a földi búhoz nem köpül le,
s nem laktat el a lelki konc,
hogy állok egyszer üdvözülve
a földi poklon szentre sülve
a mennyben. Túlvilági bál-
ra nincs jegyem előre véve,
szívem a test-tutajra száll.
Holnap talán már vége lesz
mi tegnap évtizedre ígért.
Talán a nő keresztbe tesz,
talán halál akaszt ki cégért
nyakamra, és leírja: így élt..
És visszatémi nem dukál
a féligégett gyertyavégért.
Szívem a test-tutajra száll.
Ajánlás, magamnak:
Nem kis, fekete, messzi pont
a sors a lét céltábláján.
Saját célpontom én vagyok,*

ki szíven test-tutajra száll.

Semmiből készülődés

A kábelek oszlopok táblák tagolt irányok
közti réseken a város átles kilép
hajnalban mikor csend van még s fölébreszt.
A kopasz kockakő-terek akár atkák
rágta égő foltok. Hajnalban kell indulni
tudom innen. Az ásványok ideje szerint
amikor érezni lehet hogy volt egyszer genézis
idők előtti szentség melyből a kövek
megszülettek. A szón a hajnal bíbora lobban
utolsót – a szavakat magamba csomagolom
mint tűzkövet melyben maradt még talán
szikra. Búcsúznom kell az ébredés előtt
és indulnom gyalog – a testről a repülés
aztán a szárny is lekopott – vissza a tengerhez
a vízhez mely csupa azúr és fény és álom.

Hogy mi vonzott s vonz azóta is

A hierapoliszi ledőlt templom. A pálmák
alatt egy fehér s egy barna teve, harminc fok
áryékban. Hitvány otthoni fészkekre gondoltam,
s a kedvesre, akit öleltem volna, ha lett volna.
Kövekre ültem, fűre, skorpiót és gyíkot kerestem.
Nem tudtam, hol vagyok. Trópusi köpés volt az eső,
félíg se teltek a gödrök, s már sütött a Nap,
indultunk tovább, balra az ott Niobé köve, majd
hosszú mérföldekre rá Epheszosz, s fölötte a Szűz kőodúja.
Nem, nem tudtam, hol vagyok. Bűjtam volna bár
el valahol titokban a ciprusok, romok között,
valahol a zuhogó, fehér fény alatt
kariatidának álltam volna bár egy foghíjas oszlopsorba.
Ha tudtam volna, nem lennék újra itt,
és nem nyekeregnék a tavasz után olajozatlan,
sorsom tekerőlantja nem lennék,
ó, nem koldulnám minden napomtól azt a tenyémyi,
apró fénydarabot bár. Valahol a tenger mellett,
az olajfák alatt örökös vigyorral arcomon,
a tágasságban valahol megérkeznék.
Teregetném a mindennapok hófehér nyájit magam előtt.
Nem kellene hajtogatnom reggelente
a nyíló ablak előtt színtelen hangon,
hogy mennyire gyűlölöm a hegyeket s a fenyvest,
a telet, az őszi rozsdálló nyavalygást, a szűk teret,
hogy fulladást okoz a nagy darabokban nyelt
megszokás, és megérteném bizonyára azt is,
hogy mi vonzott s vonz azóta is délre innen,
miért szoros póráz ez az égöv s a hegylánc
az ablakom előtt, a kisbeszédnek a vastag kapuk alatt,
rácsuknám az ajtót végleg
s a déli Napot sütném rá tiltó pecsétként,
takarodjon emléke is belőlem
a fenyveseknek s az eget nyaló nagydarab hegyeknek.

Hartay Csaba

A létra tettei

*Egy utánfutóval létrát hoznak
Hajlatába dió szorul
S a szilánk alakú reccsenés
Képtelen visszagurulni
A kiindulópontra*

*Lécnek csapódik a lánc
A létra beledől a fűbe
Próbálom felsegíteni
De már benőtte a gaz
Fokain futónövény-karszalag
Lapulevél-szemellenző
Rángatom tépem
A zajra szélnek bontja
Szárak haját a nádas*

*Egy elszabadult ballon
A folyó felett*

*Utánfutóval visznek haza
Előttem nyílnak
Mögöttem omlanak
Az árnyékok a levelek
Ahogy átment az úton
A létra levedlett
Merev léptei
Festékszaggal gomolyognak*

Szilencium

*Csak ezek a halak
Maradtak itt
Buborékokba köpött
Önarcképekkel*

*Tekintetük
Sókristályos lencse
Szemforgatva lebegnek
A fák között
Orsó alakú halak
A Berettyó felől érkező
Iszapszag panírában*

*Nyers vágy
Látvány és vadászösztön
A leánykollégium kertjében*

*Hullámzó uszonyok
Kovászos kopoltyúk
Formalin ömlik az ablaküvegre
Tartós ijesztő térhatás*

*Emlékhúsok
Emlékrögök
Halak
Szilencium*

Éles látás

*Az éles látás az kell
Egy madár arcát lássam
Tükröződjön a homokban
Mély éjszakák*

Tiltott területén

*Tükröződjön a hazugság
A bűn a gúny a hamis szerelem
Lássak rendületlenül
S ne mondjam: nem tehetem*

*Laza vásznak kísérek
Az elnéptelenedett városrészbe*

*Utcámban a lelkiismeret
Leszakadt redőnyei
Gesztenye koppan
A kipakolt bútor karfáján
Esemény és hír
Őz és szarvasalakban
Álmomban
Vadad arcát simogatom
Madárcsom fedetlen
Rikoltozva riadok
Víz kell
Éles látás
Szemérmetlen szerelem*

Leszek Kolakowski

Istenről, a természetről, a babonákról és a szentekről

A lengyel származású oxfordi filozófust két esztendővel ezelőtt meghívta a varsói televízió, ahol a közérthetőséget és tudós elmélyültséget kivételes invencióval párosítva, „kis előadásokat” tartott a mai embert foglalkoztató néhány „nagy kérdéssel”. A rendkívül népszerű sorozat anyaga megjelent a kötetben, magyarul is kiadta tavaly az Európa Könyvkiadó, a tévésorozat néhány adását sugározta a Duna Televízió. Most elkészült a Kis előadások – nagy kérdésekről folytatása, ugyanezzel a címmel, ebből közlünk részleteket.

Istenről

Nagy vallási gondolkodóktól nem egyszer hallhattunk ilyesféle tanítást: amikor Istenről beszélünk, nem tudjuk, kiről, miről beszélünk. Beszélni könnyű róla, mert ennek a beszédmódnak, amely az évszázadok során kialakult, megvan a helye kulturális tárházunkban, ám elég egy pillanatra belegondolnunk, hogy legnagyobb sajnálkozásunkra kénytelenek legyünk belátni: igazán nem tudjuk, kiről, miről beszélünk.

Az igazi nehézség a következő. A Bibliában azt olvassuk Istenről, hogy összeleinket megfenyíti a paradicsomban, Noé utasítja, Ábrahámmal szövetséget köt, Mózeshez szózatot intéz. Úgy beszél, ahogy az Úrhoz, egy uralkodóhoz, monarchához illik. De a teológusoktól azt halljuk – mintegy ugyanebből a Bibliából kielemezve –, hogy Isten időtlen, végtelen, mindenható, mindentudó, minden dolgot önmagából ismer, soha önmagából nem lép ki, ő mindennek a léte. Ezt így nagyon könnyű kimondani, mert már megszoktuk, de valójában fel sem fogjuk, amit beszélünk. Nem tudjuk, mit jelent időn kívül létezni, az egész múltat és az egész jövőt az örök jelenben hordozni. Nem tudjuk, mit jelent mindenhatónak lenni, ezen aztán vitatkoztak is eleget a teológusok (akik például görög vallási szimbólumokhoz folyamodva, elnevezték pantokrátornak, mintha a mindenség uralkodóját vagy kormányzóját könnyebb lenne elképzelnünk, mint e kifejezés latin megfelelőjét, az *omnipotent*st). Nem tudjuk, mit jelent a semmiből megteremtteni a világot. Nem tudjuk azt sem, mit jelent a mindentudás, a mindenütt jelenvalóság, a létező és a lét azonossága, nem tudjuk, mi a szentháromság.

Tény és való, hogy a keresztény tanításban mindig is jelen volt a titok megvallása; hisz az I. Vatikáni Zsinat kánonja szerint ha valaki kijelentené, hogy semmi titok sincs a kinyilatkoztatásban, vagyis minden dogma értelmi úton felfogható és bizonyítható, az megérett a kiátkozásra. Az is igaz, hogy a közönséges értelem sokkal több különös titkot talál magának, mint amiről a teológia és az Írás beszél, elegendő egy csöppet odafigyelnünk, s máris jól láthatjuk, hogy a látszólag legegyszerűbb dolgok vagy történések, amelyekkel a hétköznapi gyakorlatban találkozunk, a legmélyebb titok érzetét kelthetik bennünk: az idő, a szabadság, a lét, a tér, az ok, a tudat, az anyag, a szám, a szerelem, az „én”, a halál. Van azonban különbség a titkok e két fajtája között, könnyen lehet ugyanis, hogy ez utóbbiak titok mivolta meg sem érint bennünket, ha a józan ész határai közt használjuk őket, sőt hajlamosak vagyunk kijelenteni, hogy szó sincs itt semmiféle titokról, hisz a fizika és a kémia már mindenre magyarázatot adott. S bár Istenről is lehet egyszerűen, különösebb töprengés nélkül beszélni, a titok mégis azonnal, első pillantásra szemünkbe ötlik. Ráadásul a hívó ember bármikor tetemre hívható: „honnan tudod, hogy Isten létezik?” –, miközben az a kérdés, hogy „mi az idő?” –, ritkán vetődik fel hétköznapi kapcsolatainkban, de még ha be is kell ismernünk, hogy nem tudunk rá válaszolni, az sem kompromittál senkit, és nem okoz semmiféle zavart.

Nem beszélve arról, hogy ez a titok a legkegyetlenebbek közé tartozik; hogyan lehetséges, hogy az abszolútum egyúttal *személy* is – nálunk végtelenül magasabb rendű, nagyobb, jobb, mégis ugyanolyan értelemben vett személy, mint bármelyikünk? El tudjuk-e képzelni, hogy ez a parmenidészi Lét, amely valósággal belekövült a maga megváltoztathatatlanságába, képes volt részletekbe menően kioktatni Noé-t a bárkaépítés csínját-bínját illetően? Hogy a plótinoszi időtlen Egy magyarázatul szolgált Jób kérdéseire, s képes volt rávenni az embereket, hogy ne számoljanak fel kamatot a kölcsöneik után, ne egyék meg a nyulat és a rákot, ne fogják be ugyanabba a járomba az ökröt és a szamarat? Ha ilyesmin töprengünk, óhatatlanul megkísért a gondolat, hogy nem kellene-e különbséget tennünk, egyik-másik gnosztikus nyomán, az őtestamentumi Jahve és a valóban szerető Isten között, vagy – mint Eckhart mester – a személyes Isten és a végtelenül-névtelenül örvénylő istenség között.

A kereszténység megkönnyíti a dolgunkat és megszelídíti nekünk ezt az ellentmondást – azzal a közvetítői szereppel, azzal a kettős természettel, amely Jézus Krisztus sajátja, aki igaz Istene a keresztényeknek: eltérően az atyától, neki ismerjük a nevét, ismerjük az életét, s aligha kételkedik benne bárki is, hogy valóban itt járt a földön, itt imádkozott Mennyei Atyájához és itt hirdette tanítását az embereknek. Isten megtestesülése, az istenfiúság és a szentháromság kérdése a keresztény tantételek legtalányosabb fejezete, ám ha ezt a Jézust nézzük, akit az evangéliumból ismerünk, meg is feledkezünk a titokzatosságról és a teológiai csúrésről-csavarásról. Jézusnak eszébe sem jut, hogy levizsgáztasson minket teológiából, egyszerűen szeret bennünket, minden fogyatékoságunkkal és nyomorúságunkkal együtt, azt kívánja, hogy mi is szeressük őt és hogy imádkozunk a Mennyei Atyához. A többit majd odaát megtudjuk, vagy talán ott sem.

A sok teológiai csúrésről-csavarástól könnyű függetleníteni magunkat, de a teremtő Isten kérdésétől egyáltalán nem. Az a vélekedés mégsem állja meg a helyét, hogy a természet eleve belénk oltott valamiféle „isteneszmet”, ha így lenne, fel sem fognánk, miképp létezhetnek ateisták; annak viszont hitelt adhatunk, hogy a lét egészét megragadni kívánó gondolkodásunk is, a rend és az értelem utáni vágyunk is mondhatni ösztönösen azt keresi, ami egyszerre sarokköve és gyökere a létnek, azaz értelmet kölcsönöz neki. Sokan sokat beszéltek már erről, sok ateista tisztában volt ezzel a kérdéssel, köztük Nietzsche is: a rend és az értelem Istenből ered, s ha Isten valóban meghalt, hiába is próbáljuk elhítenni magunkkal, hogy az értelem megmenthető; a közömbös úr kiszipolyoz és megsemmisít, életünkben és fáradozásainkban semmi sem menekül meg, az atomok értelmetlen táncán semmiféle nyomot nem hagyunk, a világmindenség semmit nem akar, semmit nem kíván elérni, semmivel sem törődik, nem jutalmaz és nem büntet. Aki azt mondja, nincs isten, s közben jókedvű, az hazudik magának.

Bár az istenhitet a kultúrával együtt örököljük, s a lehető legkülönbözőbb szavak és képek garmadájával fejezzük ki, amiben benne

van evilági létünk minden esendősége, Isten mégsem a változó és véletlen kulturális kontextusok terméke, hanem az a hely, amely állandó vonzást gyakorol az Értelme, a Képzetre és a Szívre. Ő az, akire önmagán kívül nincs más magyarázat, akivel kapcsolatban tehát értelemszerűen nem tehető fel a kérdés, hogy „Istent ki teremtette?” vagy hogy „Isten minek létezik?”

Isten, aki értelmet kölcsönöz a létnek, csakis személy lehet, az pedig, hogy személyként abszolútum, ismételjük, lefegyverző és kifürkészhetetlen titok. De ez még nem elég. Ő a Jó hordozója és szétosztója. Az emberi szenvedés és a rossz évszáza-dokon át az isteni jóság ellen tanúskodott, noha a hitvédők évszázadokon át erősítették, hogy ez a tanúbizonyosság egyszerűen nem létezik. A rossz, ami a mi akaratunkból történik, mondták, elkerülhetetlenül következik szabadságunkból, vagyis hatalmunkban áll Isten ellen lázadni és akár valamennyi parancsát megszeghetjük, e szabadság nélkül ugyanis nem lennénk emberek. A szenvedés viszont, amellyel maga a Természet gyötör bennünket, magyarázták, igazságos büntetés a vétkeinkért; a kétkedőknek azonban ez mindig is gyenge érvelés volt, hisz annak, ahogy a természetes szenvedés megoszlik a világban, nyilvánvalóan semmi köze sincs az általunk elkövetett vétkek súlyához és megoszlásához. Más magyarázathoz kellett tehát folyamodnunk: Isten, amikor létre hívta a fizikai világot, egyúttal ellátta bizonyos törvényekkel és szabályszerűségekkel, amelyek öntörvényűen működnek, minden erkölcsi aspektus nélkül, s az ember fizikai szenvedése ennek folyománya. Teremthetett volna-e Isten másfajta világot? –

kérdik. Ha világunkban nem uralkodnának a fizika törvényei, hanem a csodák végtelen sorából állna, amelyekkel Isten minden percben megvédené bennünket a szenvedéstől, akkor ez semmiféle értelemben sem lenne anyagi világ. De létezhetne-e olyan, törvények irányította világ, amely semmi rosszat nem tenne velünk? Ebben nem

lehetünk bizonyosak, s nincs is hozzá elég fantáziánk, hogy elképzeljük, mégis képesek vagyunk kijelenteni, hogy akkor Isten mégsem mindenható, hisz nem hozhat kapcsolatba kénye-kedve szerint bármikor bármit bármivel, ha egyszer úgy döntött, hogy meghagy bennünket a természeti törvények világában, s e törvényeknek kell örködniük jólétünk és boldogságunk felett. Nyilván Istennek is valami árat kell fizetnie azért, amit tesz. Általános igazság továbbá, hogy a szenvedésnek tisztító ereje van, bár nem minden szenvedésnek, nem mindig és nem minden ember esetében. A kereszténység azt sugallja, hogy minden szenvedésnek megvan az értelme, s ha ezt nem is látjuk, akkor is eleve, minden számítás nélkül bízhatunk Istenben, lázadás és kétségbeesés nélkül elfogadjuk a sorsunkat, hisz úgyszintén fölötté hatalmunk. Boldogok, akik rendíthetetlenül hisznek.

De nem lehetséges-e, hogy Isten egyszerűen rossz, hogy a Sátán teremtette a világot, és ő a világ ura? Voltak, akik ebben hittek, minden valószínűség szerint azok a prédikátorok is, akik bár ezt maguknak sem vallották be, de felettébb kedvüket lelték a pokol részletes ecsetelésében. De a jó igenis jelen van a világban, még ha nincsenek is eszközeink arra, hogy a jó mennyiségét a rossz és a szenvedés mennyiségéhez mérjük. Jelen van a szeretet, a barátság, az irgalom, az önfeláldozás és a megbocsátás. Jelen van a Szép és az Értelm, jelen vannak a művészet, az irodalom, a matematika, a zene, a technika kivételes művei. Jelen van az is, amire azt mondjuk, a létezés öröme. Jelen van a Jó, ami nem lenne lehetséges, ha egy gonosz demiurgosz kormányozná a világot. Ezért ha Isten létét vagy nemlétét azon az alapon akarnánk eldönteni, hogy mennyiben van jelen a Jó és a Rossz a világban, amely olyan, amilyen, akkor a Jó sokkal erőteljesebben szólna Isten jósága mellett, mint a rossz és a szenvedés amellett, hogy Isten rossz lenne: nem azért, mintha a jó több lenne a rossznál, hanem mert ha Isten rossz lenne, egyáltalán nem létezne semmi jó, csak az infernális sötétségben lángoló örök tűz.

Az emberek mindig is szenvedtek, de csak a mi korunkban vált a szenvedés cáfolhatatlan ellenérvként Isten létére. Hogy több-e ma a szenvedés, mint régebben, nem tudjuk, de sokkal jobban meggyötör bennünket: minden szenvedést igazságtalannak érzünk (ami inkább következménye, nem pedig oka a kor hitetlenségének).

Nem lehet-e, hogy Isten – amire jó érvek találhatók a Bibliában – sokkal inkább hasonlít ránk, hol jó, hol rossz, de soha nem rossz annyira, hogy a bűnösöket örök kínszenvedésre kárhoztassa? Ami pedig ama felfoghatatlanul örvénylő istenséget illeti, amelyek titkaiba jobb, ha nem is próbálunk bepillantani: vele kapcsolatban a jó és a rossz attribútumai nem alkalmazhatók.

A természet iránti tiszteletről

A tisztelet, abban az értelemben, ahogy Kant használja, nem érzelmi kérdés, mint a szeretet, a barátság vagy az elragadtatás. Nem is meggyőződés és nem értelmi aktus. E kettő között található, és teljesen sajátos természetű jelenség. Az érzelmeket nem szokás megindokolni, bár az okokat, ahonnan fakadnak, gyakran felderítjük. A meggyőződés, ha csak nem nyilvánvaló igazságról van szó, indoklásra szorul. De megindokolható-e – és hogyan –, hogy valakit vagy valamit miért illet tisztelet? Amikor azt mondják nekem, hogy minden ember megérdemli a tiszteletet, én meg azt kérdelem, „miért?”, milyen választ kaphatok? Legfeljebb ezt: „mert mind emberek”, de ha erre én azt mondom: „na és? miért olyan érdekes az, hogy az ember ember?”, akkor humanista beszélgető társam egyszerűen nem találja a szavakat.

Miért illeti meg a tisztelet Istent, miért illet meg minden egyes embert, vagy az erkölcsi törvényt, a művészetet, az igazságot? Istent talán azért, mert örökkévaló. Az igazságot is talán azért, mert örök (bár nem egyenként minden egyes igaz állítás, ezt ugyanis nehéz lenne megkövetelnünk, de minden egyes igazságban az igazság örök értéke). Az emberi személyt is talán azon az alapon – noha egynémely esetben nehéz lenne ezt az elvet alkalmaznunk –, hogy ott van benne az isteni szikra és az Írás tanítása szerint Isten képmása (az ember igazán csak az Isten viszonylatában tisztelheti önmagát, mondja Hegel). Megszoktuk, hogy tisztelettel övezzük a holtak testét: talán mert őrzi annak a személynek a nyomait, aki életet adott neki. És magát az életet meg az élő természetet? Úgy tűnik, ugyancsak azért, mert a Teremtő művét látjuk bennük. De miért táplálunk tiszteletet magunkban bizonyos társadalmi funkciók iránt, amilyen a király, a pápa, az államelnök, függetlenül attól, ki tölti be azt? Nemcsak a pápáról, de sokáig a királyról is azt gondolták, hogy Isten kegyelméből ül a trónon. A világi államfőnek kijáró tisztelet pedig, akit már semmiképpen sem tekinthetünk Isten felkentjének, valójában e szöszertistségében már kihuny, de nyomaiban még ma is élő hit folytatása.

Röviden szólva tehát, úgy tűnik, a tisztelet annak szól, ami szent, a mai tiszteletérzés pedig, ami azokban is megvan, akik Istenről és a szentségről már mit sem tudnak, nem egyéb, mint e régi becs halovány visszfénye. Mindenesetre megeshet, hogy így áll a dolog. Az elhalt hit maradványai sokáig élhetnek még a hit kimúlása után is, minthogy nem tudnak saját eredetükről. Sokáig élhetnek, de nem vég nélkül. Az a kánon, amelyet civilizációnk a maga keresztény és bibliai gyökereiből merít, továbbra is megköveteli tőlünk, hogy minden emberi személy iránt tisztelettel viseltessünk. Ám, ha a civilizációt teljes mértékig áthatja a racionalizmus és a szcientizmus, az hosszú távon nem lesz képes megőrizni a szentség kultuszát. Előbb-utóbb majd arra a meggyőződésre jut, ha ezt így szó szerint nem is mondja ki, hogy az emberi személy leredukálható az általa betöltött funkcióra, vagyis minden személy teljes mértékben helyettesíthető. Ez pedig az emberiség végét jelentené, legalábbis az általunk ismert formában. E veszedelmet egyelőre kordában tartja az a hit, hogy a világon a legfőbb jó és a legnagyobb érték az élet élvezete.

De játszunk el a gondolattal, hogy valaki tovább nyújtja a fenti kérdést és ekképp fogalmaz: ha feltételezzük is, hogy Isten művei iránti tisztelet az Isten iránti tisztelet visszfénye, továbbá ha feltételezzük, hogy Isten létezik és ő a világ teremtője, az miért jelenti, hogy tisztelettel kellene öveznünk? Erre csak egyetlen válasz lehetséges: Istent nem mint adott metafizikai létet tiszteljük, hanem mint azt a lényt, aki a szentség letéteményese és adományozója. A soron következő kérdés elől viszont, miszerint „miért érdemel tiszteletet a

szentség?”, nyugodtan kitérhetünk, mivel a kérdésnek semmi értelme, hisz e két jelenség – a tisztelet és a szentség – egy szubsztanciát alkotnak, ha szabad így fogalmaznunk, vagy egyugyanazon valóság két oldalát jelentik, mint a szeretés és a szeretett személy.

E kérdések sorában csak egy dolog bizonytalan: a természet iránti tisztelet. A Biblia tanítása szerint Isten szándéka az volt, hogy az ember a természet ura legyen. Ebből arra következtethetünk, hogy saját szükségleteinek kielégítésére használhatja a természetet. Ezt sugallja az is, hogy Isten megengedte neki, ne csak növényi, hanem állati táplálékkal is éljen, habár ezt az engedélyt egy sor bonyolult megszorításhoz és tabuhoz kötötte, amelyeket a választott népnek be kellett tartania, de amelyeknek értelme, igazat szólva, megfelfejthetetlen.

Manapság azonban gyakran azt halljuk: tiszteljétek a természetet, mert ha mértéktelenül pusztítjátok, magatok is elpusztultok. Ez így azonban visszaélés a szavakkal. Ha azért kell óvnunk a természetet, mert saját egészségünket és életünket óvjuk vele, továbbá a jövő nemzedékek életét, úgy semmi szükségünk a tiszteletre, elegendő értelemszerűen számba vennünk, mivel mit veszünk és nyerünk. Senki se állítja, hogy a természet deformálása, amikor az ember annak már nyilvánvalóan kárát vallja, közömbös dolog. Amíg azonban ökológiai szövegeket szajkózunk, és egyre csak hajtogatjuk, hogy óvnunk kell a természetet, „tisztelni a természetet”, nem nehéz belátnunk, hogy e szövegeknek semmi értelmük: itt a tisztelet emberi mivoltunknak szól, a természet önmagában, függetlenül az ember hasznától és kárától semmiféle tiszteletre nem szolgál rá, legalábbis bibliai-kanti értelemben nem. Ha valaki mégis azt mondáná, hogy mindenképpen az a dolgunk, hogy a természet iránt, öncélúan is viseltessünk tisztelettel, mert ha az embereket eltölti ez az érzés, akkor több lesz bennük a hajlandóság, hogy a természethez való viszonyukban tekintettel legyenek az emberi szükségletekre is, az csaláshoz folyamodna, hisz más érveket és más gondolatmenetet használna, mint amiről valójában szó van.

A „tisztelet minden élet iránt” képtelen jelszó, mert akkor a tbc-bacilusokat és a himlővírust is tisztelnünk kellene; utóvégre élő szervezetek vagyunk, s nem tiszta szellemek, nem élhetünk másképp, csak ha közben megsemmisítjük az élet bizonyos más formáit.

De azt mondhatná valaki: felettébb szomorú gondolat számunkra, hogy egy szép napon a földön nem lesznek többé elefántok, tigrisek és gorillák, függetlenül attól, hogy e régi, különös barátainkból vagy ellenségeinkből volt-e valami hasznunk, vagy sem. Így igaz, ám amikor ezt mondjuk, máris valamiféle emberi – mondjuk, esztétikai – értéket tartunk szem előtt, hisz a természet szépségében és sokszínűségében való gyönyörködés olyan emberi kiváltság, ami mindannyiunknak ismerős. Tudjuk jól, hogy millió és millió állatfaj élt a földön, amelyeket sosem láthattunk, s amelyeknek csak a panteológusok tárták fel holt maradványaikat, ebbe kénytelenek vagyunk is beletörődni, minthogy nem tehetünk mást; ez azonban nem indokolja, hogy könnyen beletörődjünk a meglévő fajok kipusztulásába, még ha ezek pusztán esztétikai élvezetet jelentenek is számunkra.

Az a körülmény, hogy a természet mint öncélú érték iránt tiszteletet kellene éreznünk, nem eresztett túl mély gyökereket a bibliai eredetű vallásokban, így végül is itt eltekinthetünk tőle; nagyon is jelen van azonban egyes keleti vallásokban, amelyek hisznek az élet, minden földi élet egységében. Van valami vonzó és megnyerő e hiedelmekben, valószínűleg érdemes lenne tanulnunk belőlük. Amiből is látható, hogy a természet iránti tisztelet legalábbis vallási ajánlásnak tekinthető.

Gyakran magyarázzák nekünk, hogy maga a természeti sokszínűség is fontos számunkra, hisz nemegyszer előfordult már, hogy a tudósok, akik állandóan újabb felfedezésekre tesznek szert, egyszer csak rájöttek, hogy ez vagy az a növény-, illetve állatfaj ilyen vagy olyan hasznát hajt az embernek: az élő természet a sokszínűségével és a pazarlásával védekezik az elpusztulás ellen; az élet mindenhova beforakszik, ahová csak tud, mint Teilhard de Chardin írta. De gyakran, anélkül, hogy az efféle hasznosságra gondolnánk, egyszerűen lenyűgöznek bennünket a természet különféle csodái, akár a holt természeté is, valósággal rabul ejt a bája, és megelégedéssel tölt el bennünket, hogy a természet épp olyan, amilyen, s hogy mi hozzá tartozunk, még ha alkalmasint harcba is szállunk közömbös pusztításával. Ilyenkor felfedezzük az istenség nyomait a természetben, bár fogalmunk sincs, valójában miféle kapcsolat lehet e nyom és a természet feltételezett teremtője között.

Nehéz lenne tehát megindokolnunk a természet iránti öncélú, feltétlen tisztelet parancsát, mégis sincs semmi rossz e tiszteletben, és nem mond ellent a józan észnek. Épp ellenkezőleg. Úgy tűnik, általa is közelebb kerülünk saját emberi mivoltunk megértéséhez.

A babonákról

Ritka az az ember, aki kész kijelenteni magáról, hogy babonás, noha mindnyájan olyan jelek, hiedelmek és gesztusok közepette nevelkedtünk, amelyeket babonáknak szokás nevezni, ráadásul félig-meddig hiszünk is bennük, igaz, ezt a hitet aligha nevezzük nevén. Olvastam valahol egy anekdotát, amelynek a hitelességéért nem kezeskedem, de igen mulatságos és jól megvilágítja a kérdést. A történet szerint Niels Bohrnak, a század egyik legnagyobb fizikusának patkó díszelgett az ajtaján, s amikor egy ismerőse megkérdezte, mi a csoda az, így felelt: „Ez állítólag szerencsét hoz.” „Jó, de te, a fizikus, nem hihetsz ilyen babonákban” – háborgott az ismerős. „Persze, egyáltalán nem hiszek benne – magyarázta Bohr –, de állítólag azoknak is szerencsét hoz, akik nem hisznek benne.”

A babona meghatározását illetően nincs közmegegyezés. A nagy katolikus teológus, Karl Rahner azt mondja, a babona az Isten előtti hódolat majmolása, Istenhez méltatlan formában, azaz a babonás ember úgy akarja kikényszeríteni az isteni segítséget vagy a jövő ismeretét, hogy holmi formulákba és rituálékba helyezi bizalmát; mint amikor bizonyos, korántsem isteni eredetű erőket vallási kultusszal övezünk.

Az egyház nemegyszer megbélyegezte a különféle babonákat vagy azt, amit babonának tartott; e tekintetben megkülönböztetett szerep jutott az asztrológiának, hisz az azt sugalmazta, hogy mind az egyéni sorsok, mind a nagy történelmi események a csillagok vak, mintegy természeti hatalmától függenek, amely ugyan céltudatosan működik, de nem Isten akaratát tükrözi. Újabban a spiritiszta szeánszokat is gyakran minősítette babonának, és általában így járt el minden olyan próbálkozással, amely a holtak lelkével való kapcsolatteremtésre irányult; miközben az e téren tapasztalt megmagyarázhatatlan eseményeket az ördög mesterkedésének tekintette. Az ördögben és az ördög hóbortjaiban való hit nem számít babonának, hisz ilyesmiről az Írásban is szó van; viszont azoknak a technikai manővereknek, amelyek segítségével egyesek megpróbálnak érintkezni a holtakkal, nyomuk sincs az Írásban (a Mózes és Illéssel társalgó Jézus nem ennek a példája). Mindennemű jóstehnika is, noha bőséggel van ilyen, megbélyegzésben részesült, hisz a jövőmondás csak a prófétáknak adatott meg, akik nem a saját, hanem Isten hangján szóltak. Kálvin nem kertet: ha Isten igéje irányít bennünket, az igazi hit útját járjuk; ha viszont más vélekedések nyomába szegődik az ember, az mind babona.

A keresztény hit- és szokásvilágban a babona ismérvei elég világosak. A racionalizmus és az úgynevezett tudományos világnézet hívei viszont minden vallásos hiedelmet babonának tartanak, legyen szó Istenről, örök életről, a szentségek erejéről, a csodákról, a próféciákról vagy Jézus istenségéről. Ennek az lehet az oka, hogy egyetlen ilyen hittétel sem hitelesíthető a tudományos kutatás módszereivel. S bár igaz, hogy a tudomány eredményei állandóan változnak, a tudományosság doktrínája azonban megingathatatlanul tűnik, s azt a tudomány nyilvánvaló tévedései sem képesek kikezdeni. Volt idő, amikor babonának tekintették a meteoritokba, vagy ahogy mondták, a hulló csillagokba vetett hitet. Hosszú időn át babonának számított az akupunktúra is, noha ma

már senki sem kétli, hogy sok orvosi esetben eredményes, annak ellenére, hogy hatásmechanizmusában vannak titokzatos elemek. Egykor babonának minősült minden olyan vélekedés, amit nem lehetett összeegyeztetni az általános determinizmus dogmájával. Másfelől ha bizonyos, tartósan elfogadott tudományos igazságokat elvetnek, attól még azt nem feltétlenül tekintik babonának. A tbc-t hosszú ideig a tüdő elmeszesítésével gyógyították, amíg ki nem derült, hogy ennek eredményessége egyenlő a nullával. Nyilván voltak bizonyos szempontok, amelyek alapján ezt a terápiát javasolták, ám ezek láthatóan igen gyenge lábon álltak. Nincs az a tudományos szempont, amelynek abszolút kényszerítő ereje lenne, s nem nehéz belátnunk, hogy minden tudományos igazság ki van téve a kockázatnak, hogy egy szép napon megcáfolják.

A racionalizmus szabályai szerint azonban a különféle hiedelmek hitelét vagy az szabja meg, hogy milyen úton-módon jutnak el hozzájuk az emberek, vagy a lehetséges megindokolásuk. De itt mindjárt nehézségekbe is botlunk. Nem tudjuk, honnan ered az a vélekedés, hogy a tizenhárom szerencsétlen szám és bajt hoz az emberre, de léteznek e tekintetben spekulatív teóriák, amelyek azonban semmivel sem megalapozottabbak, mint maga a hit, hogy a tizenhárom baljóslatú szám, a racionalista kánon keretei között mégis elfogadhatóak. Tudjuk, hogy nagyon elterjedt hiedelemről van szó, olyannyira, hogy egyes helyeken a lakóházakban a tizenkettedik emelet után mindjárt a tizennegyedik következik, s a lakások számolásában is kihagyják a 13-at. Ha viszont valaki kimutatást készítené arról, hogy minden hónap 13-án több a baleset, mint más napokon, ez sem győzné meg a kételkedőket, akik hajlamosak lennének inkább fordítva látni ok és okozat viszonyát, mondván, hogy az emberek félnek a tizenhárom számtól, tehát aznap idegesebbek és több balesetet okoznak. A dolog lényege, hogy bizonyos események vagy mechanizmusok elfogadhatóak a tudás kánonja szerint, mások viszont nem. Rendszerint hitelt adunk az ókori történészeknek, ha olyasmiről írnak le, amivel kapcsolatban más forrás nem áll rendelkezésünkre, de egyből nem hiszünk neki, ha a leírt események túllépnek ezen a kánonon. Semmi sem gátol meg bennünket abban, hogy elhiggyük azt a háborút, amelyet Livius szerint Romulus folytatott, de amikor a történetíró arról kezd el beszélni, hogy az ikrek atyja maga Mars isten volt, s miután a Tiberisbe vetették, egy nőstényfarkas táplálta őket, az egész história mese lesz számunkra. Azokat a történeteket, amelyek a különböző szentek által tett csodákról szólnak, általában nem tekintjük hitelesnek, mert az isteni közbeavatkozással művelt csoda nem illik a kánonba. Azok a hirtelen gyógyulások, amelyek Lourdes-ban történnek, úgyszintén alkalmatlanok arra, hogy a kételkedőket meggyőzzék: az isteni közbelépés egyszerűen képtelenség, minden más magyarázat jobb.

E kérdés körül különösen az úgynevezett paranormális jelenségek kapcsán szokott fellángolni a vita. Ezeknek a jelenségeknek leggyakrabban csupán, ahogy mondják, anekdotikus hitelük van, bajos lenne megfigyelésükre technikai eszközöket mozgósítani. Rengetegen vannak, akik már érintkeztek a holtak szellemével, mégsem valószínű, hogy e szellemek rábíráhatók egy tudós grémium előtti felvonulásra, csak azért, hogy ez a grémium kiállítsa róluk a szükséges tudományos tanúsítványt. Itt is az elfogadott kánon a lényeg: sokan láttak már szellemeket, de minthogy szellemek nem léteznek, ezek az emberek csak képzelődhetnek, csak hallucinációk vagy félálombeli képzetek áldozatai lehetnek, vagy egyszerűen fantáziálnak. Ugyanez a helyzet más hasonló jelenségekkel is. Rengetegen vannak, akik érintkeztek a túlvilággal, mondjuk, magasabbrendű szellemekkel, vagy kézzelfoghatóan érezték Isten jelenlétét; a kételkedőket ez aligha győzi meg, mert ezek az élmények a másik ember számára hozzáférhetetlenek; nekik maguknak viszont a saját hitük teljesen megnyugtató és nincs szükségük semmiféle plusz bizonyosságra. Szinte minden embernek volt már olyan élménye, amely a telepátikus kapcsolatot sugalmazta, de e tekintetben is bajos lenne tető alá hozni egy egzakt ellenőrzést nyújtó kísérletet, a racionalista kánon hívei meg egyébként sem érdeklődnek a kérdés iránt, mert eleve tudják, hogy a telepátia lehetetlen, nem léteznek olyan technikai eszközök, amelyekkel be lehetne programozni. Ha az úgynevezett Zener-kártyákkal végzett kísérletekben voltak is egész találatosorozatok, amelyekben a véletlenszerű koincidenenciáknak fantasztikusan kicsi a valószínűsége, a kételkedő nem fog azzal bajlódni, hogy a dolgot ellenőrizze, mert olyasmiről van szó, ami lehetetlen; kár vele az időt tölteni; még a legszigorúbban ellenőrzött kísérletben is található mindig valami hiányosság, a kísérlet megismétlése pedig gyakran úgysem sikerül. Ilyenkor talán valamiféle – hogy Maeterlinck könyvének címét vegyem kölcsön – „ismeretlen vendég” lép működésbe, olyasféle energiák, amelyek nem aktivizálhatók azzal a rendszerességgel, mint az elektromágneses hullámok, hanem szórványosan, váratlanul jelennek meg és tűnnek el. E sajátos jelenségek iránt bizonyos racionalisták is érdeklődést tanúsítanak, természetesen nem azok, akik belecsontosodtak a maguk fanatizmusába, inkább akik jó iskolát jártak, mint például Eysenck, aki nemcsak megingathatatlan racionalista volt, hanem a statisztikai adatok kitűnő magyarázója is. Látható-e előre a jövő, azaz lehetséges-e az az anticipáció, amely megfelel három feltételnek: először is a megjövendölt eseményeket a normális feltételek alapján ne lehessen valószínűsíteni (nem tekinthető jövendölésnek, ha egy rákbeteg államférfiúról megjósoljuk, hogy fél éven belül meghal); másodsor pontosan megnevezett eseményről legyen szó, ne ködös metaforáról, amely gyakorlatilag bármi fejleményre vonatkoztatható, mint Nostradamus prófeciái (vagy ne olyan, józan ésszel szinte biztosra vehető eseményről, mint az amerikai jóskok jövendölései, akik képesek teljes komolysággal bejelenteni, hogy néhány hónapon belül bajok lesznek a Közel-Keleten); harmadszor megállapítható legyen, hogy a jövendölést valóban közzétették, ám maga az esemény nem e közzététel következményeképpen következett be. Vannak ilyen történetek, mint például Lincoln elnök híres esete, aki előre megálmodta, hogy meggyilkolják, ezek sem illenek a kánonba, a tudományos szemlélet híve tehát nem is gondolkodik el rajta; az sem különösebben érdekes számára, hogy milyen gyakran és milyen nagyságrendben fordul elő az ilyesmi, hisz egyrészt nem lehet betervezni, másrészt a tudományos kísérletek alapelvei felől nézve e jelenségek működési mechanizmusa felfoghatatlan. Az ilyesféle esetekre nem húzható rá a természetjog sem. A tudósokban ilyenkor többnyire túl erős a félelem a kockázatos bűvárkodástól, amely ki tudja, mire vezet és nem veti-e fel a kialakult tudományos kánon revízióját, nem beszélve arról a félelemtől, hogy végül ügyes szemfényvesztők áldozataul esnek. Azt senki sem tagadja, hogy ezekben az ügyekben sok a csalárdság, az illúzió, a naivitás és a hallucináció, de hogy csak erről lenne szó, és semmi másról, azt nehéz lenne kijelenteni, hisz egy sor olyan jelenségről tudunk, amelyek semmiképp sem minősíthetők csalásnak vagy illúzióknak.

Az emberekben minden bizonnyal nagyon erős a vágy, hogy a természetfeletti erőkkel kapcsolatot létesítsenek, ezért is botlunk lépten-nyomon olyan szerencsétlenekbe, akiknek holmi alkalom adta, homályos folt egyből Jézus vagy Szűz Mária alakját ölti, s akik azonnal sietnek is világgá kürtölni a rendkívüli eseményt, nem egyszer visszhangra is lelve, bár manapság az egyház egyáltalán nem kapkodja el az efféle állítólagos csodák hitelesítését, de még a tanulmányozását sem. Sokféle babona van, ám a legtöbb azt sem érdemli meg, hogy akárcsak szemügyre vegyék a pszichológusok vagy a szociológusok. Vannak fájdalmas babonák, mint az úgynevezett cargokultusz, amit Jacopetti filmje tett halhatatlanná. A boszorkányok históriája, mint tudjuk, nem túl épületes, ám ma is élnek közöttünk olyanok, elsősorban nők, akik képesek vagy legalábbis képesnek érzik magukat, hogy mágiikus úton ártsanak másoknak. Ezzel a tudással nem szokás nyilvánosan eldicsekedni, tegyük fel azonban, hogy valaki annyira behizelgi magát egy boszorkány kegyeibe, hogy az elárulja neki, kinek, mikor milyen rosszat fog okozni; tegyük fel továbbá, hogy nem bizonyul lényegtelennek az áldozattal tudatni a rá váró sorscsapásokat; ha a vizsgált személy racionalista, az mindenképp azt fogja állítani, hogy a véletlenek összjátékáról van szó, s ez a véletlenszerű egybeesés nem tud olyan sokszor előfordulni, hogy egyszerűen csak hinni kezdjen a mágiában.

Minthogy eleve megvannak bennünk azok a sarkigazságok, illetve az a beállítottság, amelyek megszabják reagálásunkat a körülöttünk történő eseményekre, képtelenség közmegelegedésre méltó meghatározást találnunk arra, hogy mi számít babonának és mi nem. Jó okunk van azt gondolni, hogy a természetes energiák mellett, amelyeket a tudomány ismer és részben a maga uralma alá is hajtott, léteznek más kommunikációs formák is, bizonyos emberi képességek – akár mindenkinek megadottak ezek, akár csak némelyeknek, akár állandóan működnek, akár csak egy-egy pillanatban –, amelyek eltérnek a szokásostól; nehezen hihető azonban, hogy eredményes, általánosan hasznosítható technikaként sikerülne őket befognunk, előre kiszámítanunk, hogy alkalmazásuk milyen eredménnyel jár vagy akárcsak elméletileg besorolnunk az ismert jelenségek tárházába. Számolhatunk azzal, hogy léteznek ilyen energiák és ilyen kommunikációs formák; ám ezek természetükből eredően tisztavirág-életűek, aligha lehet őket megszerezni, bizonyos erő függvényei, amelyet az ember akarata vagy működésbe hoz, vagy nem; s tény, hogy az efféle feltételezések hallatán azok mindig is felháborodtak és dühbe gurultak, akiket legfeljebb előítéleteik és világnézetük feladása árán lehetne erről meggyőzni.

Ami azt illeti, a rendkívüli erőkre vetett hit általában, függetlenül attól, mennyire igazi és hatékony, hasznos is lehet, káros is, s a kettő között nem árt különbséget tennünk. A boszorkányok megégetése nem volt éppen dicséretes szokás, de már nem gyakoroljuk. Nyers fán lekopogni a szerencsénket nyilván ártatlan babona. Ha hiszünk abban, hogy befolyásolni tudjuk e különös erőket, akkor az, hogy eljárásunk rossz-e vagy jó, a céljainktól függ; még ha hatástalannak is bizonyul, lehet rossz, amennyiben másoknak ártani akarunk vele. Az a hit viszont, hogy léteznek olyan természetfeletti erők, amelyek kedveznek nekünk és érdemi törekvéseinknek, minden bizonnyal hasznos, mert megerősít abbéli készségünkben, hogy e törekvéseinket természetes adottságainkkal véghez vigyük.

A szentekről

Élnek-e szent emberek a földön? Szerintem élnek. Itt azonban nem azokra gondolok, akiket a római egyház szentté avatott, akiket tisztelet és akikhez imádkozik. Természetesen az egyház is feltételezi, hogy a szentek sokkal többen vannak, mint a kanonizáltak, és hogy sokukról csak Isten meg a szentek mennyei serege tud. Az egyház rendelkezik megfelelő előírásokkal és ismertetőjegyekkel, amelyek alapján eldönti, kit tekint szentnek; egykor erről Isten népe határozott konszenzussal bírt, azok vallomása alapján, akik az illető szentet ismerték, tanúi voltak példamutató életének vagy vértanú halálának. A zűrzavar és a bizonytalanság elkerülése végett azonban a történészek által sötétnek nevezett századtól, a *saeculum obscurum*tól, vagyis a tizedik századtól, fokozatosan meghatározták a szentség ismérveit és a szentté avatási eljárás menetét. Alapelvnek számított, hogy nem szükséges hozzá az abszolút büntelenség, hisz egyetlen ember sem élheti le a bűn nélkül az életét (Jézus kivételével), s a nagy szentek közt is előfordultak olyanok, akik korábban, mielőtt bekerültek volna a naptárba, súlyos vétkekkel szennyezték be magukat, akár Tarsusi Páltól kezdve; bűneiket tehát azzal kellett levelezekelniük, hogy kiemelkedő szolgálatokat tettek Istennek és az embereknek. A csodákra azért volt szükség, mert az, hogy valaki szent életet él, nem tekinthető csálhatatlan ismertetőjegynek; hisz olyan bűnöket is elkövetünk, amelyeket mások nem látnak, ám amelyek ugyancsak megnehezítik bekerülésünket az üdvözültek körébe; a csoda azonban, amelyet Isten művel a szent közbenjárása, szemlátomást Isten tanúságtételével hitelesíti a szentséget.

Ez mind ismerős mindnyájunknak, ezúttal azonban egy ennél sokkal tisztázatlanabb dologról szeretnék beszélni – a világi szentségről, ha szabad így kifejeznem magam. Magától értetődik, hogy azok, akiket az egyház szentté avatott, mind tagjai voltak az egyháznak. De ez nem zárja ki, hogy a római egyház keretein kívül is keressünk szenteket, akik más hitet vallanak (vagy semmilyen sem), sőt talán nem is istenhívők. Kiket szoktunk hát szentnek nevezni?

Nyilván könnyebb megmondani, ki az, aki biztosan nem szent, amire ezernyi kézenfekvő ismertetőjegy közül engedtessek meg nekem csak egyet említeni: biztosan nem szent az, aki szentnek tartja magát. A szentek bűnösöknek tekintették magukat, távol állt tőlük a gőg, hogy elteljenek önnön tökéletességükkel, s ami jót tettek, azt nem a látszat kedvéért tették. Az egyház szentjei közt a legkülönbözőbb rendek és mesterségek képviselői is megtalálhatók: tanultak és tanulatlanok, a pápától és a királytól a koldusig és a parasztig ilyen is, olyan is, s ugyanez elmondható a világi szentekről. Bizonyos foglalkozások azonban számottevő nehézséget jelenthetnek. A hagyomány szerint Mária Magdolna, mielőtt Jézussal találkozott, a világ legősibb mesterségét űzte, ám az e mesterségből élő nők koránt sincsenek eleve kizárva a megváltás művéből; bizonyára akadnak közöttük olyanok, akiknek nincs más választásuk, ha enni akarnak adni a gyerekeknek, s az irodalomban több az együttérzés irántuk, mint a megbélyegzés. Az sem lehetetlen tehát, hogy akadnak közöttük szentek. Léteznek azonban valóban ocsmány foglalkozások, amelyekről nehéz lenne ilyesmit állítani: például a kábítószer-kereskedő, a pedofil szexuális szórakozások szervezője vagy a zsaroló. Az ilyeneknek igazi lelki keresztségen kell átesniük, igazi damaszkuszi utat bejárniuk és hosszan vezekelniük, hogy bekerülhessenek a szentek társaságába.

Ha a szentség világi kritériumairól beszélünk, nyugodtan eltekinthetünk azoktól a kérdésektől, amelyeknek csak a teljes értékű vallási tapasztalat ad értelmet, tehát nemcsak a csodákról, vagyis azoktól az eseményektől, amelyek csodálatosságát bárki szemtanú hitelesítheti, anélkül, hogy meg kellene hazudtolnia az értelmét, hanem az istenszolgálatnak az emberek szolgálatától eltérő formáit is, mint amilyen az imádság, az önsanyargatás vagy az istenség mibenlétéről való elmélkedés. Nem akarjuk tagadni ezeknek az eljárásoknak se a hasznát, se a valóságát, csak éppen zárójelbe tesszük őket. Abban, ami ezek után marad, már nincs semmi különbség a világi és a vallásos szentség között. Így azt nevezzük szentnek, aki egész életét és minden erejét mások önzetlen szolgálatára igyekszik fordítani, aki mindenben önzetlen, csak jót tesz és csak jóban részesít másokat. A világi értelemben vett szent azért cselekszik így, mert úgy gondol a többi emberre, mint gondoskodásának, barátságának és szeretetének kizárólagos tárgyára, a vallási értelemben vett szent ezenkívül Isten parancsolataihoz is tartja magát és át akarja adni magát Istennek, ám ha tényleg rászolgál a szent névre, akkor ő is a többi embert kívánja szolgálni, s nem csupán eszköznek tekinti őket, hogy általuk Istent szolgálja. És egyik is, másik is mentes a gyűlölettől.

Mondhatnánk azonban, hogy hiába van meg a legjobb szándék a cselekvésben, az ember könnyen tévedhet arra vonatkozólag, hol és miből születik a jó, s mindnyájan ismerünk eseteket, amikor a legjamborabb szándékok rosszra fordultak. Nyilván megesik az ilyesmi nem egyszer, de ha az erőteljes jószándékhoz társul az az erős akarat, hogy ne csapjuk be magunkat, akkor a tévedéseink, melyek továbbra is lehetségesek, talán nem oly megsemmisítőek. Természetesen nem láthatjuk előre tetteink minden következményét, s bármilyen kínos, felelősek vagyunk azokért a fejleményekért is, amelyeket tényleg nem láhattunk előre. Az élet bonyodalmainak nincs határa. A jó és a rossz közötti választóvonalat e bonyodalmak mégsem mossák el teljesen.

A világi értelemben vett szentségnek megvannak a maga fokozatai. Nem úgy fest a helyzet, mintha a világ ketté lenne osztva megváltottakra és megbélyegzettekre. Inkább úgy kell néznünk a szentséget, mint amiből az emberek különböző mértékben, különböző intenzitással részesülnek. Ha vallási értelemben vesszük, a jónak akkor is vannak fokozatai, s nem igaz, hogy azok, akik nem száz százalékig, nem maradéktalanul jók, mind eleve ama velejükig romlott kárhozottak sorába tartoznának. Keresztény szempontból nézve is, az emberek nagy része se nem tökéletes, se nem végsőkig korrumpált. A szentek és a többi ember közt azonban elég nyilvánvaló, minőségi különbség van: a szentek azok, akiket Isten a haláluk után azonnal magához emel. A világi értelemben vett szentek esetében soha nem áll rendelkezésünkre ilyen bizonyosság és ilyen szabatos kritériumok, adott esetben

mégis jól érezzük, hogy szentekkel van dolgunk.

Hányan vannak, akik ilyen igaz életet élnek, a szónak abban az értelmében, ahogy a Máté-evangélium ötödik fejezetében olvassuk? Bizonyára nem sokan, bizonyára az emberiségnek csak kis töredéke. De ők váltják meg a világot, ők, akik rációznak arra a tételre, hogy az emberi valóság az ördög találmánya, ők, akik a világ kristálytisza lelkét alkotják, akik a világ sorsát jóra fordíthatják.

A szentek, ismétlem, nem nevezik magukat szenteknek és nem is tartják magukat annak. Sőt, mi több, szerintem azt is méltatlan dolognak éreznék, hogy törekedjenek a szentségre, vagyis ebben lássák törekvéseik célját. Ha igaz is, hogy saját életünket mások számára a jó forrásává tenni ugyanaz, mint szentté válni – ez egyáltalán nem jelenti, hogy a szentté válás vezéreljen bennünket az életben. Épp ellenkezőleg, az az egészséges, ha minél kevesebbet gondolunk erre, hisz ha mindenáron szentek akarunk lenni, ez a vágyunk túlságosan is könnyen teljesíthető, azaz túl könnyű arra az érzésre szert tenni, hogy máris elértük a szentség állapotát, ami gögössé tesz, amitől egyből magasabb rendű embernek kezdjük érezni magunkat, aki fel van rá jogosítva, hogy másokat megvessen és lenézzen. Annyi biztos, hogy akik magukat szentnek tartják, távolabb vannak a szentségtől, mint Makó Jeruzsálemtől. Csak olyanokból lesznek szentek, akik mit sem törődnek a szentséggel.

A legszívesebben azt mondanám azonban, hogy higgyünk Leibniznek, aki szerint a lét anyagában minden mindennel szorosan és elválaszthatatlanul összefügg, úgyhogy mindnyájan – minden emberi lény – része vagyunk a világmindenség egyetemes rendeltetésének, de korántsem független része, hanem olyasformán, hogy ha bármelyikünket ebből a felmérhetetlen egészből kiemelnénk, a világmindenség egész története másképp festene, hisz mindannyiunknak van valami szerepe ebben az egyetemes rendeltetésben, még annak a gyermeknek is, aki egy órával a születése után meghal, ám honnan tudhatnánk, mi a szerepe ennek a halálnak az egészben, ehhez ugyanis arra az isteni tudatra lenne szükségünk, amely a mindenséget egyszerre látja; igazából nem tudjuk például, milyen küldetése volt egy Einsteinnek vagy egy Chopinnek.

Végül tegyük fel magunknak a kérdést: így értve a szent fogalmát, vajon a hívők vagy a szkeptikusok, hitetlenek, bizonytalanok közt van belőle több? Összeszámolásról természetesen szó sem lehet, de az embert megkísérti a gondolat, hogy akár személyes tapasztalatai, akár az *a priori* érvek alapján megpróbáljon provizórikus választ adni a kérdésre. Úgy tűnhet, hogy a jámbor keresztények közt több szent van, hisz ők eleve érzékenyebbek a szentség kérdésére, többet hallottak és olvastak a szentségről és a szentekről, az egész problémakört vallási és isteni dimenzióban látják, nem csupán evilági, erkölcsi vagy kulturális aspektusból, vagyis könnyebben találnak helyet a szentségnek saját szótárunkban és lelki készleteinkben. Ez nyilván így igaz, de csak az érem egyik oldala. A másik oldal viszont azt mutatja, hogy ugyanezen okokból a vallásos emberek jobban ki vannak téve az álszentség, a göggel, hipokrizissal és önelégültséggel fűszerezett bürokratikus szentség kísértésének. Ami abból ered, hogy az igazság beavatottjainak érzik magukat, utóvégre csak ők tudják, mi a szentháromság, rajtuk kívül más nem (valójában persze ők sem, mert senki sem tudja).

Ez az önelégültség pedig, mint gyakran tapasztaljuk, jó táptalaja a gyűlöletnek és hazugságnak. Nem nehéz köztük olyanokra lelnünk, akik nem annyira felebarátainknak igyekeznek szolgálatokat tenni, mint inkább szentek akarnak lenni. A szkeptikusok, hitetlenek vagy a vallásilag közömböseket viszont könnyebben engedik át magukat a cinizmusnak, könnyebben esnek a nihilizmus vagy a kapzsiság csapdájába; az ilyen embereknek különös motivációval vagy különös lelki berendezkedéssel kell bírniuk ahhoz, hogy a vallási hagyománytól függetlenül vagy látszólag függetlenül eljussanak oda, amit mások szentségnek nevezhetnek. Ugyanakkor kevésbé gyanúsíthatók azzal, hogy a motívumaik nem egészen tiszták és hogy a jámborságukat gyűlölet és hazugság színezi át. Így aztán, bár nyilván vannak itt is, ott is igazi szentek, nem találhatók *a priori* okok arra nézve, hogy ezt a ritka, különös emberi minőséget ezek vagy amazok körében fedezhetjük fel nagyobb számban.

Pályi András fordítása

Margittai Gábor

Az igazság élménye

A személyiség, a műfaj és a megismerés problémája
Babits Mihály esszéiben

A babitsi esszéforma egyik legvehemensebb kortársi bírálata, Halász Gábor *Egy ízlésforma önarcképe* című írása *Az európai irodalom történetét* magánérdekű önarcképek katalógusának, Babits esszéista magatartásformáját pedig pusztán nosztalgikus vallomásoknak nyilvánította, jóllehet, az esszé poétikai problematizálása többnyire ürügyként szolgált a nemzedéki konfliktus kirobantásához és az ideális és korszerű konzervativizmus alapelveinek a megfogalmazásához. Ám kétségtelen, hogy Halásznak igaza volt: Babits az irodalom történetét valóban önarckép-galériává alakította át, otthont teremtve saját esztétikai és erkölcsi nézeteinek. A babitsi szubjektivitás azonban nem leküzdhetetlen járuléka, hanem, minden drámaiságával együtt, alapvető módszertani szempontja, sőt (be)teljesítendő végcélja volt a portrészorozatnak. Lírikus igényeihez: az arcképek helycseréjéhez pedig az egyéniségnek-lelkiségnek, a lírai megnyilatkozásnak és a megismerés egzisztenciális tétjének – a babitsi esszé-életműben kikristályosodó, Halász által sejtetett – kategóriarendszere nyújtott teoretikus segítséget. Az esszéista Babits élethűbb portréjához hozzátartozik e három szemléleti elem alaposabb ismertetése, mely, érzékeltetve a két nemzedék közötti bölcséleti folytonosságot (és nézetkülönbségeket is), megvilágítja a vita hátterét. Ugyanakkor biztonságosan elemezhetővé és leírhatóvá teszi az esszék korpuszát, mivel ezek a kategóriák egyrészt fókuszálják a szerző elméleti és morális problémáit, másrészt csak csekélyebb mértékben változtak Babits jelentősebb váltásai során.

Egyéniség-fogalom. – A XIX. századi magyar és angolszász klasszikus liberalizmus eszméin, illetve a Carlyle-i, nietzschei héroszkultuszon iskolázott költő ismeretelméletének is kulcsfogalma az egyéniség: a szabad individuum, aki, pontosan ismerve és folyamatosan meg is élve határait, az antik görög harmóniaeszményt elsajátítva, „belső latinítástól”, egy arisztokratikusan előkelő és elkülönülő tudáseszmenytől vezérelve nem szociológiailag és nem is pszichológiailag határozható meg¹, hanem művészeti (ön)kifejezése szerint. Babits viszolygása minden kollektivitástól², a nyájszellem rebelliójától a modernitásban, a zseniális önkifejezés poétikája igénye és az egyéniség múlthoz-hagyományhoz kapcsolódása körvonalazza ezt az elsősorban esztétikai természetű, alkotói individualitást. Az egyéniség mint olyan Babits számára éppúgy az ideák birodalmába tartozik, ugyanolyan transzcendentális, istentől ihletett és egyetemességgel átítatott platonikus érték, mint az örökérvényű költészet. Sőt ez utóbbinak, és minden – válságban formálódó – humanitásnak az előbbi a kizárólagos alapja.³ Az egyén tehát egyrészt arkhé ebben az ismeretelméletben, másrészt pedig olyan szűrőrendszer, amely, a megismerést létezése egzisztenciális és történeti tétjeként értelmezve, a legvégső ismeretek birtokosává tehet: ezek a babitsi egyéniség-fogalom esztétikai, episztemológiai és eszkatológikus vonatkozásai.

Ám ennek a fogalomnak, az esszéíró lassú szemléleti változásainak vagy hirtelen, drámai váltásainak megfelelően időről időre más vetülete kap hangsúlyt; az életmű etizálódásának folyamata igen látványosan jelentkezik az esszéiben. A Locke és Hume nyomdokain kibontakozó pszichologizáló-szenzualista előzmények⁴ után az igazi kezdet a korhű zseniesztétikáé, az alkotói újdonság és eredetiség igényéé, amely a Nyugat első nemzedékének közös élménye: Ady, Babits, Kosztolányi, Juhász és a többiek korai (olykor teljes) poézisét ez a minden epigon kultúrterméktől, Ugar-Magyarországtól, elhasznált hagyománytól *elzárkózó*, öndefinitív, elsősorban egy esztéta dekadens-szecessziós én-felfogásban: a dekoratív zseni-hősben és egy arisztokratikusan komplikált formavilágban tükröződő *artisztikus individualizmus* jellemzi. Babits első versesköteteiben, a *Levelek Írisz koszorújából* és a *Herceg, hátha megjön a tél is* verseiben a személyiség rendkívüliségének és magábefoglaltságának⁵ élményét a tüntetően újszerű vagy tüntetően ódon formák használata tárgyasítja; az első esszék felfedezik az intellektuális, az esztétikai és a morális magabazárkózottság előd-figuráit Komjáthy, Péterfy és Dömötör János, majd Vörösmarty személyében. A korai líraeszmény az én esztétikai szolipszizmusában gyökerezik, aminek egyik eklatáns példája a – nem véletlenül – kötetzáró *A lírikus epilógja*: ez a vers tanúsítja, hogy a babitsi líra és esszéesztika alapproblémái nemcsak hogy közös töről fakadnak, hanem többször megegyeznek. A szolipszizmus réme (*S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi, / de hogyha van is, Isten tudja hogy' van?*), a magábefoglaltság kényelmetlen nyugalma találkozik a kényszerű ontológiai revelációval: *Én maradok: magam számára börtön, / mert én vagyok az alany és a tárgy, / jaj én vagyok az ómega s az alfa* – amely az esszéportrék episztemológiai alapproblémája egyben, az arcok egymásba olvadására, átsátrózódására vonatkozóan. A korai arcképek Taine-től kölcsönzött *faculte maitresse*-elvét pontosan az esszéíró szubjektum és a modell elválaszthatatlansága, illetve a modell fő jellemvonásának megszállása módosítja.⁶

A folytatás a 20-as évek elejétől a korelemző ítélkező individualitásé, mely az esztétikai kontextus túlsúlyának felszámolása: a problematizált alkotói egyéniség, a történeti traumának köszönhetően, lassan beágyazódik egy morálisan alapértelmezett, időszzerű kérdésekre választ kereső írástudói szerepbe. Ezzel a beágyazódással viszont a tradíció szentesítette humanista értékek közéleti szószólójává, vagyis egyfajta kollektívitás közvetítőjévé lesz a korábban szigorúan magára korlátozott Babits. Az egyéni a kollektívumra kezd vonatkozni – ez pedig erőteljesen átalakítja a koncepció korábbi szerkezetét, noha az esztétikai, történeti és morális kontroll többnyire együttesen, tudatos egységben jelentkezik a továbbiakban is. A korábbi formai-művészi elzárkózás etikuskritikus toronyórlétté változik, ám az előzmény nem szűnik meg, nem deformálódik, hanem felszívódik az új szerepbe. Hiszen a váltásnak csak egyik vonatkozása az, hogy az artisztikus vátesz morális váteszé alakul át, aki most már a közösségi felelősség terhével jár vissza az örök értékek platonikus birodalmába, s a korábban a dekoratív személyiség önfeltáráására használt ideákat most a háborús végveszélybe került emberi kultúra védelmére lesz kénytelen fordítani. A vezérszerep ugyanúgy elkülönülés marad, az erkölcsi vezér a maximalitás csaknem elérhetetlen példája, akit éppen ez a magaslati-körütekintő lét, a szigetszerűség elitizmusa tehet alkalmassá a szerepére. A kollektívum: a megtévelyedett, útmutatásra szoruló tömeg legitimálja a toronyórt; s az esszék metaforizáltságának fokozódása, a mitikus jelképek gyakoribb alkalmazása (pl. az 1930-as *Ezüstkorban*) az *én mitológiájának* kidolgozását jelzi. A közéletiség, a kollektívumra vonatkozás újabb dimenziókat nyújt a babitsi individualitás számára, ahogy az első nyugatos nemzedékben vállalt teoretikus vezérszerep is. A babitsi egyéniség-kép az artisztikus arisztokratizmustól a védekező-megtartó hagyománytudás kétségbeesett, klasszikusan modern előkelőségéig, a kor iránti felelősség gondozásáig jut el.

Ám az egyéniség a „fejlődési” ív minden szakaszában archimédészai pont: fókuszáló, elzárkózó és legitimáló természetű

szubsztancia, a sziget-elv formaváltozásai sosem számolják fel magát az alapelvet. Az életmű első felében például 1919-es egyetemi előadásokban⁷ szembeüvölt az irodalomtudomány individualista, élmény-centrikus megközelítése, amelynek háttérében egy csak sejtetett intuitív módszer áll: az alkotási folyamatot nyomon követő szemlélet iránya, ellentétben Halász – és a második nemzedék – tárgyiasabb költészetfelfogásával, az értelmezés romantikus hagyományait és az éppen időszerű hegelianus szellemtant követve, mindig a „belülről” „kifelé”, az objektíválódásé: „A legteljesebb lelki közlés valami megszabadulásfélét jelent, egy külső helyre való kivetítést. Amikor objektívvá válik az, ami bennünk a legsubjektivebb.”⁹ A tárgyiasulás folyamatában is a „belsőn” marad a hangsúly. Az irodalom középpontjában az írói egyénisége, az alkotó zseni expressziója áll, Babits ennek vizsgálatára szűkíti a tudomány feladatát, következetesen szubjektív vektorokat jelölve ki ezzel az irodalom szemléletében. Noha ekkor már szakít Taine pszichologizmusával, kijelentve, hogy „Az irodalomtudomány feladata nem az írókat, de a belőlük kisarjadt műveket vizsgálni.”¹⁰ Ugyanakkor: „Az irodalom lényege (...) a formai kritérium, az *expresszió*” – ami csupán az író életrajzi-lélektani, de nem az esztétikai személyiségtől való eltávolodást jelent. Az író-zseni az a szuperszemélyiség, aki individualitásának felfokozott kifejezésével az irodalomtörténet hagyományát, a változások ritmusát szabályozza: Babits irodalmi zseni-fogalma 11 sokat köszönhet Schopenhauer voluntarizmusának, Carlyle heroikus géniusának: a történeti váltások emberfeletti kulcsfigurájának és Nietzsche mindent átértékelő, a filiszter-apokalipszis reményében élő, úr-morálú übermenschének, ám ő sosem formál hőseiből olyan gigantikus és mitikus elnagyolt szörnyeket, mint példaképei – visszatartja a rettegés a „veszedelmes világnézettől”: az etikus határtisztelet. A hiteles episztémé a (kultur)történetiségben megalapozódó esztétikai megismerés, amelynek éppen a szubjektivitás ad kitisztult távlatokat: „A nagy írók önvallomásai többet érnek, mint a híres szaktudósok munkái”¹²; vagy: „az irodalom valósága még objektivebb valami, mint a tudomány valósága”;¹³ máshol: „a szeretet képebbé tesz a megismerésre, még az elfogulatlan megismerésre is”.¹⁴ És mivel ez az egyéniség-felfogás már kezdetben problematikus, akár később a Halászé, aki Babitstól, úgy tetszik, nem csupán az individualitás feltétlen tiszteletét, esztétikai konstitúcióját, de aporetikusságát¹⁵ is elsajátította, nem csoda, hogy az életpálya során az apória csak ámyalódik, de nem oldódik fel soha. Az irodalom (és, mint majd látni fogjuk, különösen a líra) Babits számára – de az esszéíró nemzedék számára is – az ontológiai különbség közvetítője, egyszersmind az emberi lelkiség gazdagítója-értelmezője lehet: „Az irodalom az, mely egyedül lökheti tovább az emberi legbensőbb lelki életet.”¹⁶ *A Magyar költő kilencszázitizenkilencben* című esszében megjelenik a közvetítés történeti vetülete is: a költő „az, akiben nem aluszak az ősök”¹⁷, őáltala a lélek, a lelkiség anyaga: a múlt, az emlék a jelen felszínére törhet. Ez az irodalmi funkció messianisztikus árnyalatot kap az 1925-ös *Új klasszicizmus felé* című programesszéjében, amely a lelkiség újralfedezését, a lelkiségnek mint a szabadságnak és a felelősségnek a szépirodalmi megjelenítését, elemzését követeli, mert az adhatná vissza a Szellemi Kultúra tekintélyét, a naturalista törekvések ellenében. A fiziológiai analíziseket fel kell váltania a világteljeség lelki reprezentációjának, a modoros mechanikusságot a belső élet bonyolultsága felmutatásának. Az irodalomnak el kell mélyülnie, vertikális tapasztalatra kell szert tennie, hogy érzékenyebbé, beleérzőbbé váljon. Ezek már a válságkezelő-kritikusi individualizmus hangjai. A valóság kisszerűségétől és agresszivitásától elkülönülő metafizikus tér megteremtésében különleges szerep hárul a költészetre; az új klasszicizmus a teljesség- és/mint lelkiség-igény maximális teljesítését jelenti Babits értelmezésében. A költő nem szabadulhat önmagától. A lelkiséget garantáló világértelmezés az idegenség, az individuális kultúrtörténeti megőrzés maximalizmusa, amely csak a sziget metafizikus klímájában érhető el, ahogy *A Sziget nem elég magas* című programversben olvasható: *Az inség/ tengere nő s el is önthet. Az emlék fennmarad, állván/ tűnt szigetünk tetején, mint kincses zátony a süllyedt/ Atlantisz vizein (...)* *Többet, örökké/ többet, amíg élünk! A sziget nem elég magas...*¹⁸ A lelkiség-igény másik problematikus aspektusát mutatja az 1931-es *Szellem-történet* című vitairat, amelyben a Geistesgeschichte – elsősorban magyar – megvalósítását bírálva, kijelenti, hogy a tudomány feladata olyan intuitív eredményekhez eljutni, amelyek nem szubjektívek és nem egyéniek – ebben vallottak kudarcot a szellem-történeteszek, Thienemann Tivadar, Horváth János és Farkas Gyula, akik korrajzaikat önkényesen szerkesztették meg. Összességében nem véletlen tehát, hogy Lengyel Balázs¹⁹ Babits életművét ész és intuitív megismerésmód szakadatlan harcaként jellemzi. Ezt az antagonizmust az etikus racionalitás: a Törvénymagyarzó (kollektívumra vonatkozó) létformája és a (radikálisan egyéni) költői lét közötti feszültséggé bővítjük: az igazi kérdés Babits számára az, hogy meddig vállalható az intuíción mint a megismerés alapvetően szubjektív és lírai módszere, és honnan kezdődik, honnan *kell* kezdődnie az ész diktatúrájának? A kérdés a babitsi (és a teljes nyugatos) esszéisztika alapvető episztemológiai-etikai válsághoz vezet.

A külvilágtól elszigetelődő, magába zárkózó személyiség babitsi alapmotívuma mint a korviszonyokkal példázatosan ellentétes erőközpont bukkan fel újra az 1932-es *Goethe*-portréban. Úgy tűnik, Babits itt már végleg beletörődött abba, hogy az individualitás pusztán esztétikai meghatározása nem elégséges; a négy évvel korábbi Tóth Árpád-arckép platonikusan kristálytisza, éteri figurájának: a *korallemberek* a bemutatása most az üdvös társadalmi létforma szempontjával gazdagodik. A kor kollektív szemléleti formáit cáfolja meg a Goethe-példa: az ő fenséges önzésére és öncélúságára, a külső hatásoktól való elzárkózásra van most szűkös. Goethe leckeje: az egyéni élet kultusza, de a társadalmi kultúrában elhelyezkedő – és elhelyezhető – individuumé, amely fogalmilag a legkisebb és a legnagyobb humán egységet közvetíti. „Sokkal több ő német klasszikusnál: mert ember, azaz egyén, ami a legkisebb emberi egység, de egyúttal a legnagyobb is: az egyetlen gyűjtőfogalom, mely az egész emberiséget magába foglalja.”²⁰ Ezzel ugyancsak kitér az alkotói személyiség hatásköre: ez az individualitás most már a szabad, önmegvalósító személyiség-atomokból felépülő liberális közösség része lesz – a korábbi egocentrikus zseni-hős a mások személyiségi jogaihoz és szabadságlehetőségeihez képest is meg kell hogy határozza önmagát. Így válik a közösségi rend mértékévé, forrásává és – örtomnyává. Babits didaktikus-moralizáló szövegeinek szolgálatába állítja a goethei korall-lény olümposzi különállását, az önalakító egyéniséget az ideális társadalmi létezés feltételévé avatva. A közvetítés játékában az egyéni a kollektívumba tágul, a kollektivitás viszont individuális léptékűvé szűkül, rendezett közegbe emelve, egyszersmind értelmes és átértett egységekbe gyűjtve a közösségi teret és éthoszt. A közösség: kölcsönösség. Az emberiség: önmagát személyiségek rendezett humanitása. Kölcsönösség és önmagát: a babitsi humanizmus alaptenyezői. „Az egyetlen kollektivitás, amelyhez minden ember hozzátartozik: az emberi egyének közössége. Goethe ennek a legnagyobb közösségnek a dalnoka, a legnagyobb és legdemokratikusabb hadsereg zászlóját lobogtatja. Aki igazán és mélyen önmaga tud lenni, az mindenkiel testvér.”²¹ (Csak megemlíthetjük, hogy amíg az időszak esszéiben a közéletiségbe oldott elzárkózás, a különálló-útmutató mediátor szerepe fogalmazódik meg, a líra a magány metaforáiként alkalmazza az esszéimákat: sziget, kert, hegy, szószóló a száműzetés, a poklosokat sújtó megvetés (*Gondok kereplője*), a halott, elfeledett hegyi próféta (*Holt próféta a hegyen*) szimbolikájává alakul át.)

Az egyéniség-felfogás számunkra legfontosabb, Halász Gábor bírálatát is igazoló vonatkozását jelzi az 1936-os *Kosztolányi*-esszé, amelynek bevezetőjében Babits kétségbeesetten panaszkodik, hogy „nem tudok személytelenül szólni róla... Küzdök vele, s mérközöm, mint társsal; minden szavam magamról vall. (...) egyetlen mód, *ahogyan beszélhetek róla*: magammal kapcsolatban, *magamhoz mérve*, magamon át. (...) Úgy beszélek róla, mintha magamról beszélnék, enenmagam határaitól és korlátairól.”²² [az én kiemeléseim, M. G.] Az esszéista sem szabadulhat önmagától: a vallomásosság, noha a megismerés és a megismerhetőség garanciája, valójában kényszerű állapot marad mindig, amely ellen küzdeni kell. Az esszébe foglalt babitsi egyéniség-felfogás tehát

tele van megválaszolatlan kérdésekkel, nosztalgiaikkal és posztromantikus reminiscenciákkal, ahogy azt Halász éles szemmel megállapította. A szubjektív, szerepjátszó kultúrlény hasonló dilemmákkal szembesül, mint amilyeneket a lírájában megfogalmaz. Az egyéniség liberális, intellektuálisan meghatározott, mértékelt és arisztokratikus-művészi tisztelete összevegyül a személyiség lelki-lirikus (ön)imádatával, a fegyelmezett humánmű civil személy a világformáló, egyre titokzatosabbá váló hős-zsenivel, a történelem esztétikai értelmével. Ez az összetett és feszültségekkel teli, történeti szubjektum-fogalom a szabad és pogányul érzelmei költözni, valamint a tradíció hervizmusába burkolt, az idő perspektívájában mutatkozó, lelki teljességét a klasszikus kultúra megismerésével kiépítő (lásd *A humanizmus és korunk c. esszét*), így a homo oruditus és a toronyarisztokrata felelősségét hordozó próféta archetípusából kovácsolódik össze. A végeredmény az egyéniség örökké problematikus kultusza, amely a babitsi portrék emberábrázolási technikáit, az átélve megformált, *belülről kifejtett* arcok esszéit poétikailag is alapvetően behatárolja.

Az esszék egyéniség-formája először tehát mint esztétikai és történeti-egzisztenciális alapegység, forma- és sorstragédiák forrása (I. Vörösmarty és Ágoston arcképét), majd mint az alkotással és a válságkezeléssel összekapcsolódó moralitás alapegysége, mint a mértékiszület liberális alapegysége a társadalmi együttélésben, végül mint kulturális-humanista alapegység és gyűjtőfogalom jelentkezik. Ám mindvégig: mint súlyos kötöttség és elkötelezettség. A moralizálódás folyamatos hangsúlyváltásaival együtt, az egyéniségformák e kiterjedt rendszere az *individualitás rehabilitációját* célozza, a kor támadó kollektivitásával szemben. Babits eszménye az egyéni minden aspektusát magába építő, a külvilág – eleinte összes, később csak a káros – hatásaitól mereven idegen, titkon mindig is intenzíven dekoratív, de csendes pompában izzó példázatos korallemler. Mint Tóth Árpád, kinek portréjában szelid és szomorkás nosztalgia, és mint a nagy Goethe, akiében harcias-hősi himnikusság kísért.

Versvallás. – Vajon mi igaz Halász másik vádpontjából, a mértéktelen versvallásból? Az egyén és a líra kultusza nyilvánvalóan összefügg egymással: Babits poétikai elfoglaltsága a vallomásra, az önstilizációra hajló, elsősorban lírikusi önkifejezést legitimálja az esszéikben is, lírája formatörvényeit is érvényesítve bennük. Másrészt az artiztikus individuum legfontosabb és legegyszerűbb esztétikai-szellemi közege a lírikum, egyben az individualitás döntő jelentőségű szemléleti formája és inspiráló transzcendens energiája. Koszmikus erő, amely az egyedi lélek bensőségének, történetének-hagyományainak magas hőfokú, intuitív kifejezését serkenti. A vers ennek szellemében egyedülálló, műfaj feletti műforma, hirdeti az esszéirő, az irodalom lelke, amely a metafizikus-platonikus értékek hordozója – így az autentikus alkotói személyiség legfontosabb, legeredetibb poétikai-szellemi eszköze. Ám ahogy az egyéniség-fogalomnak, a líráéknak is van közvetítő és elzárkózó-diszkriminatív aspektusa. Az előbbi szempont szerint varázsszer, misztikus arkanum a vers és a versforma, ott rejlik mindenben, beszívárog minden műfajba: „Az irodalom (...) végső gyökerében líra mindig. Még a tudományos esszé és a szónoki mű is, mert expressziója valami átélésnek, mert egy léleknek valamilyen keresztmetszete fejeződik ki minden líra mélyében, és ez már eleve gyanússá teszi a merev műfaji határokat.”²⁴ A líra az önkifejezésben elmélyültté és egyetemessé változó, zseniális emberi lélek „vehikuluma”, e lelket az egyetemességbe közvetítő forma, mely objektum és szubjektum hagyományos ontológiai ellentétét, az ész és az intuíció között húzódó ismeretelméleti rést megszünteti, az expresszió keresztül a *másik* költői személyiségét is átélhetővé, tehát ábrázolhatóvá alakítva. Ezért nem csupán a külvilág és az individuum hagyományos megkülönböztettségét, de a szubjektumok közötti átjárhatóságot és spirituális kölcsönösséget is megteremtheti. Amit leginkább Babits irodalomtörténete és önálló költőportréi tanúsítanak, például Balassiról, Tóth Árpádról, Kosztolányiról, ahol a nem mindig hízelgő elemzések fölött ott lebeg a rokon- vagy ellenszenves – de mindenképp érzelmileg megközelített – versvilágokból kiszűrt esztétikai ítéletek magabiztossága, immanenciája. Az esszéista „az író műveiből kiolvassa az egyéniséget, és így a már egyszer kifejezésre jutott egyéniség számára új átélés tárgya lesz, és újra átélve fejezi ki ismét.”²⁵ A líra az expresszió és az átélés megszokozása is: a megismerés lehetőségeinek kitérítése – ehhez képest a többi műnem és műfaj, a maga alacsonyabb hőfokán, csak másodlagos.

A babitsi versvallás elzárkózó-diszkriminatív természete azonban a közvetítő jelleg fölé kerekedik az etizálódás folyamatában. Ez nemcsak az arisztokratikus tudáseszemny lírai megalapozottságát vagy a költők (bizonyos költők), a költő-filozófusok (Ágoston, Pascal, Nietzsche, Bergson) és a szenvedélyes moralisták (pl. Széchenyi) előnyben részesítését jelenti a portrékban, hanem, elsősorban, a *beszéd-alkotás*, a próza-költészet, az író/objektív költő-entuziaszta lírikus ellentétének kidolgozását és következetes alkalmazását. Ezek az oppozíciók már a korai költészetben jelen vannak: a kor hazug verseszménye, hogy *nem takart seb kell, inkább festett vérzés* – írja az *Arany Jánoshoz* című versben; és a *Szonettekben: ki vérigéket, pongyolán, szeret, / az versemet ezentúl ne olvassa. / Ki hajdan annyi szívek kulcsa voltál, / szonett, aranykulcs, zárd el szívemet, / erősen, hogy csak rokonom nyithassa.*²⁶ [az én kiemelésem, M. G.] A személyiség poétikai formákba zárja (el) magát. Az 1928-ban meghirdetett versválság,²⁷ a kortárs nyugati válsághagyományba illeszkedve, az európai formakultúra és vele a vershagyományhoz kötött normatív történeti személyiség veszélyeztetettségét jelzi; a naturalisztikus, zsurnalizálódó prózairodalom káoszából²⁸ csak a figuratív, tradicionális alakzatokhoz és zenékhez igazított Költészet vezethet ki. Az egy évvel későbbi *Dante és a mai olvasó* című esszéjében Babits átveszi Carlyle-tól a Dante-Shakespeare ellentétet, amely aztán paradigmatickussá válik az imént idézett, 1936-os Kosztolányi-portréban. Carlyle²⁹ *Hősökről* című munkájának központi hős-figurája a költő: „A Költő minden időnek hősi alakja”;³⁰ ám az ő elemzésében a nagyon is intenzív, rajongó enlelkében elmerült Dante húzza a rövidet, és Shakespeare, a nyugodt teremtő erő, az intelligencia költője, a heroikus axiómáknak megfelelően, felmagasztosul: „azért tartom Shakespeare-t nagyobbak Danténál, mert becsületesen harcolt és diadalt aratott.”³¹ Babits, akinek panteonjában Dante és a költő-hérosz típusa ugyanolyan központi helyet foglal el, megfordítja a viszonyt: számára Shakespeare csupán az élet tényeire korlátozott, semmit nem kommentáló tárgyilagos literátor, Dante ellenben „talán a leglíraibb mélységű költő a világirodalomban”³². Előbbi csupán keveset ad át magából az alakokba, elkülönül tőlük, utóbbi viszont „az egész világot a saját életének szemszögéből nézi”.³³ Az esszé Dante alakján keresztül valójában Babits költészeteszemnyét fogalmazza meg, felszín és mélység hagyományos ellentétét alkalmazva itt is, akárcsak az új klasszicizmus meghirdetésekor. Az igazi költő – amilyen Dante – cselekvő és önmagát feltáró, megnyilatkozásában konfessziós, legbensőbb, legmélyebb valójából táplálja műalkotásait: „ez a cselekvés ugyanonnan nőtt ki, ahonnan az alkotás: a legmelegebb és legegyszerűbb mélységből, a szerelemből; s föltört, mint maga az alkotás, a legáltalánosabb és legönzetlenebb emberi magasságig, az emberi közösség, egység és méltóság igaz és tiszta átérzéséig, mely maga a vallás, a keresztény vallás.”³⁴ Itt részint Babits örök dilemmája fogalmazódik meg a cselekvő és alkotó létformáról;³⁵ ám pregnánsabban a líra- és egyéniség-eszmény: az ívelés a forró éntől az egyetemesség és közösségi humanizmus magasságáig. A szabad individuum a lírában egység, egyetemesség, méltóság metafizikumával gazdagodik. Egység, egyetemesség, méltóság metafizikuma pedig az egyénben nyeri el értelmét. Ha tehát a lírában egyetemesség tágul az egyéniség, a zsurnalizista prózában, mely az elképesztő termelés ellenére, illetve éppen annak köszönhetően, a hanyatlás jeleit mutatja, múlandóságba-partikularitásba záródik. Ez is szintézises eszmény – a diszkrimináció a felszín, a world-wide talmiságát, a csak-beszéd, a fecsegés lélektelen prózaiságát sújtja. Semmi kétség: a Babits-arc teljesen átrajzolódik a Dantééba.

A Kosztolányi-esszéjében még élesebb és elzárkózóbb az ellentét: az ihletet konformizáló, rabszolgaságba taszító, az írói mesterséget gyakran pillékönnyű újságírássá és akrobatikává züllesztő Kosztolányit (Babits jellemzi őt így) Shakespeare-rel azonosítja, aki soha nem foglalva állást írt jóról és rosszról, pusztán az ábrázolás kéjéért, tárgyilagos személytelenséggel, morális

álláspont nélkül. Babits-Dante ezzel szemben a mértékletesen szubjektív költészeteszmény: a skolasztikába oltott misztika lírájának megtestesülése: ő az „a lírikus, a szenvedélyes és intellektuális, aki pártállást vállal, és ítélkezik, matematikai rendbe szeretné szorítani a zűrzavart, s minden igazságtalanság felháborodással tölti el (...) s személyileg is kiveszi részét a küzdelemből”,³⁶ vállalva akár a száműzetést is. Babits szintén az irodalomtörténeti hagyományok, az irodalom két hőskorszakának, hőséneke ütköztetésével legitimálja a valójában személyes és esztétikai természetű ellentéteket, akárcsak Halász Gábor vele szemben. A hagyományokat mozgósító szubjektív kritikában prózaiság/ sekélyesség/homo aestheticus lét valamint líraiság/elmélyültség/homo moralis lét kategóriái csúsznak egybe, és ahol hiányoznak a lírakitikai érvek, főként ott jelenik meg a Dante-Shakespeare történeti analógia. Babits erkölcsi döntésként értelmezi a műfajválasztást és -formálást: a líra a legkomolyabb etikai vonatkozások hordozójává (is) lesz, a költő a *nomoi* vátesz-prófétájává. Ezért jelezhet a versválság világválságot.

A versválság-elmélet így többek között ebben a formában él tovább: a szenvedélyes lelkeség hitele és a formateremtés klasszicitásának a történeti érzékben gyökerező erkölcsisége radikális különállást jelent az irodalmi apokalipszistól. A költészet: magas irodalom, az írásbeliség ünnepe, a versválság: a magas irodalom bukása, az elit műfaj eltömegesítése, prózává laposítása. Babits a vers, a „zenei Gondolat” *tekintélyének*, az autentikus szellemi megnyilatkozás presztízsének lehányatlásában, vagyis a poétikai katalizmában általános értékválságot lát. Amint azt a *Régem elzengtek Sappho napjaiban* írja: *A líra elhal, néma ez a kor, és: A líra meghal, és a bús/élet a kettős csöndbe menekül.*³⁷ A lírával a realizmus sem fér össze, hiszen az „lemondást kíván minden líráról, minden szimbolikus értelmezésről, minden magasabb kilengésről, amely a mű alakjainak lelki világán túlesik”³⁸ – írja 1936-os Dosztojevszkij-miniaturájában. A realizmus: „szembenézést jelentett a világ (...) közönségességével és kilátástalan sivárságával.”³⁹

A babitsi líraeszmény tehát individualista: egyént-konstituáló,⁴⁰ lelki-szubsztanciájú, minden prózaiság és kicsinyes realizmus ellentéte, és az etizálódás során a törvényhozó morális magatartásformájának valamint a klasszicitás kultúrtörténeti hagyományának a közegévé is átformálódik. Ekkor erkölcsi-esztétikai kérdés lesz a líra Babits számára, míg korábban esztétikai-erkölcsi kérdés volt. A Carlyle-i koncepcióval összhangban, ez a költő-figura heroikus és a szellem hanyatlásával egyre militánsabb természetű. Ami a Babits-panteon másik központi költőjét, Adyt is jellemzi: Danténál ők ketten az ideális lírikusok, akik életüket szimbólum-rendszerévé váltják a műalkotásokban, ezzel egyfajta egzisztenciális szimbolikát alkotva meg: „Danténál a költő saját élete is szimbólum lesz, sőt minden szimbólumok tengelyévé válik (...) így van Ady-nál. Élete az örökkévalóság számára eleve elrendelt szimbolikus élet, amelyet maga is mint egy csodát él át, és ad tovább az embereknek (...) Minden szimbólumok kerete és foglalatja ez az élet. Ady-nak a maga csodálva és lelkesen élvezett életében nyilatkoznak ki a Minden Titkok...”⁴¹ – olvashatjuk a *Tanulmány Adyról* című 1920-as esszéjében. Ady dantei figura: „ahogyan az egész világ életének szimbólumává, s maga ez az élet ismét szimbólummá, szimbolikus és végzetes, kiválasztott és előre elrendelt létté válik önálla is... S ahogyan ez a líra harccá lesz, mint az élet, nemzeti és emberi küzdelemmé, éppen azért, mert megmarad egyéni lírának” – bontja ki élet-alkotás motívumát a *Dante és a mai olvasóban*. A szimbolikussá válásban a költő tudás és létezés együttes misztériumának a feltárásához jut el: szimbolista aktivizmusában, életének műalkotássá oldásában, lírai önfeltárásában, önfeladásában és egyéniségének harci szabadságában nemcsak az ontológiai válaszfalak omlanak le, de a szubjektum a misztikus teljesség(élmény) alanyává is átváltozik ezzel. A szimbólumok Babits számára is a létmegértés eszközei.

A líra a babitsi gondolatkörben tehát elsősorban szimbolikus-egzisztenciális és eruditív versalkotást jelent, múlt-tudat megjelenítése egyben szellemi és erkölcsi mérce, amelyet az eredeti értékek örökkévalósága szentesít. Az irodalomtörténet jeles korszakai közül éppen a pietista lelki pompájú, lelkeséggel és dekorációval zsúfolt verskultúrát megteremtő korokat: a középkor himnusz-költészetét, Dantét, a barokkot, Anglia viktoriánus líráját hangsúlyozza. Másrészt pedig „múltunkra emlékezni mindig líra”,⁴² vagyis nemcsak az esztétikai-ontológiai, hanem a történeti szintézis lehetőségei is benne rejlenek az erősen mitizált és a mitikus-emlékező szubjektumban megalapozott műnemben, amely igényes formakultúrájával éppen arra szolgál Babits számára, hogy feloldjon mindenféle – műfaji, lélektani, és kulturális – határt, valamint arra, hogy transzcendens távlatot adjon az emberi létezésnek. Halász poétikai rendszerében, természetesen, korántsem tölt be ilyen messianisztikus szerepet a líra, ellenkezőleg, viszont a második nemzedék már jóval korszerűbb eszközökkel rendelkezett a modern regény és a realizmus értelmezéséhez, mint Babits.⁴³

A megismerés egzisztenciális téje. – „Nekem csöpp kedvem sincs olyasmiről írni, amit nem ismerek közvetlen átélésből, s ami nem érdekel, vagy legfeljebb valami néprajzi vagy történeti kíváncsiságból érdekel. Az igazi világirodalom nem is lehet ilyen. Annak okvetlenül érdekelnie kell teljes egészében. Oly egész az, amihez mindenestől közünk van, mert a saját kultúránk, a saját irodalmi életünk is hozzátartozik és nélküle meg sem érthető.”⁴⁴ Egyéniség és líraiság kultusza összegződik a babitsi ismeretelmélet egzisztenciális hangoltságában. Az esszébe áttentett lírapoétika: a sokszor szaggatott, izgatott vagy körkörös, recitatív retorikájú előadásmód, a költészetben kikísérletezett és gyakorta alkalmazott metaforák, allegóriák készlete, a leplezetlen vallomosság (mely olykor leplezetlenebb lírai vallomásainál) és belső dráma, a dialektikus kompozíciók mind versbeszédet és versbeszélőt feltételeznek. De az egzisztenciális kérdezős szűksége nemcsak az esszéik lírai erőterében mutatkozik meg: a létkérdésként felvetett humanizmus és európaiság, írástudói szerepértelmezés és – különösen – az önarcképpé váló arcképek a megismerési vágy téjeit jelzik. Ahogy a fokozatosan kitáguló és mitizálódó szubjektum, a líraforma kultúrtörténeti totalizációja, a verszenének mint a kozmikus törvények kódolójának, kiterjesztőjének a meghatározása és az alkotás élet-műve komponálásának eszménye is. És az, ahogy az általános esztétikai, lét- és ismeretelméleti kérdések a humanista válsághagyomány gravitációjába kerülnek, mindig apokaliptikus erők ellen küzdve, mindig ellentétbe, drámába ágyazva, egy eszkatológikus misztériumjáték résztvevőiként. A költő-vátesz, túlvilági legitimitációja miatt, szükségképpen alkot *üdvkérdést* a személyes alkotói-ontológiai problémákból, alkalmaz és eszményít verseiben és teóriájában egzisztenciális jelképeket-tételeket és határoz meg teleológikus irányt a megismerés folyamatában – ami a katolikus Babitsra hatványozottan igaz. A lírikus önfeladásából: a transzcendentálisban való részesedéséből és önfeltárásából, jelképpé-válásából felszabaduló tudás mint létprobléma, az egyén(i) poétikai-ismeretelméleti arisztokratizmusa pedig – egyre inkább – mint erkölcsi értékprobléma jelentkezik, amint azt az Ady-, Dante- és Kosztolányi-arcképeknél tapasztaljuk.

A babitsi esszéisztikában talán a legexplicittebb módon az 1917-ben írt *Ágoston*-portréban található meg ez a lírikusi motíváció és a megismerés belső hangoltsága. Az ágostoni filozófia ismertetése és a *Vallomások* magyar fordításának bírálata kapcsán, mintegy Macaulay klasszikus módszerét követve, a recenzióból bomlik ki a portréesszé, mely elsősorban arra ad választ, hogy mi az ágostoni filozófiának, sőt magának Ágostonnak a jelentősége Babits számára. Mert azon túl, hogy az egyházatya civilizációnk egyik ősforrása és a keresztény stílus megalapítója, övé „az első belülről látott lélekrajz a világirodalomban”.⁴⁵ Az esszé első része az ágostoni stílust és nyelvhasználatot elemzi, csupán ürügyként hivatkozva a magyar fordítás túlzásaira: a Vallomások nyelvezete élményszerű, szenvedélytől, robbanékonyágtól, szellemességtől csapongó és mértékelen. Ez a bensőséges nyelv új műfajt teremt: a pszichológikus önéletrajzot, amelyben az író először tekinti „a világot saját élete illusztrációjaként”.⁴⁶ A létértelmezést tehát itt is a szubjektum, a személyes igazságait kutató megismerő alany alapozza meg; a létmegértés irányait pedig – akár az irodalomértelmezését (mint Babits egyetemi előadásában) vagy a lírai önkifejezés ideális ívét (mint Danténál) – a szubjektumból, az

alanyiságból az egyetemességbe tágulás hermeneutikai vektorai. Ágoston önmagára vonatkoztatja a világot, mint Ady és Dante: az igazán nagyok, nála a kifejezés egybeesik az étellel, írja Babits, vagyis nem marad tét nélküli formalitás: a keresztény bölcselet a személyesség hitelével képes a logikus berendezésű Igazság intellektuális örökérvényűségéig eljutni, éppen azért, mert saját létmegértése a tét. Babits gondolkodás és létezés egymásra hangoltságába ágyazza Ágostont, a parmenidészi modellt elevenítve fel, hogy ezzel tegye személyét példaértékűvé az antiintellektuális kor számára. Ez a filozófia személyes, könyve is „teljesen belső és személyes”, „önéletrajz és filozófia egyszerre”, amely „nem körüljárható, de átélhető”.⁴⁷ A lírai filozófiát lírai interpretációval, a kifejezés (expresszió) értelmezésével lehet megközelíteni: a megértés átélés lesz – intuíció. (Halász véleménye erről a vitányító esszében: „Mi érdeklí a költőt? Elsősorban a másik költő...”⁴⁸) E kijelentés mögött ott lapul kimondatlanul az értékítélet: az igazi, autentikus filozófia, amely alkalmas a lét megértésére, azaz a platonikus értékmező kristálytisztá logikumának közvetítésére, és amely képes eljuttatni annak megértéséig, hogy a történeti létezésnek, a hagyomány értő elsajátításának csakis az önmegértés lehet az alapja, mint ahogy a hagyomány feltárásának része az önfeltárás is – ez a filozófia lírai és konfessziós. A portré ezen a ponton simul Babits gondolatvilágába, s lesz a bölcseleti líra, a vallomás és az elmélet szintézisének a legitimációja és genealógiája. E filozófia abszolút vonatkoztatási pontja a vívódó-megtérő, igazságait elszenvedő, létértelmező egzisztencia és az önértelmező szubjektum, akiben gondolkodó, literátor és ember eszményi egységben forr össze. És akinek legfontosabb jellemvonása – e portré faculté maitresse-e: az *igazság szenvedélye*, a filozófiai Érosz: a „vágy az igazság felé”,⁴⁹ amely Ágoston megtérési processzusát, ezt a meg- és felismerési aktusban zajló üdvtörténeti folyamatot motiválja. Az esszé második része éppen az akarat és sóvárgás ellentmondásaival birkózik látensen; az „igazság szenvedélye” szintagmát logikailag szétfeszíti az „igazság” egyetemes, örökérvényű és isteni világa és a „szenvedély” nyugtalan voluntarizmusa közötti ellentét. Az igazság szenvedélyét csak a Teremtő célszerű szenvedélye szentesítheti, mely mindenfajta sóvárgást az időtlenség világába emel. Babits körkörös szerkesztett esszéportréjának ez a problematikus jellemvonás a középpontja, amelyhez a szerző folyton visszakanyarodik, amelynek bűvköréből, úgy látszik, képtelen szabadulni. Az esszéíró vágya formálisan is találkozik a modell éroszával, az esszéforma (egzisztenciális) periodikussága az ágostoni bölcselet önfeltáró körköröségét másolja le. Mivel maga a faculté maitresse válik középponttá, s retorikai középponttá is, hiszen minden állítás reá vonatkozik, minden kérdés és példázat belőle fakad, Augustinus filozófusi-emberi személyisége, az e személyiségben megjelölt jellemzők a babitsi szöveget magát is egzisztenciális, létértelmező karakterűvé alakítja. De mindez fordítva is igaz: Babits optikája *saját* Ágoston-képet mutat. Mindenesetre, modell és portréfestő faculté maitresse-e egymásra satírozódik itt is, a megismerés egzisztenciális hangoltságában. Ágostonnál az énből fakadó, akarat hajszoita tudásvágy (igazságvágy), az énben gyökerező igazságfogalom kidolgozásának szakrális teleológija a Szabadság és Kegyelem állapotába torkollik, a logika diadalt arat a teremtésben. Ez a „megbékélés” Babits feloldási kísérlete, amelyből azért kiérzik a Schopenhauer iránti leplezett rokonszenv is. A teológiai következtetések mögött ismeretelméleti vitalizmus munkál. A tudásvágy hajszájában „a gondolkodás dráma lesz”,⁵⁰ és: „Alig volt gondolkodó, kiből a gondolat oly véresen és hűsösen szakadt volna ki, annyit rántva magával a vérző és meleg lélekből”.⁵¹ Babits és Halász megjegyzése gondolat és lélek kívánatos anatómiai szervezéséről egybecseng, de ami Halásznál beépül, az Babitsnál kiszakad. Ágoston azt példázza az esszéíró számára, hogy a hiteles megismerésnek egzisztenciális tétje, a hiteles megismerőnek a tudás éroszában reflektált személyisége van. „E filozóf nem hideg: mert életkérdés neki az igazság”.⁵²

E mondat jelzi a babitsi ismeretelmélet egzisztenciális problematikáját, amely a moralizálódási folyamat hangsúlyváltozásai során sem változik meg. Mivel a világértelmezés motivációja a személyes és kielégíthetetlen szenvedély, e szenvedély poétikus megjelenítésében: metaforáiban, arcképelemben, egy személyiségből levezetett és egy személyiség létkérdéseire felelő lírai-vallomásos-önértelmező filozófiában konstituálódnak Babits esszéi. Ami Ágostont jellemzi, az jellemzi őt is, neki is „az igazság (...) nem tárgy, hanem élmény”,⁵³ és ő is „az a filozófus, akinek filozófiája a saját egyéniségén alapul, aki (...) a személyiséget, sőt az egyéni akaratot teszi a világ első rugójává”.⁵⁴ Az esszék mögött valóban személyes indítékok állnak.

Az Ágoston-portré után az igazság szenvedélyében lappangó erotikus dialektika már ritkán vezet megbékéléshez, előtérbe kerül a hübriszbe forduló mértéktelen, platonikus csak nehezen igazolható akarat. Az 1924-es *Balassa*-esszében, amely Dézsi Lajos Balassi-kiadásának recenziójából indul, a reneszánsz kori rablólovag-költőt, ezt a kora kicsinyességébe, provincialitásába fulladt tragikusan kicsinyes embert, akit Babits egyben nyugatos ősnak is megtesz, szintén a tehetetlen szenvedély jellemzi; ám az ő meghatározó jellemvonása, Ágostonnal ellentétben: az egész életét átható meghasonlott, hübriszbe forduló gőg és írói hivatástudat, ami ugyan az igazság és létezés szenvedélye, ám csupán keserűség, szétesés az eredménye. Balassi mellett természetesen ott áll az Ady-párhuzam. A portréban bemutatott (kettős) lélekdráma Babits szerint a szerep és a jellem kudarcából fakad. A széthullásba fordító egzisztenciális szenvedély a késői *Széchenyi*-arcképben is megjelenik, amely szerint a politikai drámájának oka, hogy erkölcsileg átéli, megszenvedi tettei következményeit, számára „a magyarság valóságos végzet és átok”.⁵⁵ „A mohó lélek semmiről sem tudott lemondani... nem tudott választani. Így állt elő a rettenetes hasadás tudat és élet között.”⁵⁶ Széchenyi naplói Ágoston vallomásaihoz hasonlítja Babits; lelki érzékenysége, (politikai) gondolkodásának egzisztenciális komolysága és önkínzó étosza azonban a cselekedet dilemmája elé állítja és az örületbe taszítja a grófot. A portréban Széchenyi a görög drámák tragikus hőseként lép színre, akinek tudását szenvedése hitelesíti. Végül Kosztolányit is csak kései versei miatt menti fel Babits: „Utolsó versei, melyek a magyar költészet legszebbjeihez sorakoznak, mindenkinek a saját haláláról énekelnek.”⁵⁷ Kosztolányi műveinek a halálfélelem ad egzisztenciális hitet.

A három alakot az öngyötrő konfesszió, a szenvedés hitelessége, a morálisan is értelmezendő tettvágy és a mindent a léthez mérő magatartás maximalizmusa kapcsolja egymáshoz és a korai ágostoni eszményhez. A megismerés egzisztenciális hangoltsága, az igazság szenvedélye erkölcsi köteletségként jelentkezik a babitsi esszéisztikában, mivel ez a magatartás alapoz meg mindenfajta humanista álláspontot.

Babits filozófiájának összességében az egyéniség a szubsztanciája, a líra-forma a szemléleti-alaktani horizontja és az igazság szenvedélye, a tudásvágy erotikuma a mozgatója. Az augustinusi igazság, mint említettük, szintén ellentmondást termel, vagy legalábbis ellentétes erők konfrontációját, amikor ugyanis az esszéíró az elemzett filozófia alapjául a bölcseleti logika helyett az ént és az akaratot teszi meg – bár ez az igazságfogalom platonikus időtlen, logikai harmóniát képző, illuminatív jellegű –, egyben lemond az objektív racionalizmus jogairól. Babits ezt az ellentmondást az akarat platonikus átértelmezésével igyekszik enyhíteni: „az Akarat az igazság hatalmas szava, a Logosz”;⁵⁸ vagyis Schopenhauer voluntarizmusát az istenszemlélet éterien tiszta sóvárgásába és a teremtő isteni tettvágyba oldja. Igaz, ez a kontraszt a korai esszék gondolatvilágát jellemzi inkább; a 30-as években már elképzelhetetlen bármiféle *nyilvános* engedmény a vitalizmus és az antiintellektualizmus javára.⁵⁹ Babits szubjektivitásának elemzésekor sem feledkezhetünk meg a személyességgel ellentétes kibontakozó, normatív etikai erők jelenlétéről, amely a korviszonyok megváltozásával, a babitsi apokaliptikus hangnem eluralkodásával egyre hangsúlyosabb lett az esszéekben. Az életfilozófiákból kikristályosított termékeny zseni-kép, az emberi és ésszerű határokat meghaladó hérosz, aki azonban feltétlenül kultúrhérosz marad mindig, a változtatás és a sorsszerűség ereje, akin ugyanakkor történeti fátum és lírikus fantázia uralkodik,⁶⁰

kinek sorsa és megkülönböztető érzékenysége a mechanikusságától megfosztott intuitív percepció szabad fegyelme – ez a lírával határolt szubjektum a 20-as évek közepétől egyre markánsabban alakul át az egyre markánsabban megfogalmazódó etikai platonizmus alanyává. Az életfilozófiák vitális dinamikája megmarad – a cél és az érdek azonban, a kor hívó szavára, moralizálódik. A létmegértés személyes gondolja súlyosbodik a kultúra akut válságával, tehát akárcsak az individualitás és a líra fokozottabban morális karaktere, ez a probléma is kollektivizáltabb, közéletibb lesz: a moralizálódás a toronylakó kommentátort közösségi gondok példázatos prófétájává teszi. A *Jónás könyve* az esszéíró paradigmaváltását is pontosan érzékelteti. Számunkra ezeknek a váltásoknak a poétikai és (történet)bölcseletei következményei a legizgalmasabbak.

A Halász-bíráta babitsi szubjektivitás tehát folyamatosan átalakul, magjában – az irodalom- és világtérképezés szubjektív irányát meghatározó, a lelkiség újklasszicista igényében és az önfeltáró vallomásokban megnyilatkozó drámai egyéniség kultuszában, a kategoriális határokat lebontó és a szubjektumok közötti átjárhatóságot megteremtő (mély)líra kivételezettségében valamint a megismerés egzisztenciális hangoltságában – sohasem szűnnek meg az ellentmondások. Mindkettejük műfajkonstituáló szubjektivitásában sok a közvetítendő antinómia, a rendszertelenség és a kételkedetlenség, ám ezek biztosítják az esszék belső dinamikáját és drámaiságát. Babits esszéi gyakran tematizálják e látens kétélyeket, saját alkotói kérdésekre is keresve a válaszlehetőségeket. Ezeknek az állandó elmozdulásoknak, nézőpontváltásoknak a megformálására végső soron az esszé műfaja látszik a legalkalmasabbnak.

Jegyzetek:

1 Babits egyéniség-konceptiójának elemzésekor támaszkodtam POSZLER GYÖRGY *Az írástudók hűsége* című tanulmányára. in: Poszler György: *Eszmék, eszmények, nosztalgikák*. Magvető Kiadó, Bp., 1989.

2 Halász nemzedéki attakját is főként annak *kollektív* elfogultsága, vagyis éppen generációs tömeg-jellege, időponthoz kötött olcsó arisztokratizmusa miatt utasítja el: „Az író mindig egyén, s csak egyénileg lehet megítélni. (...) Mint író csak egyén s nem *numerus*.” Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok II. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1978, 479.* (továbbiakban: ET I/II.) Az, hogy Babits minden érdektömörülésben a partikularitás és a politikai prostitúció rémét (lásd Benda-interpretációját) – „Az irodalom nem politika, s nem tűri a politikai gondolkodást” (u.o.) –, azaz az egyéniségellenesség fő bázisai látja, jól érzékelteti individualitásának századfordulós szubjektum-felfogásának főfokát.

3 Példa a babitsi zseniesztétikára: „zsenit kíván (...) minden költészet” (ET II. 28.)

4 Erre utal a korai *Shakespeare egyénisége* című esszé, amely szerint a lélek „Jelkiállapotok összessége”, „olyan, mint egy tiszta lap, melyet a világ ír tele”; és az „egyéniesség nem egyéb, mint a világnak egy sajátos színezett tükörképe”. (ET I. 61., 62.)

5 Például a *Névgyemre* című versben: *S e rövid név, értelme táva, tudjátok mégis, mit jelent?/ Egész világot, önkörében, mely zártan, szuverén kereng. (...) S e világom tág, de idegennek belé a bemenet tilos...* BABITS MIHÁLY *Összegyűjtött versei*. Századvég Kiadó, 1993., 67. (továbbiakban: ÖV)

6 A líra és az esszészika párhuzamos kutatása: a szemléleti váltások nyomon követése a két műfajban, az összhang vagy fáziskésések vizsgálata fontos kérdés, de külön feladat, melyre mi nem vállalkozhatunk.

7 BABITS MIHÁLY: *Az irodalom elmélete*. ET I. 553-646.

8 „Még a legobjektívabb irodalomban, leírásban is élmény fejeződik ki. (...) az *átélés* szakad ki külső, objektív művé.” (ET I. 561.) Az én kiemelése, M. G.

9 i.m. 556.

10 i.m. 561.

11 „a zseni (...) képes észrevenni a változást, és képes ennek kifejezést adni és ily módon fejleszteni az új világnézetet” (i.m.. 606.)

12 i.m. 554.

13 i.m. 561.

14 *Magyar irodalom*. ET I. 366.

15 *Az irodalom halottjai* című korai Babits-esszéjében például egy mondaton belül jelentkezik a feszültség: „A megértést csak szeretet adhatja; a megértés csak ész műve lehet, lehiggadt szereteté.” (i.m. 115.)

16 i.m. 563.

17 ET. I. 661.

18 ÖV 302.

19 LENGYEL BALÁZS: *Ész és intuíció kérdésköre Babits tanulmányában*. IT 1984/3

20 ET II. 343.

21 ET II. 344. Ugyanezt a gondolatot hangsúlyozza sokkal konkrétan és komorabban *A tömeg és a nemzet* című esszéjében: „Az emberi nagyság vagy szentség vagy szellem mindig az egyénben jelentkezik, sohasem a fajban.” (ET II. 572.)

22 BABITS MIHÁLY: *Kosztolányi*. ET II. 517.

23 Ez az összetett és feszültségekkel teli, történeti szubjektum-fogalom a szabad és pogányul érzi a költőzseni, valamint a tradíció herizmusába burkolt, az idő perspektívájában mutatózó, lelki teljességét a klasszikus kultúra megismerésével kiépítő (*lásd A humanizmus és korunk c. esszét*), így a homo oruditás és a toronyaristokrata felelősségét hordozó próféta archetipusából kovácsolták össze.

24 *Az irodalom elmélete*. ET I. 560.

25 i.m. 640.

26 ÖV 90., 91.

27 BABITS MIHÁLY: *A vers jövője*. ET II. 201-204.

28 Babits prózaellenességére példa: „A regény egy évig él, mint ahogy az újság egy napig. (...) A remekmű máris gyanúsan sok. (...) A műfaj túl könnyűvé és termékenyvé látszik válni ahhoz, hogy egyes alkotásai halhatatlanok és pótolhatatlanok legyenek.” (ET II. 28.)

29 A Babits-szakirodalomban méltánytalanul keveset emlegetett a Carlyle-hatás, pedig az irodalomtörténet (és a történet) arisztokratikus-heroikus megközelítésén túl, a babitsi líraeszmény is igen sokat köszönhet az *On heroes* Költő-típusának, akárcsak a babitsi Dante-alak. Az előadásorozatban a költő vátesz, akár a próféta, a három szerepkör, a romantika misztikus költészetfelfogásával összhangban, összeolvad, hogy egyetlen, gigászi lelkületű, rejtélyes és kiemelt jelentőségű hóstípust alkosson. A költő feladata: „nekünk fölfedni ezt a szent misztériumot, amibe ő inkább beleéli magát, mint mások”. (Thomas Carlyle: *Hősökről*. Athenaeum Rt., Bp., 1923., 122.) A Költő-Vátesz intuitív világtérképezése, őszinteségének, hitelességének igénye, azaz a morális imperatívusz; a költészetnek mint „zenei Gondolatnak” (i.m. 126.) az értelmezése: a vers ezotérikus dallamosságának emlegetése a *Divina Commedia* kapcsán; az élettörténet azonosítása a „Mű”-vel; Dante szenvedélyes alkotásmódjának („Könyvét szíve vérével írta meg” (134.)) elemzése az életrajz, a lélekrajz és a műelemzés esszészisztikus keverékével valamint a két hősről kiemelhető ikonok, oppozíciók (Dantéről: „He is world-great not because he is world-wide, but because he is world deep.”) – ezek a csak részben romantikus toposzok – mind Babits esszéportréi irányába mutatnak.

30 CARLYLE 1923 119.

31 i.m. 159.

32 ET II. 254.

33 u.o.

34 i.m. 255.

35 „Élet” és „alkotás” viszonya író és költő ontológiai ellentétében tér vissza a *Goethe*-esszéjében: a költő dantei típus, aki föladvá önmagát, beolvad a teljesség transzcendentális terébe. Dante azért élt, hogy mindent „egyetlen örök zenébe olvasszon” (ET II. 340.), s így, ebben az asszimilációban, az élet áll össze *művé*, alkotássá; míg az írók végcélja az egyéni, konkrét (ön)élet megvalósítása, hogy számukra a művek sokaságából legyenek az élet dokumentumai. Az egyéniség, ha nem tud egyetemes dimenziókra szert tenni, ha nem a teljesség metafizikumából táplálja verseit, aminek önfeladás, önelvesztés az ára, ha egzisztenciáját nem építi „nagy, szimbolikus épületté”(u.o.), mint Babits szerint Dante és Ady Endre, akkor konkrétumban, elszigetelt különösségben, jelenidőben ragadhat. Mindez korántsem jelenti a

szubjektivitás-igény feladását: Babits az öncélú egyéniséget bírálja, amelyik kizárja magát a (morális és egzisztenciális) világ teréből, és amelyik nem tudja alkotássá váltani az életét, csupán dokumentálhatja azt műveivel.

36 ET II. 250.

37 ÖV 277-278.

38 BABITS MIHÁLY: Dosztojevszkij. ET II. 525.

39 u.o.

40 A lírai alkotás mint önteremtés, mint az alkotó szubjektum létrehozása (és a beteg Babits esetében, mint rehabilitációja-rekreációja) jelenik meg a *Mint forró csontok a máglyánban: Nem az énekes szüli a dalt:/ a dal szüli énekesét./ Lobbanj föl, új dal, te mindenható! Szülj engem újra te csodaszép!* Ennél hangsúlyosabban semmi sem jelzi az alkotás metafizikus tétjét Babitsnál.

41 ET I. 674.

42 BABITS MIHÁLY: Jegyzetek a betegágyból. ET II., 413.

43 Babits éppen azt utasította el a modern regényben, amit Halász fejlesztendő vívmánynak tartott: „A regényírás valóságkonvenciója zsamokibb a régi eposzok mesterkelt hagyományainál.” (ET II. 28.)

44 BABITS MIHÁLY: Az európai irodalom története. Nyugat Kiadó, Bp., 1936., 10.

45 BABITS MIHÁLY: Ágoston. ET I., 475.

46 ET I. 475.

47 az idézetek ugyanonnan származnak

48 HALÁSZ 1983., 623.

49 i.m. 480.

50 u.o.

51 i.m. 477.

52 i.m. 480.

53 i.m. 486.

54 i.m. 492.

55 ET II. 503.

56 ET II. 510.

57 ET II. 524.

58 ET I. 494.

59 A vitalista életfilozófiákkal és az irracionálisztikus filozófiai hagyományokkal való nagy leszámolásra az 1918-as *A veszedelmes világnézet* című, a nagy Benda-interpretációt előlegező esszéjében kerül sor.

60 Fontos motívum ez *Az irodalom halottjai* című hármast portréban, a Vörösmarty-esszéjében és az Ady-arcképekben

Egy kétszáz éves magyar értelmiségi család

Varga Domokossal beszélget Albert Zsuzsa

– Varga Domokos lakásába lépve egy kisgyereket látok, aztán még egyet, úgy látszik, ennek a nagy családnak van folytatása. Varga Domokosról tudom, hogy számos testvér között nőtt fel. Aztán tudom, hogy a szülei is olyan családból származtak, ahol sok gyerek volt, és ha visszamegyek egészen a 18. századig, ahol Szász-ági ősei közül, ha jól emlékszem, a legkorábbi Szász Károlyt találtam a lexikonban, mindenütt sok gyerek volt. Ugyanez derül ki a család többi ágáról is. Vagy kétszáz éve létezik tehát egy olyan nagy kiterjedésű magyar értelmiségi familia, amilyenre még nagyon sokra lenne szükségünk.

Volt egy Szász Károly, – tudtommal ez a második – aki mikor Nagykörsre került tanának az 1848-49-es szabadságharc bukása után, nem nyugodott, míg meg nem hívták oda Arany Jánost is. Akkor átadta neki a magyaróráit, ő pedig a matematikát tanította tovább. Irodalom és matematika, illetve természettudomány azóta is együtt él ebben a családban.

– Már előbb is együtt élt. Arany János egykori tanártársának az apja – szintén Szász Károly – az erdélyi reformkor egyik vezéralakja volt, máskülönben pedig nagyenyedi tanár, kiváló jogtudós, aki emellett az antik és a kortárs irodalomban és az akkori idők természettudományában is alapos jártasságra tett szert. Ő indította el írói pályáján Kemény Zsigmondot, a kollégiumban pedig előbb jogot tanított, majd 1839-től matematikát, fizikát. 1849-ben ő irányította mint államtitkár a forradalmi magyar kormány kultuszminisztériumát. Világos után emiatt nem is mehetett vissza Nagyenyedre, Marosvásárhelyen tanárkodott tovább, a családi hagyomány szerint szoros barátságban az akkor még élő, bár elég idős Bolyai Farkassal, Gauss hajdanvolt göttingeni diáktársával és kebelbarátjával. Dédapámban nyilván ő – vagyis ükapám, ez az előző nemzedékbeli Szász Károly – ébresztette fel az érdeklődést a matematika-fizika iránt, de az irodalom iránt is. Hogy aztán hogyan öröklődött tovább az utódokban mind a két hajlam, az már elég nehezen kibogozható. De nekem is vannak matematikus és kémikus fiaim-lányaim, az egyik bátyám, Tamás, szintén matematikus volt, amíg élt szegény, a korszerű matematika-oktatás közismert hazai úttörőjeként, nem szólva az ugyancsak matematikus Szász Pálról, Szász Domokosról és más, egy töről eredt leszármazottakról.

– Dédapja, az a Szász Károly, akiről már elmondtuk, hogy Arany János barátja volt, végül is az irodalomnál kötött ki.

– Igen, ő csak Arany János kedvéért vállalta egy időre a matematika tanárságot, mert ahhoz is jól értett. Szíve azonban őt inkább az irodalom felé vonta, beleértve nemcsak a magyar, hanem a világirodalmat is. Erdélyből jött ki Magyarországra, s ottani hegyes-völgyes hazáját soha nem feledhette, de a nyugatabbi Európához is nagyon vonzódott, mint a művelődni és haladni vágyó akkori magyar értelmiség egyik jeles képviselője. Magyarországot az időtájt mindenáron fel akart zárkózni Európa fejlettebb országaihoz, akárcsak manapság, méghozzá szinte páratlan szellemi igényességgel. Ez volt az az időszak, amikor magyar nyelvre ültették át Dante, Shakespeare, Goethe és mások műveit, s dédapám ebben fontos szerepet vállalt. Költő lett és műfordító, majd a múlt század vége felé – már dunamelléki református püspökként – Károli Gáspár bibliafordításának az akkori idők igényei szerint végzett átdolgozását is ő irányította. Saját fordításai közül a *Niebelung-ének* átültetését említeném elsősorban, mert ez máig élő és élvezhető műve. De a maga idejében az is sokat számított, hogy Dante teljes *Isteni Színjátékát* megszólaltatta magyarul, számos Shakespeare drámát, Byront, Tennyson-t és még sok minden mást a világirodalom remekeiből. Kitűnő könyvet írt továbbá *A világirodalom nagy eposzai* címmel: ebben Homérosztól kezdve ismerteti és elemzi az emberiség halhatatlan hőskölteményeit. A *Gilgamest* ő persze még nem ismerhette. A *Kalevalát* már igen, de csak Barna Ferdinánd kissé még kezdetleges fordításában, talán ezért is becsülte le. Bár része lehetett benne a kor racionalizmusának is, hogy nem fedezte fel a finn népi eposz különös szépségeit: a *Kalevala* ugyanis egészen más lelki beállítottságot kíván, mint amilyenben ezek a múlt század második felebeli magyar irodalmárok éltek.

– Azt hiszem, költészetének is a racionalizmusa árthatott.

– Föltétlenül, Arany János hosszú tanulmányt írt az ő összegyűjtött verseiről, és mivel nem akarta nagyon lerántani őket, ezért valahogy így foglalta össze a mondanivalóját: Szász Károly verseinek színük van inkább, mint illatuk. Hát ez valójában nagyon kegyetlen megállapítás volt, de nem igaztalan.

Szász Károly: Hazámhoz

*Hírt se hallok már felőled,
Erdős-völgyes szép hazám!
Most, hogy távol vagyok tőled,
Most szeretlek igazán.
Azt a völgyet, azt a bércezt
Soha nem feledhetem,
S kél szívemben vágyó érzet:
Hogy zokogjak kebleden!
Semmi, semmi ki nem pótol,
El nem mossa képedet.
Kérdem a sebes folyótól:
Mért hagyott el tégedet?
Kérdem a szálló madártól:
Tán kiszáradt a berek,
Hogy tőled ő is elpártol,
Mint a hűtlen emberek?...
Gondolom: a nehéz felhő
Arcod özvegyfátyola;
Gondolom: a síró szellő
Egy ismerős furulya.*

*Gondolom: a virágillat
Esdő sóhajod talán;
S pásztortűz az a kis csillag
Kék havasod oldalán...
Téged látlak minden képben,
Mely felém száll messzirül,
A sík rónán minden lépten
Bércid árnya leng körül.
Búcsuzó anya, fiának
Szent ereklyeképet ad,
S az – habár, az évek szállnak –
Mindig kebelén marad.*

– És nagyapja, Vargha Gyula költészetéről mit tart a ma élő unoka?

– Ő már más generáció. Szász Károly e század elején befejezte az életét, Vargha Gyula viszont, akit vejeinek és költőtársának fogadott, 1929-ig élt. Az ő költészete ezekben az utolsó évtizedekben virágzott ki igazán, amikor lassan már hivatali munkáját is letehetette. A Központi Statisztikai Hivatal vezetője volt ugyanis sokáig, továbbá egy időben Kassa városának országgyűlési képviselője és Tisza István kormányának államtitkára. De öregkorában már csak a költészetnek élt, s érdekes módon az őt követő nemzedékben is elismerést szerzett. Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár, Komlós Aladár például igen sokra tartotta. Csak az a furcsa, hogy ő viszont nagyon kevéssé ismerte el ezt a nemzedéket, különösképpen pedig Ady Endrével állt olyan lelki perben, hogy ma már szinte tragikomikusnak érződik az a hang, amit övele szemben megütött. Jellemző, hogy Szász Károly is, Vargha Gyula is nagyon szerette Heinét, egész csokorra való versét fordították le. Na már most mindazt a rosszat, amit Adyban kárhoztattak az ellenségei – erkölcstelenségét, vérbaját és egyebeket – Heinéről is el lehetett mondani, de ez őket nem zavarta. Ady miatt viszont Vargha Gyula a végsőkéig keseredett, hogyan rontja meg a magyar nemzeti szellemet és jellemet. Mint Tisza István személyes híve, közvetlen munkatársa hogyan is bocsáthatta volna meg az ilyen Ady-sorokat: „Szánjátok őt, a geszti bolondot, / Urnak s magyarnak egyként rongyot” Ady különben is annak a Magyarországnak a csődjét jelentette be, amelynek Vargha Gyula egyik oszlopos tagja volt. Az viszont már egészen különös játéka a sorsnak, hogy nagyapám a maga részéről szintén előre látta ezt a csődöt, a közeledő tragédiát. És még csak nem is úgy, mint Ady, mert Adyban a remény is élt azért nagyon sokáig, ő ezt a reményét csak a háborús években veszítette el. Vargha Gyula viszont fő-fő statisztikusként, pontosan látta, milyen kedvezőtlen és visszafordíthatatlan folyamatok mennek végbe ebben az országban. Reménytelennek ítélte a helyzetet, de mikor a tragédia végül is csakugyan bekövetkezett, ezt ő furcsa módon főleg azoknak tulajdonította, akik – mint Ady is – őhöz hasonlóan megjósolták az előttünk álló szörnyűségeket.

Vargha Gyula: Kevés a vetés

*Ülök szomorún a vonatban,
S egy daltöredék kísér szakadatlan,
Tört hangja egy bús, panaszos dalnak:
Kevés a vetés, sok a parlag.
Fut a táj, hegy-völgy váltja a síkot,
Nagy tábla után jönnek pici csíkok;
Tarlón, ugaron fel-felröppennek a varjak,
Kevés a vetés, sok a parlag.
A föld csupa gaz, csupa kóró,
Magvát a szelekbe kiszóró.
Hol a szél vet, ugyan ki arathat? –
Kevés a vetés, sok a parlag.
Kihalt a mező, elvéltve ha egy-két
Gyerek zavarász kócos tehenecskét,
Vagy roskatagon öreg ember ballag,
Kevés a vetés, sok a parlag.
Szomorú ősz, a felleg a tájra
Ködesőjét egyre szitálja,
Siratja talán, kik többé nem aratnak...
Kevés a vetés, sok a parlag.
(1915)*

Sötét árnyék

*Közelg a végzet; hallom zúgni szárnyát,
A rontás réme ül azon.
Lelkemben én, hazám, bukásod árnját
Már negyven éve hordozom.
Ez vont a gyászba ifjúságomat,
Végighúzódott életem nyarán,
Kisért, reám borult, hozzám tapadt,
Elűzni bárhogya akarám.
Olykor feledni kezdtem. Biztatón
Föl-fölcsillámlott a színes remény*

–Tünő sugár sötét, ködülte tón–
Meg elborult s hangzik folyvást felém:
Álmok szegény, szegény bolondja, te,
Ne álmodozzál nagy, dicső hazául;
Néped halott. Története,
Mint egy koporsó, szomorún bezárul.
(1912)

Születésem napján

Ki leőrölt hetven évet,
Sokat az már nem remélhet.
A szíves szó, kézszorítás,
Jókívánat, bátorítás
Nem szól már, csak búcsuzóra,
Menni kell, ha itt az óra.
Leborult a téli este,
Maradnánk még örömet, de
Nyugtalanok künn a lovak,
Kaparják a jeges havat;
Hogy' maradna hát a vendég?
Bár marasztják: „jaj, ne menj még.”
Jól esik, hogy meg nem unták,
De fölvette már a bundát,
Ott kezét fog, itt ölelget,
S a Rákóczi hangja mellett
Beleül a deszka-szánba
S indul a vak éjszakába.

– Közbevetőleg hadd kérdezzem meg: miért nem úgy írja a nevét, mint a nagyapja, vagy mint egyik testvérének is, Vargha Balázs?

– Írói névnek választottam a h-talan Vargát, de ennek is megvannak a családi hagyományai. Vargha Gyula apja Varga Jánosként élt és halt. A még régebbi ősöknél mind a két változatra akadt példa.

– Azt mondaná az ember, hogy könnyű Vargha Balásznak, Tamásnak, Domokosnak, és még nem is tudom, hány testvérüknek, rokonuknak: volt mit örökölniük szellemekben. Az azonban nyilvánvaló: ahhoz, hogy egy család megmaradjon vagy kétszáz éven át, s úgyszólván egyfolytában hírt adjon magáról egyes tagjaiban, valami többletnek is kell ott lennie. Vagyis nem csupán hajlamok öröklődéséről van szó. Az említett három fiú édesapja református lelkész volt Kunszentmiklóson ott gyerekeskedtek. Ebből nagyon sok hasznuk származott felnőtt korukban is. Úgy látszik, hogy könnyebb is volt élniük ennek az emlékével, de valahogy át is tudták adni családjuk örökségét, és nemcsak közvetlen környezetüknek, hanem írástudókként minden olvasójuknak is.

– Valóban, ez a mi indítatásunk, amit Kunszentmiklósról, az ottani parókiáról hoztunk magunkkal, egész életünkre szóló útravalóval látott el. Csak az a különös, hogy mi kamaszkorunkban, amikor serdülni kezdtünk, amikor, hogy úgy mondjam, kinyílt a csipánk, egymásután fordultunk szembe az apai örökséggel. Azzal az életszemlélettel, amit édesapám valójában Vargha Gyulától és más elődeitől, őseitől örökölt – édesanyjától, Szász Pólától is persze –és ami az ő számára szinte megfellebbezhetetlen érvényűnek látszott. Mi viszont már jórészt Adyn nőttünk fel, tőle és a népi irodalomból tájékozódunk a magyarság sorskérdései felől, s így óhatatlanul szembe kerültünk a család előző generációjának közvéleményével. Hadd tegyem mindjárt hozzá: nem látványos csatákban, drámai összeütközésekben. Apám ugyanis hallatlanul jámbor, szelíd ember volt, vele nem lehetett összeütközni, őneki csak a szomorúságát lehetett látni, de mi bizony életünknek sok évében, mondhatnám több évtizedében ennek az ő nagy szomorúságának az árnyékában éltünk, hogy mi lett az ő drága fiaiból. Miközben igazából azt az örökséget is mindvégig a szívünkben hordoztuk, és most is ott hordozzuk, amit őtőle kaptunk, illetve az ő családjától, Vargháktól, Szászoktól, anyai ágon meg a Magayaktól.

– Hányan voltak testvérek?

– Heten, mint a gonoszok. Az előző generációban apámék is, anyámék is öten voltak, pontosabban ennyien nőttek fel, abban az időben ugyanis még könnyebben haltak a gyerekek. Mi viszont mind megmaradtunk.

– Testvérei közül én Balázst ismertem, Tamást csak hírből. Balázst nagyon régen. Még egyetemista koromban találkoztam vele, amikor Keresztury Dezső megrendezte a Rákóczi-kiállítás. Én mint egyetemista, afféle kisegítő szaladj-ide, szaladj-oda diáklány voltam, ő pedig akkor már irodalomtörténész. Később, mint rádiószerkesztő, sokat dolgoztam vele együtt, nagyon jó munkabarátság volt köztünk. Tudom, hogy Debrecenben végzett teológiát, és aztán lett belőle irodalomtörténész.

– Igen, főleg Csokonai-kutató. De foglalkozott Berzsenyivel és másokkal is.

– Alig idősebb Magánál, ugye?

– Másfél év van köztünk, ő volt a kisebbik bátyám, és kamaszkoromban körülbelül olyan viszonyba kerültem vele, mint Tolsztoj a maga bátyjával, akit megírt a *Gyermekkor, serdülőkor, ifjúság* című könyvében. Balázs volt a talpraesett, az utolérhetetlenül tökéletes, ő volt az, aki gátlások nélkül, szellemesen tudott társalogni fiúkkal, lányokkal bárkivel. Nagydiákként őt választották természetesen az önképzőkör elnökének is, és amikor évvégi beszámolójában elmondta mi mindent végzett a vezetőség, akkor huszonötöszer újra elismételte, hogy „csekélységem”, mert annyi mindent csinált ő maga is egy év alatt. Dült a társaság a nevetéstől, ettől a sok „csekélységem”-től, de Balázs, mint elnök, valóban brillírozott már akkor is kiváló szellemi felkészültségével. Ő korán érett, nagyon gyorsan fejlődött, és hamar jutott olyan felismerésekre, amelyek irigylésre méltóan biztos ítéletű emberré tették egész további

életében. Én viszont egy lassan kibontakozó, önmagammal küszködő, bumfordi fickó voltam, ahogy Tolsztoj is az volt annakidején, akihez persze nem akarom hasonlítani magamat. De azt a fájdalmat én is végigéltem, amit ő, hogy itt van valaki, akinek én soha nem juthatok a nyomába, aki engem mindig mindenben megelőz, lefőz, leköröz, és aki természetesen csodálatos életpályát fog befutni, én meg kinlódok és fővök a saját levemben. Érdekes, hogy később mégis eléggé egy húron pendültünk; soha nem lettünk egymás közvetlen munkatársai, de sok mindent csináltunk párhuzamosan. Ő is foglalkozott pedagógiával, olvasókönyvekkel, egyebekkel, rengeteg előadást tartott, könyvtárosokat és más fiatalokat tanított. Akármerre járok az országban, itt is, ott is azzal találkozom, hogy Balázs is járt itt, Balázs is ezt mondta, Balázs is erről beszélt. Vagyis, a hallgatók szemében és szívében mi összetartozunk, s jól esik látnom, tapasztalnom, milyen szép, teljes életpályát futott be valóban, a maga képességeivel. Bár még futhatna ma is!

– *A közvélemény tud Vargha Tamás matematikusról, Vargha Balázs irodalomtörténészről és tud az öccséről, Domokosról is, akit azonban most nem tudom hirtelen, hova soroljak, Író? Szociográfus? Pedagógus?*

– Leginkább pedagógus. Ahogy matematikus bátyám, Tamás is elősorban pedagógiával, ezen belül matematikai didaktikával foglalkozott teljes életében.

De ahogy említettem, Balázst is erős pedagógiai ösztön fűtötte. Gondolom, őt is örökletesen, bár Karácsony Sándor hatása nyomán is, akinek mind a hárman szellemi vonzaskörébe tartoztunk. Egyébként a hajlamok öröklődését borzasztó nehéz genetikailag kimutatni. Ez nem kétszerkettő. Mert van, aki örökli, és van, aki nem örökli. De az kétségtelen, hogy azt a bizonyos pedagógiai hajlamot, amely annak idején már abban az ős Szász Károlyban, a nagyenyedi, majd marosvásárhelyi professzorban megvolt, testvéreimmel együtt én örököltem. Tollforgatóként is mindig főleg tanítani akartam, és többé-kevésbé talán sikerült is.

– *Holott, ha jól tudom, erdőmérnöknek készült valamikor. Aztán nézem a könyveit, van az erdőnek nyoma benne, az kétségtelen, meg a vizeknek is, a természet ismeretének, szeretetének...*

– Hosszú története van ennek. Unokatestvérem, Mészöly Gedus, Dezsőnek a bátyja, fiatalon halt meg, s abban az időben történt velem, tizenhét évesen, hogy valami ér pattant meg a hörgőmben, vagy ki tudja, mi okból, de egy kis vér jött fel a torkomon. Iszonyúan megijedt az egész család, hogy tüdőbajos vagyok, azonnal vittek röntgenezni, és bár kiderült, hogy kutya bajom, szüleim ettől fogva az erdőmérnöki pálya felé tereltek. Pedig én magyar-történelem szakos tanár akartam lenni, de hát ők elképzeltek a legrosszabbat, hogy az ő vékonyka fiuk elkerül valami poros alföldi fészekbe, s kikiabálja a tüdejét a sok rossz gyereknek. Így lett belőlem erdőmérnök, de igazából pályatévészett ember. Később pedig tollforgató, mert ha már törvényes úton nem lehetett belőlem tanár, megpróbáltam ezt „törvénytelen” úton elérni, vagyis az írásaim által.

A mérnöki tanulmányokhoz matematikai érzék is kellett persze, s némi hajlam a természettudományokhoz, de hála a családi örökségnek, ezek is megvoltak bennem. Hiszen teológus korában apám is átjárta a bölcsészkarra, s ott vagy két évig matematikát is tanult. Ennek is köszönhettem tán, hogy mindig olyan kristálytisztán felépített – bár lélekkel is teli – prédikációkat mondott. Ahogy íróként magam is nagy hasznát vettem a soproni egyetemi karon elsajátított gondolati fegyvereknek.

– *Ahogy nézegetem a könyveit, feltűnően jó magyarsággal, igen szép stílusban vannak megírva. Az ismeretterjesztő könyvei is. És ez nagyon fontos erényük. Írt könyveket másokkal együtt is, például Vekerdi Lászlóval, aki szintén „kívülálló”, eredetileg ugyanis orvos, s mégis van két közös történelemkönyvük, az Európa születése és A világ kereke. Régen mondjuk, hogy nemcsak a háborúk története az emberi történelem, hanem sokkal inkább a munkáé...*

– A munkáé és a gondolaté. Mert ez a könyv, *A világ kereke*, valóban azt igyekszik bemutatni, hogy az emberi munka és az emberi gondolat által hogyan jutott egyre előbbre fajunk története, hogyan fordult újra meg újra, a világ kereke. De hadd tegyem mindjárt hozzá, hogy ebben a vállalkozásban Vekerdi Lacié volt a fő szerep, én inkább csak mellékesen tettem hozzá a magamét. Ebben ő a nagy.

– *Nagyon szép tájszólást beszél Varga Domokos, gondolom ezt szülővárosából hozhatta.*

– A szentmiklósiaktól tanultam el annak a tudományát és biztonságát, hogy a magyar nyelvben a kétféle e hang, a zárt és a nyílt e hogyan váltja egymást. Más kérdés, hogy Szentmiklóson a zárt e -ből az esetek többségében ő lett. Egyébként az is érződik a kiejtésében, hogy tizenhét éves koromban megjártam Finnországot, elkezdtem finnül tanulni, és ezt a kétféle hangot ők élesen megkülönböztetik, még írásban is külön jelölik. Hozzáteszem, hogy apám-anyám is használta a zárt e hangot, úgyhogy én a családban is ezt hallottam.

– *Ha valaki megnézi a könyvtári katalóguscédulák között a családhoz tartozók könyveit, azok tetemes mennyiséget tesznek ki. De saját magának is nagyon sokféle munkája jelent meg, éppen sokirányú érdeklődésének, illetve képzettségének megfelelően. Mert ha félig-meddig kénytelenségből tanulta is az erdőmérnökséget, a Sopronban szerzett tudás összeolvadt azzal, amit a családtól kapott – az irodalmi műveltséggel a művészetek, sőt a nyelv iránti fogékonysággal, erkölcsi tartással, emberséggel – s mindezt magába szíva, ebből az egészből teremtett valami újat. Sokféle könyve közül itt van például a Kölyökkóstolgotató, amely a családi életre, a szülői szerepre való felkészítés, hívogatás. Vagy itt van az Erdőkerülőben című munkája, vagy a Vizek könyve, vannak regények, tankönyvek, legújabbban egy mesekönyv, népmese feldolgozásokból – és verseket is ír. De az is hozzátartozik az életútjához, hogy '56 után börtönbe került egy időre.*

– Majdnem két évig voltam bent. Ez nagy zökkenő volt a család életében, de nemcsak rosszat hozott, hozott jót is.

– *Kicsi gyerekeket hagyott itthon.*

– Nagyon kicsiket, mert hat gyereket hagytam itt, s a legidősebb hét éves múlt, a legkisebb pedig alig volt öt hetes, amikor elvittek. Amikor bejöttek éjnek-évadján géppisztolyokkal, ott lógtak a száradó pelenkák a szobában, ahol azután elkezdték a házkutatást, még az ő arcukon is látni lehetett, milyen kínos feladatnak tesznek eleget, amikor egy ilyen családból hurcolják el a családfőt, az apát. Az én számomra ez a majdnem két éves rabság, amelyet részint a Fő utcában, részint a Gyűjtő úgynevezett Kisfogházában töltöttem el, nem is magam miatt volt igazán fájdalmas, mert magamat én nem sajnáltam. De az majd megőrzített, hogy mi lehet a családdal, hogy élnek meg, hogy tudnak létezni, egyáltalán, amikor a feleségemmel együtt is alig voltunk képesek ellátni ezt a gyerekseregletet, gondoskodni kenyérről, ruháról, vigyázatról, őrizetről, s mindarról, amire egy ilyen családnak szüksége van. Ott ültem tehetetlenül, bezárva, bámultam a vasalt, nehéz tölgyfaajtóra, de a kisujjamat sem mozdíthattam a nyomorult családom érdekében. Csakugyan, majd a fejemet vertem a falba. Nem tudhattam, hogy a magyar társadalom, amelyet én kinn hagytam, ennyire megőrzi a maga erkölcsi erejét, és a többi között az én családomat is életben tartja, míg vissza nem térhetek hozzájuk. Hozzáteszem, hogy én nem két évet kaptam volna, hanem legalább tizenkettőt, ha a gyerekeim nincsenek. Ahhoz képest, hogy milyen vádakkal illettek, viszonylag enyhe ítéletet kaptam.

Ahogy említettem, ez a rabság nekem nemcsak rosszat hozott. Igaz, hogy rettenetes lelkiállapotban voltam sokáig, míg csak nem sikerült meggyőződnöm róla, hogy ők azért – családom tagjai – mégiscsak átéltek valahogy ezeket az időket. De közben eszmélkedtem, sok mindent újra végiggondoltam. Saját magam felett is ítéletet tartottam, addigi életem és működésem felett. Volt mit megbánnom, nem is keveset, persze, nem azt, amit '56-ban tettem. Aztán pedig ott kezdtem el írni a *Kutyafülűeket*, amely talán a

legismertebb könyvem, és akik meghallják, hogy én ezt a börtöneimben kezdtem el papírra vetni, csak csodálkoznak, hogy lehettem akkor ilyen vidám. Nem voltam én vidám, de két kézzel kapaszkodtam – lélekben – a családomba, amely nekem az életet, a reményt jelentette. S ez nyilván a könyvön is meglátszik.

Ott kezdtem el verselni is. Ez is érdekes, hogyan bújik elő valakiből őseinek költői hajlama. Az én esetemben Szász Károlyé, Vargha Gyuláé, még édesanyámé is. Nagyon sokan voltak persze a rabsorsra jutottak közül, akik verselni kezdtek, főleg amikor papírjuk és ceruzájuk sem volt, és csak úgy fejben szövögethették költeményeiket. De bennem csakugyan egy rejtett hajlam támadt fel, bár a versek írogatása nem tett költővé. Nagyon sokat adott viszont a tekintetben, hogy ettől fogva sokkal jobban kezdtem érteni – mondhatnám belülről – mások verseit. Jóval később, irodalmi lapszerkesztő koromban, ennek gyakorlati hasznát is vettem.

– *Egy nagy családnak, gondolom, szoktak lenni mesélő öregjei. Vannak családi legendáriumok is.*

– Jó lett volna többet hallgatni őket. Soha nem bocsátom meg magamnak, hogy például nem kérdeztem ki Arany János felől apai nagyanyámat, Szász Pólát, Szász Károlynak a lányát, Vargha Gyula feleségét. Ő csak 1946-ban halt meg, az előző években tehát már felnőtt fiatal emberként kérdezhettem volna ki emlékeiről, hiszen ő már tizennyolc éves fiatalasszony volt, amikor Arany János meghalt. És a két család – az Arany és a Szász – akkoriban gyakran összejárt, a két leány pedig, Szász Póla és az Arany unoka, a kis Széll Piroska együtt kergetőzött bújócskázott egy időben az Akadémia ma is meglévő épületének az előcsarnokában. De nekem nem sült el rá az eszem, hogy ezt az élő tanút, az én drága nagyanyámat, aki Arany János közvetlen környezetében élt hosszú évekig, alaposan kikérdezzem, mire emlékszik. Apám is, anyám is nagyon szerette különben Arany János költészetét, kicsi gyerekkorunkban kívülről mondogatták nekünk jó néhány versét, a *Tengerihántást*, a *Zách Feliciánt*, vagy a *Sir Patrick Spenset*, ezt az általa fordított, csodálatos szép skót népballadát, és így tovább. Vagyis mi jóformán az anyatejvel szívtuk magunkba Arany Jánosnak a szeretetét, azt nem mondhatom, hogy az apatejvel, mert az nincsen, de édesapánknak is része volt benne, hogy az Arany-versek atmoszférájában töltöttük el életünk első tíz-tizenöt évét. Ehhez jött aztán az Ady-örökség, amelyhez nem a család révén jutottunk, de bennünk ez a kettő valamiképpen összebékült, egymásba olvadt.

Az Arany utáni nemzedékből természetesen nemcsak Ady mondott nekünk sokat, hanem mások is, így a többi között Móricz Zsigmond. Jólesett később arra gondolnunk, hogy – mint ez Móricznak a *Gyalogolni* jében közölt egyik írásából kiderül – őt különös módon Vargha Gyula indította el a maga prózaírói útján. Néprajzi gyűjtőútra küldte ugyanis a fiatal Móricz Zsigmondot – a Kisfaludy Társaság pénzén – előbb Szatmárba, aztán a Nagykunságba. És bár ő köztudomásúlag falusi környezetből származott, itt új, nagy élményeknek lett részese. Előbb az úri-házaknál, a paplakoknál kezdte, de aztán egyre mélyebb társadalmi rétegekbe „süllyedt bele” és a saját bevallása szerint ez vezette el a *Hét krajcár*hoz, hiteles írói hangjának a megtalálásához. Csakhogy akkor azonnal szembekerült a magyarság szemléletében tőle eltérő, egészen más nézeteket valló, konzervatív Vargha Gyulával. És itt megint valami hasonló játszódott le, mint Adyval kapcsolatban. Amit nagyapánk elutasított, sőt, elítélt, arra mi, az unokái, később szívvel-lélekkel rátaláltunk.

– *Finnországot említette az előbb, ahol többször volt látogatóban. Könyvet is írt „finn testvéreinkről”.*

– Finnországot én még a két világháború között ismertem meg, pontosabban a második világháború kitérésének a küszöbén, és már az első percekben megcsapott ennek az országnak a demokratikus légköre. Megláttam például egy autót: úri ruhába öltözött fiatalember vezette, s mögötte ott ült egy idősebb parasztasszony, alighanem az édesanyja. Az akkori Magyarországon ilyen nem létezett. Aki úri létre vergődött a két háború között, az vagy kivetkőztette az édesanyját a maga régi ruháiból, vagy pedig nem vette be az autójába. De sok más tapasztalatomat is említhetném, amelyek révén Finnország az én szememben is – mint annakidején elég sokak szemében – mintegy az akkori úri Magyarország ellenképe lett. De még ma is nagyon sokat tanulhatunk a finnektől. A demokrácia például az ő számukra nemcsak parlamenti rendszert jelent. Teli vannak olyan önkormányzatokkal, egyesületekkel és más szervezetekkel, ahol mindenütt a legteljesebb természetességgel tartják be a demokrácia alapszabályait. Kicsi koruktól fogva abban nőnek fel, hogy a másik felet is tisztelni kell. Demokrácia pedig kölcsönös tisztelet nélkül nincsen. Vonatkozik ez még a családra, a szülőkre és gyerekekre is.

– *Itt zárul a kör, kezdtük az unokákkal. Hány unokája van jelenleg?*

– Jelenleg huszonkettő, a huszonharmadik most van érkezében. A huszadikkal és huszonegyedikkel együtt is élünk, mert a legkisebb lányunk, aki világra hozta őket, családotul együtt lakik velünk. Így az életnek abban az örömeiben, hogy milyen jó kicsi gyerekekkel együtt lenni, velük törődni, velük foglalkozni, ma is részünk van. Gyakran ide szoktak például bújni mellém a rekamiéra és együtt rajzolgatunk. Szinte hihetetlen, hogy két-hároméves korukban milyen biztonsággal rajzoltak már különféle alakokat, embereket, teknősbékát, sündisznót, kengurut és sok egyebet. Úgyhogy ha valaki azt kérdezi tőlem néha, büszke vagyok-e családom tagjaira, mondom, hogy egyáltalán nem vagyok büszke, legföljebb ezekre a kicsikre, akik nemrég nőttek ki a pólyából, és kezdtek el rajzolni. De ha idősebbek lesznek, azt hiszem, erről a büszkeségről is lemondok, hiszen az én unokáimon sincs több ámulnivaló, mint akármelyik másik gyereken. Valójában minden gyerek egy új csoda és egy új reménység ezen a szomorú világon.